Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Pauluse kiri efeslastele: tõlge ja kommentaar

Triin Leesmann

Magistriprojekt

Juhendaja Ergo Naab (PhD)

Tartu
2025

Sisukord

Üldine sissejuhatus ja töös kasutatud lühendid 3
1. Eesmärk 4
1.1. Teemavaliku põhjendus 4
1.2. Vajadus uut tüüpi tõlgete järele 5
1.3. Töö eesmärk ja vahendid selle täitmiseks 6
2. Meetod 8
2.1. Tõlkestiil 8
2.2. Tõlkemudelid 9
2.3. Tõlgenduslik perspektiiv 10
2.4. Tõlkepõhimõtted 11
2.5. Tõlkeprotsess üldiselt 11
3. Tööprotsesside kirjeldus 12
3.1. Tööetappide ajaline dokumentatsioon 12
3.2. Tõlkeprotsess 13
3.3. Kommentaaride koostamise põhimõtted ja protsessi selgitus 15
4. Projekt: kirja sissejuhatus, struktuur, tõlge ja kommentaar 17
4.1. Kirja sissejuhatus 17
4.2. Efesose kirja struktuur 18
4.3. Efesose kirja tõlge 19
4.4. Efesose kirja tõlke kommentaar 28
5. Ülevaade lõpptulemustest ja kriitiline diskussioon 72
Kokkuvõte 73
Kasutatud allikad ja kirjandus 75
Allikad 75
Sekundaarkirjandus 75
Paul's Letter to Ephesians: translation and commentary 78
Lisa 1. NA28 (ja NA25) tekst NA25 lausepiiride ja kirjavahemärkidega 80
Annotatsioon 81
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks 82

Üldine sissejuhatus ja töös kasutatud lühendid

Käesolevaks magistriprojektiks on Efesose kirja kommenteeritud tõlge, mis koosneb kirja tausta lühitutvustusest, kirja struktuurist, tõlkest ja kommentaariumist. Tõlke aluseks on Nestle-Alandi 28. väljaande tekst (edaspidi: NA28). Kasutatud on lähtekeelel põhinevat sõnasõnalist tõlget, mille puhul on rõhuasetus sõnavormide võimalikult täpsel edasiandmisel sihtkeelde ning selle jaoks sobival sõnavalikul ja lauseehitusel. Kommentaarid on valdavalt lingvistilised. Teoloogilised kommentaarid esitatakse juhul, kui need mõjutavad tõlkevalikut. Enne projekti praktilist osa asuvas teoreetilis-metodoloogilise raamistuse esimeses pooles on välja toodud projekti eesmärk, meetod ning tööprotsesside ajaline ja sisuline kirjeldus. Praktilisele osale järgnevas teises pooles on ülevaade tulemustest ja kriitiline diskussioon, eesti- ja ingliskeelsed kokkuvõtted, allikate ja kasutatud kirjanduse loend ning lisad.

Kasutatud lühendid

BDAG	Danker, *A Greek-English Lexicon of the NT*
BDF	Blass, Debrunner, Funk, *A Greek Grammar of the NT*
EPS	Eesti Piibliselts
LN	Louw, Nida, *Greek-English Lexicon of the NT*
LXX	Septuaginta (VT kreekakeelne tõlge 3. sajandist eKr)
NA25	Nestle-Aland 25. väljaanne (kreekakeelne UT tekst)
NA26	Nestle-Aland 26. väljaanne (kreekakeelne UT tekst)
NA28	Nestle-Aland 28. väljaanne (kreekakeelne UT tekst)
ptk	peatükk
s	salm
UT	Uus Testament
VT	Vana Testament

1. Eesmärk

1.1. Teemavaliku põhjendus

Magistriprojekti kasuks otsustamisel mängisid oma rolli mitmed tegurid. Isiklikul tasandil oli magistritöö puhul sooviks tegeleda kindlasti piibliteadustega ja seda saatis ka kauaaegne unistus eestikeelse piiblitõlke valmimisel kaasalöömisest. Põhjusteks selle taga on aastakümnete pikkune armastus Piibli vastu ja selle igapäevane uurimine, Sõna austav ja tõsiselt võttev kiriklik kultuur ning eesti filoloogi armastus keele ja tõlkimise vastu. Seepärast oli väga sobiv metodoloogiaseminaris välja pakutud võimalus teha magistriprojektina religioosse teksti kommenteeritud tõlge.

Keele pidev muutumine tingib vajaduse uute piiblitõlgete järgi, seega on töö üheks eesmärgiks anda väike omapoolne panus piibliraamatute eestikeelsete tõlgete valikusse. Kuna Piibel on kultuuritekstiks olemise kõrval eelkõige usuline tekst, võib kristlaste jaoks olla uuesti läbi tõlgitud tekst värskendav. Samuti võiks tehtud töö tõlke ja kommentaaride kallal olla abiks ka eestikeelse Piibli juubeliväljaande koostamisel. Just neil põhjustel on kommentaarium mõeldud tuge pakkuma nii morfoloogia, leksika kui ka süntaksi alal. Peeter Roosimaa toob enda doktoritöö kokkuvõttes välja ka kaks punkti, mis puudutavad tulevasi piiblitõlkeid: (a) tõlkimist toetava usaldusväärse eksegeesi vajalikkus tõlkija ja tõlkekomisjoni töö jaoks ning (b) järgmiseks piiblitõlkeks vajalike lingvistiliste ja eksegeetiliste uurimistööde tegemist, mida võiksid teha üliõpilased. Ta teeb sealsamas ka ettepaneku, et uues tõlkeprotsessis võiks käsikäes käia lugejale orienteeritus, lingvistiline analüüs ja tõlkimist toetav eksegees, samuti toonitas ta vajadust keerulisemate kohtade selgituste järele.[1] Käesolev töö püüab anda sellesse protsessi omapoolse panuse.

Just Efesose kiri sai valitud isikliku eelistuse alusel selle universaalsuse tõttu. Kuigi UT on täis praktilisi soovitusi ja neid leidub selleski kirjas, kirjeldatakse siin kogu nähtava maailma taustal ka nähtamatut. Seeläbi antakse tarkust Jumalale meelepäraseks ja efektiivseks funktsioneerimiseks kogudusena ning inspiratsiooni ja jõudu kristlasena elamiseks.

[1] Roosimaa 2004, 210–211.

1.2. Vajadus uut tüüpi tõlgete järele

Uurides viimaste aastakümnete arenguid piiblitõlkes, oli huvitav näha, kuidas koos tõlketeaduste arenguga töötatakse välja uusi seisukohti ja koostöövõimalusi ka kirikupiiblite tõlkeks. Selle kõrval hakkavad aga silma erinevate autorite seisukohad, kes adresseerivad vajadust kirikupiiblist erinevate tõlgete järele, mis on rohkem lähtekeelele orienteeritud, samuti ka nende juurde kuuluvate võimalike lisade järele ning toovad välja nende eesmärke. All on ilmestamiseks toodud mõned seisukohad.

Jacobus Naudé eristab tõlkeid, mis toovad teksti lugeja juurde (seega on sihtrühmale suunatud), tõlgetest, mis nõuavad lugejalt loetava teksti maailma sisse minekut (st allikale suunatud). Ta toob välja, et „allikale orienteeritud tõlge esitab lugejale tunduvalt suuremaid nõudmisi, aga on mõne lugeja jaoks tohutu väärtusega.“ Selle näiteks toob ta erinevaid akadeemilisi keskkondi, kus üliõpilased võiksid sellist tüüpi tõlgete abil mõista vähemalt mõningaid stiili- ja vormivõtteid.[2]

Alan Williams kirjutab viimaste aastakümnete tõlkeuuringutest ja kasvavast koostööst tõlketeaduste ja religiooniuuringute vahel ning annab ka idee akadeemiliste piiblitõlgete võimalikuks väljundiks: „Akadeemiline tõlkija koostab endiselt väljaandeid ja tõlkeid, mis on kättesaadavad vaid väga väikesele publikule; siiski võib olla vajadus pakkuda rohkem kontekstuaalset tausta, sealhulgas mõnikord ka transkribeeritud teksti, tänapäeva üliõpilasele ja haritud lugejale, kes peavad populaarseks muudetud parafraase tõlkena ebapiisavaks.“[3]

Et rahvapiibli kõrval võiks olla ka alternatiive, sellest kirjutab ka Urmas Nõmmik, kes peab silmas religiooniloolisest huvist lähtuvat ning mütoloogilist rikkalikkust edasi andvat tõlget ning rõhutab vajadust erinevatest põhimõtetest lähtuvate piiblitõlgete järele.[4]

Tõlkeõpikutes esitatakse sageli küsimus: „Kellele kuulub tõlkija lojaalsus?“ ning vastusevariantidena teksti autor või lugeja. Stephan Joubert kritiseerib kaasaegsete piiblitõlgete kitsaskohta: „…tõlked on tundlikumad lugeja suhtes kui antiiksest Vahemere-äärsest maailmast pärit tekstide õigusele olla kuuldud nende endi kui religioossete artefaktide tingimustel.“[5] Ta räägib sellest, et tänapäeva lugejad peaksidki

[2] Naudé 2002, 21.
[3] Williams 2004, 40.
[4] Nõmmik 2013, 33.
[5] Joubert 2002, 41.

neid kogema kui erinevaid ja võõraid: „Seetõttu peaksid kaasaegsed tõlked tegelema nende imelike helidega, mis väljuvad algupärasest kultuuripakendist, ja andma asjakohast teavet, et aidata kaasaegsetel lugejatel omistada Piibli lehekülgedele kapseldatud erinevatele keelelistele märkidele legitiimseid tähendusi. Kui me ei koge piiblitõlget lugedes esialgu kultuurišokki, hoitakse meid vangis läänelike piiblitõlgetega. Selle probleemiga tuleb kiiresti tegeleda.“[6]

Ülal mainitud autorite seisukohtadega kattub käesoleva projekti autori nägemus, et Eestiski peaks olema rahvapiibli kõrval rohkem tõlkeid, mis on suunatud lähtekeelele ja viivad lugeja sellesse maailma, kus tekst sündis, ning annavad võimalikult tekstitruult edasi autori mõtteid, vormi ja stiili. Oma sõnavaliku või lausestuse tõttu võivad need sundida küll rohkem pingutama, aga selles saavad selgitavad kommentaarid abiks olla. Just sellist kommenteeritud tõlget on antud töös silmas peetud.

1.3. Töö eesmärk ja vahendid selle täitmiseks

Töö eesmärk on seega luua akadeemiline tõlge, sest sellist tüüpi tõlgete järele on vajadus. Nagu ülal toodud artiklitest selgub, räägitakse tarvidusest akadeemiliste tõlgete järgi globaalselt – kes peab seda endiselt väiksema, akadeemilise ringi jaoks mõelduks, kes aga laiema lugejaskonna jaoks. Ka käesolev tõlge püüab eelnimetatud autoritega aktiivselt kaasa mõelda ning arvesse võtta ka ülal refereeritud ettepanekuid: olla huvitatud lugejale abiks teksti maailmale lähemale minemisel ja anda talle lisaväärtust keelelise konteksti avamisega. Nii võib tõsine piibliuurija leida siit endale midagi huvitavat ja ehk ka abistavaid nüansse isikliku tõlke jaoks. Tõlkele järgnevad kommentaarid võivad olla abiks, et seletada lahti keeruliseks osutuda võivaid lausekonstruktsioone ja grammatilisi vorme ning mitmete kreekakeelsete sõnade tagamaid, põhjendada eestikeelseid vasteid ning tutvuda nende alternatiividega. Nii on võimalik lisaks keelelistele kommentaaridele saada kontekstuaalse taustana ka huvitav pilguheit esimesse sajandisse. Käesolevat tõlget võib näha ka edasist tõlkimist toetava tööna, kuna sõnasõnalise tõlke pinnalt idiomaatilisema poole edasi liikuda on lihtne, vastupidine protsess pole aga võimalik. Nii võib see töövahendina olla abiks ka uue juubelipiibli valmimisel. Veel on eesmärk rikastada sellega eestikeelsete piiblitõlgete maastikku ja olla „imelike helide“ vahendajaks ehk sillaehitajaks mineviku ja oleviku vahel. Niisiis on töö eesmärk teha

[6] *Ibid.*

sõnasõnalist tüüpi akadeemiline tõlge, millele kommentaarid võivad lisada väärtuslikku informatsiooni.

Vahendid antud eesmärgi saavutamiseks on füüsilised ja digitaalsed abimaterjalid, läbitud teoloogiaõpingud, aga ka erinevad kreeka keele kursused (sh ka klassikalise filoloogia osakonnas). Suurt tööd alustades lisas julgust juba varasemalt Tartu Ülikoolist saadud magistrikraad eesti filoloogias ja armastus eesti keele vastu, lisaks ka aastakümneid tõlkimiskogemust. Siia saab lisada ka praktiku kogemused: üle kahe aastakümne koos abikaasaga kogudust juhtides oli Piibel usu ja õpetuse raamat, nii isiklikuks, pastoraalseks kui ka misjonialaseks rakendamiseks. Nii võiks eelpool toodud faktorite kombinatsioon luua ehk ette võetud tööks sobiva pinnase.

2. Meetod

Meetodi avamine tõlketeaduse terminites osutus siiski arvatust keerulisemaks kahel põhjusel. Esiteks, kuna tavapäraselt on Piibli tõlkimise sihtgrupiks nö kogu rahvas, kirjeldab ka valdav osa Piibli tõlkimist puudutavast teaduskirjandusest just kergesti mõistetava ja ladusalt loetava rahvapiibli tõlkemeetodeid. Teiseks, kuigi piiblitõlkeid on tehtud juba aastatuhandeid, on akadeemilisemat tõlget puudutavaid termineid vaadeldud alles viimased aastakümned.[7] Nii oli võimalik kohata sõnu „tõlkemudelid“ või „tõlkeprintsiibid“, aga mitte „tõlkemeetodid“. Alljärgnevalt on esitatud lühike ülevaade võimalikest tõlkestiilidest ja -mudelitest ning antud töö on paigutatud vastavasse taustsüsteemi. Samuti on esitatud üldised piiblit puudutavad tõlkepõhimõtted ning nende kasutamine

2.1. Tõlkestiil

Stiili osas jagatakse piiblitõlkeid laias plaanis kaheks: sõnasõnaline tõlge püüab järgida lähtekeele vormi ning idiomaatilise tõlke eesmärgiks on tähenduse edasiandmine sihtkeeles.[8] Käesolev töö kuulub esimesse gruppi. Sarnaste põhimõtete järgi on Eestis viimastel aastatel veelgi tõlkeid tehtud. Näiteks Tartu Ülikooli projekt „Piibel kontekstis“ on raamatusari, mis esitleb Piibli raamatute ja nendega lähedalt seotud kirjanduse tõlkeid ja kommentaare.[9] Seni on sarjas ilmunud Urmas Nõmmiku tõlkes „Iiobi raamat“ ja Kalle Kasemaalt „Mišnatraktaat "Sabat"“. Sarja täiendatakse järjest uute tõlgetega.[10] Sarnase lähenemisega oli ka 2024. aastal TÜ usuteaduskonnas Timoteos Pilli bakalaureuseprojektina kaitstud „Esimene kiri tessalooniklastele: tõlge ja kommentaar“[11]. Viimasega sarnaneb käesolev töö oma lähenemiselt (sõnasõnaline tõlge, keelelised kommentaarid, tööprotsesside järjekord) ning huvipakkuvatena võiks välja tuua ka erinevused tööetappides ja vormistuses, samuti rõhuasetused teoreetilis-metodoloogilises raamistuses.

Seega on tegemist sõnasõnalise, lähtekeelel põhineva tõlkega, millega püütakse võimalikult täpselt anda edasi ka sõnavorme ning lauseehitust ja -piire. Kuna aga

[7] Williams 2004, 31.
[8] Naab 2018, 1.
[9] https://tyk.ee/et/piibel. Vaadatud 12.12.2024.
[10] https://usuteaduskond.ut.ee/et/sisu/piibel-kontekstis. Vaadatud 12.12.2024.
[11] Pilli 2024.

üksühene tõlge pole võimalik, on tõlkija valik, milliseid sihtkeele aspekte silmas pidada. Järgnevalt on lühidalt välja toodud töö olulised rõhuasetused. Kuna Efesose kirjas on väga pikki lauseid, on oluline, et mõistetavus ei kaoks ning lauseehitus oleks korrektne ka eesti keeles: kirjavahemärgid aitavad teksti liigendada ja lisavad selgust; rohked partitsiibid võimaldavad otsida just eesti keelele sobivaid variante; eesti keelest lähtuv verbirektsioon tingib sageli käände muutmise. Lauseosades, kus kreeka keel võimaldab tegusõna välja jätta, on eesti keeles vaja see sageli lisada. Sõnavorme on üldiselt püütud säilitada. Sõnavalikus on otsitud tasakaalu piiblikeeles kinnistunud väljendite ja värskete variantide, suupäraste ja ka natuke šokeerivamate tõlkevõimaluste vahel.

2.2. Tõlkemudelid

Williams tõdeb, et tõlkimine on religiooniuuringute jaoks keskse tähtsusega, kuna kõik teadlased kasutavad tõlkeid või tõlkimist, aga varasemalt ei ole seda eriti metodoloogiliselt tehtud.[12] Ta esitab ka kuus tõlkemudelit: lisaks kolmele allpool lähemalt vaatluse alla tulevatele veel ka kirjanduslik, spetsialisti ja populaarne mudel. Ülejäänud kolm on alljärgnevalt toodud tsitaadina:

- lingvistiline/filoloogiline – „tõlkimine on peamiselt lingvistiline operatsioon, mis hõlmab filoloogilist ja üldist keeleteaduslikku analüüsi; võib ulatuda sotsiolingvistilise ja psühholingvistilise analüüsini“;
- akadeemilis-eksegeetiline – „võib sisaldada spetsiaalsele akadeemilisele publikule mõeldud lähenemist, kuid sisaldab ka ajaloolist, fenomenoloogilist, antropoloogilist ja muud kontekstuaalset analüüsi, mis pärineb religiooniuuringute laiemast valdkonnast“;
- religioosne-eksegeetiline – „seab esikohale lähteteksti kui enam-vähem püha „originaali“, võttes arvesse ka selle staatust usukogukonna poolt säilitatavas kaanonis; tõlgendus/eksegees põhineb usutraditsiooni hermeneutilisel diskursusel või jätkab seda ning võib olla mõeldud levitamiseks ainult usukogukonnale või laiemale auditooriumile“.[13]

Kuna ülaltoodud tõlkemudelitel on oma spetsiifilised kasutusvaldkonnad, kasutan ma oma töös neid kombineeritult ja tekkinud mudelit võiks nimetada filoloogilis-

[12] Williams 2011, 421.
[13] *Ibid*., 430.

eksegeetilis-religioosseks. Nii on filoloogia tehniline vahend, mis aitab teksti osadeks võtta, analüüsida ja mõista sõnu, mõttekäike, struktuuri jms. Töös on kahtlemata suure tähelepanu all keelelised küsimused, aga nendega pole piirdutud. Eksegees aitab mõista teksti oma ajastu, autori ja lugejate kontekstis ning tuua seda meieni. Religioon aitab mõista ja tõlgendada teksti uskumise sisu tasandil: lähtetekst on esikohal ning oluline on nii teoloogiline traditsioon kui ka Eesti piiblitõlke ajalugu. Lisaks on tõlkimisse on suhtutud tõsiduse ja alandlikkusega, aga on püütud vältida isiklikku või ühe kogukonna keskset tõlgendamist. Seega on tõlge ka religioosne.

2.3. Tõlgenduslik perspektiiv

Kogu eelneva kõrval on oluline teadvustada ka **tõlkija kui tõlgendaja** perspektiivi: mõista aja jooksul kujunenud arusaamu ja eelarvamusi.[14] Siin on teoloogiaõpingutele eelnevalt olnud mõjutajateks nii kristlastest esiemade eeskuju kui hiljem ka kiriklik traditsioon.

Tõlkimisperspektiivi mõjutab ka konkreetsest **tekstist enesest lähtuv kõnetamine**: milline on varasem kokkupuude sellega ja selle mõju ning ka praegu silma torkavad märksõnad ja rõhuasetused. Selline mõju kajastub kumuleerudes ideaalis ka tõlkes. Kiri, mis seni oli kõnetanud Kristuse-kesksuse, vaimuliku võitluse ja ühtsuse teemaga, sai tõlkimis-kommenteerimisprotsessi käigus juurde tugeva kosmoloogilise, vägede-võimude ja kõiges kõik olemise rõhuasetuse. Sellele aitas ilmselt sõna **πᾶς** eri vormides esinemine ligi viiekümnel korral. See rohkus läheb tavaliselt erinevate sõnadega (kõik, kogu, terve) tõlkimise tõttu kaotsi, aga käesolevas tõlkes on seda „kõiksust“ püütud säilitada. Selle teemaga on servapidi seotud ka sõna **ἐκκλησία** tõlkevaste, milleks traditsiooniliselt on „kogudus“. Kuigi kristluse sõnastiku kohaselt on ametlikult sõnade „kogudus“ ja „kirik“ vastandamine taandunud, seostub tõlkija hinnangul esimene pigem ühe kooskäiva osaduskonnaga ja teine üleilmse organisatsiooni või hoonega. Kuna Efesose kiri kasutab seda sõna pigem globaalses ja igavikulises perspektiivis, nii et valdavalt läheb mõte üleilmsele ja aegadeülesele, ühtsele ja ainsale Kristuse juhtimise all olevale kõiki usklikke hõlmavale üksusele, mida kumbki sõna täpselt ei edasta, tundus „kogudus“ kammitsetum ning seetõttu tõlkeks sobivam siiski „kirik“. Nii lugedes võib tekkida sellele sõnale ka lisadimensioon.

[14] Vermeulen; Hayes 2022, 16.

2.4. Tõlkepõhimõtted

Osana meetodist saab välja tuua olulisimad printsiibid, millest tõlke tegemisel lähtutakse. Eugene Nida toob välja neli suuremat põhimõtet, mida piiblitõlkijad üldiselt järgivad: (a) akadeemiliste heebrea- ja kreekakeelsete tekstide kasutamine; (b) parimal teaduslikul hinnangul tuginev tõlgendamine; (c) teksti arusaadavus kuulates ning vastuvõetavus eeldatavale sihtrühmale ja kasutusalale; (d) taustainfo lisamine märkustesse, sissejuhatusse ja sõnaloenditesse, neid ei tohiks jätta välja ega lisada teksti sisse.[15] Antud magistriprojektis on kõiki neid põhimõtteid rakendatud ning tõlget ennast pole lisainfoga koormatud, joonealustes märkustes on ära toodud sõnasõnalised tõlked, kui nende asemel on kasutatud teist sõna või vormi. Kõik kommentaarid on esitatud tõlke järel asuvas eraldi kommentaariumis.

2.5. Tõlkeprotsess üldiselt

Oluline on tegevuskava metoodiline paikapanek juba töö algfaasis. Nida toob välja ühe isiku poolt tehtava tõlketöö olulised sammud: (1) terve teksti läbilugemine; (2) taustainfo kogumine; (3) olemasolevate tõlgete võrdlemine; (4) esimese, pikematest lõikudest koosneva visandi tegemine; (5) esialgse visandi ülevaatamine lühikese aja möödudes; (6) valjult lugemine stiili ja rütmi tunnetamiseks; (7) kuulajate reaktsiooni jälgimine; (8) tõlke andmine kontrollimiseks teistele pädevatele tõlkijatele; (8) teksti ülevaatamine kirjastamiseks.[16] Käesolevas töös on neid soovitusi paljuski järgitud, siiski kohati midagi välja jäetud ja midagi lisatud. Näiteks jäi terve originaalteksti lugemine kreeka keele oskuse arenemise tõttu hilisemasse faasi ja teiste tõlgetega võrdlemine sai planeeritud pärast esimest tõlkerigingi, et see ei takistaks isiklikult teksti sisse minemist. Ülaltoodud soovitustele sai lisatud veel teine tõlkering koos kommentaaride kirjutamisega ja selle käigus toimus ka võrdlemine teiste tõlgete ja kommentaaridega. Lisandus veel kolmaski tõlkering, mis oli vajalik ühtlustamiseks ja vigade leidmiseks. Ülaltoodud teksti ülevaatamise punkti (8) võib võrrelda kogu töö ülelugemisega enne ärasaatmist. Kuulajate reaktsiooni jälgimine asendati lugejate omaga.

[15] Nida 2005, 27–28.
[16] Nida 1964, 246–247.

3. Tööprotsesside kirjeldus

3.1. Tööetappide ajaline dokumentatsioon

Efesose kirjas on 6 peatükki ja 2425 sõna, projekt kestis 19 kuud, kuhu sisse mahtus mõni tuhat nauditavat töötundi. All on esitatud tegevuste põhietapid koos ajaraamistikuga.

Aeg	**Tegevus**
sept 2023 – jaan 2024	Metodoloogia seminar.
okt 2023 – okt 2024	Tõlkestiili paikapanek ning tõlke esimene ring.
okt 2023 – apr 2025	Raamatute ja digiraamatute soetamine.
okt 2023 – mai 2025	Kreeka keele jätkuv õppimine.
nov 2023	1997. aasta väljaande töömaterjalidega tutvumine EPS-is.
veebr – juuni 2024	Individuaalne uurimisseminar.
23. sept 2024	Lõputöö avalduse esitamine.
17. okt 2024	Tõlkimise esimese ringi lõpp.
okt – dets 2024	Töö akadeemilise raamistuse esialgse versiooniga.
okt 2024 – märts 2025	Tõlkimise teine ring.
okt 2024 – apr 2025	Kommentaaride kirjutamine.
26. november 2024	Konverents „Ususõnade keerdudest“.
19. detsember 2024	Töö valmisoleva osa esitamine eelkaitsmiseks.
20. dets 2024 – 13. jaan 2025	Töö eelkaitsmise esitluse ja presentatsiooni kallal.
14. jaan 2025	Eelkaitsmine.
alates jaan 2025	Osalemine TÜ usuteaduskonnas piiblitõlke töörühmas
jaan – aprill 2025	Jätkuv töö akadeemilise raamistuse kallal.
8. märts 2025	Päev kirjutamislaagris Nelijärvel.
märts – aprill 2025	Tõlkimise kolmas ring ja ühtlustav viimistlemine.
6.–12. aprill 2025	Eestikeelse tõlke testlugemised.
14. aprill 2025	Mustandi esitamine juhendajale.
aprill 2025	Viimane läbilugemine ja tehniline viimistlus.
mai 2025	Töö väljatrükkimine, köitmine ja Tartusse toimetamine.
4. mai 2025	Magistriprojekti esitamine digitaalselt.
mai – juuni 2025	Ettevalmistus kaitsmiseks.
3. juuni 2025	Magistriprojekti kaitsmine.

Tabel 1. Magistriprojekti etapid ajaliselt september 2023 – juuni 2025.

3.2. Tõlkeprotsess

Leksikaalses tõlkeprotsessis kirjeldab Nida lähtekeelse teksti semantilist analüüsi selle vaatlemisega viies etapis – (1) vahetu üksuse leksikaal-grammatilised tunnused; (2) diskursuse kontekst; (3) kommunikatiivne kontekst; (4) lähtekeele kultuuriline kontekst; (5) sihtkeele kultuuriline kontekst – ning sellele järgnevat vaste määramist.[17] Töös on püütud seda juhist järgida. Kuna konteksti jaoks sobilikku vastet otsides sai võrreldud paljusid allikaid ja enamasti on tegu sünteesiga, pole enamasti neile allikatele viidatud. Viitamine toimus neil juhtudel, kui see oli originaalne või märgiline. Sõnadele võimalikult täpseid vasteid otsides ei saanud karta aeg-ajalt võimalikku kultuurišokki (vt p 1.2) tekitada, et olla truu lähtekeele kultuurikontekstile. Sõnavaste valikul sai otsustavaks teoloogiline tõlgendus. Samuti oli oluliseks lähtepunktiks põhimõte, et mõte peaks olema arusaadav ilma lisaselgitusteta. Eraldi tähelepanu ei saanud ainsana UT-s esinevad sõnad (*hapax legomena*). Kreeka sõnade mitmetähenduslikkusele tekstis sai lähenetud kahel moel. Kui see tundus olevat kirja autori poolt teoloogiliselt taotluslik, oli püüd peegeldada seda taotluslikkust ka tõlke mitmetähenduslikkuses, lisades sageli ka erinevate variantide kommentaare. Teistel juhtudel said kommentaaris välja toodud ka teised tähendused, et sõna tähendusväli võiks lugeja jaoks huvitavalt avaneda või ta saaks enda jaoks sobivamana tunduva vaste valida. Siinkohal tuleb ära märkida ka, et töö mahust lähtuvalt puuduvad kommentaaris paljudele sõnadele pikad taustaselgitused, mida erinevate sõnade puhul oleks olnud huvitav tuua.

Omaette teemana kerkis aeg-ajalt esile dilemma **Eesti piiblitõlkes levinud sõnade tõlkimise** puhul ning otsustamist vajas küsimus, kas muuta mõnda juba kinnistunud sõna või väljendit. Aeg-ajalt oli kiusatus vahetada üks „hea“ sõna teise „hea“ vastu lihtsalt seepärast, et värskem lähenemine võiks pakkuda avastusrõõmu. Sarnaselt vajas otsustamist ka **nimede kirjapildi** võimaliku translitereerimise küsimus, mis on akadeemilises tõlkes üldiselt levinud parktika. Antud kirjas esineb lisaks Efesose linna nimele vaid kolm isikunime: Jeesus, Paulus ja Tühhikos (viimase kohta puudub kirje „Antiigileksikonis“, aga esineb „Piibli nimede leksikonis“[18]). Otsus sai langetatud lugejasõbraliku lahenduse kasuks: kasutada piiblitõlgetes juba kinnistunud eestikeelseid

[17] Nida 1964, 243–245.
[18] Lilleväli 2000, 233.

nimekujusid, kuna Efesos ja Tühhikos esinevad rahvapiiblis sellistena juba ligi kuuskümmend aastat – alates 1968. aastast (teised juba varasemast ajast).

Süntaktiliselt on samuti püütud säilitada originaalist võimalikult palju (sh lausepiirid), mis mõistagi tegi tõlkeprotsessi keerulisemaks: kirjas on mitmeid pikki lauseid, millest osad sisaldavad veel omavahel keeruliselt seotud fraase – neid on raske tõlkida ning üleminekud pole alati selged. Muudatuste sissetoomine lausestusse oli tingitud verbi asukohast ja rektsioonist, sidendite asukohast ja muudest teguritest. Kuna ka lähtetekstis on sõnajärjega eriti just rõhutamise eesmärgil sageli mängitud, sai sellega enamasti kaasa mindud, sest sarnaselt kreeka keelega jätab ka eesti keel siin palju mänguruumi. Tõlkides oli selge taotlus säilitada NA28-s tähistatud lausepiire ja mitte lühendada kirja pikki lauseid. Küll on kolmes kohas tehtud erand ning lausepiire on kaotatud (vt käesoleva punkti viimane lõik ning kommentaare 1:3; 1:20; 6:18). Kuna laused Efesose kirjas on aga sageli pikad ja keerulised, oli oluline tekitada ka eesti keeles selge lausestruktuur, mille järgi mõttelõng liiguks ja lause mõistetav ning kirjavahemärgistus loogiline oleks, selles oli abiks lauseskeemide koostamine.

Stiili mõttes on Efesose kiri jõuliselt ilmekas: siin esineb omadus- ja nimisõnade kuhjamist ning omajagu **sõnatüvede kordusi**, aga ka näiteks συν-prefiksi kordust. Lisaks kaunile kõlale kreekakeelses tekstis mõjuvad need enamasti olulise rõhuasetusena ning nii on neid püütud ka antud tõlkes säilitada, mitte sünonüümidega asendada. Näiteks πᾶς „kõik/iga/kogu“ esineb kokku ligi 50 korda (sellest tingituna on eestikeelses tekstis külluslikult kõik-tüvelisi sõnu, isegi juhul kui „iga“ oleks esmane tõlke-eelistus). Ka näiteks sõna „andma“ või „koos“ eri tüve- ja vormivariante on püütud ka tõlkes säilitada. Tõlkides on olnud taotlus anda edasi sõnade asendist tingitud rõhutamist. Religioossest keelest tingituna tuli tõlkevastete valikul eelistada sageli poeetilist (teatud mõttes sümbollikku või mütoloogilist) sõnavara, kuna samaväärne otsetõlge mõjub enamasti piiravana.

Tekstiüksuste 1:3–14, 15–23 ja 6:14–20 tõlkimine vajab eraldi selgitust, kuna nende puhul sai tehtud teadlik otsus valida lausepiiriks NA25-s esitatu. On võimalik, et need üksused moodustasid algselt kreekakeelses tekstis igaüks eraldi tervikliku lause. Näiteks lause 1:3–14 koosneb 203 sõnast. Sõnastust muutmata on sellele lõigule aga alates NA26-st loetavuse parandamiseks lisatud kirjavahemärke ja see on lahutatud neljaks lauseks. Selle põhjenduseks toodi varasem liigne saksapärasus

kirjavahemärgistamisel[19]. Siiski, selles pikas lauses sisalduva terviklikkuse ja korduste esiletoomiseks ning partitsiipide täpsema tõlkimise ja osalausete korrektsete alistusseoste edasiandmiseks on käesolevas tõlkes lähtutud NA25 lausepiiridest (vt Lisa 1). Märkimist väärib ka, et paljud autorid (Best, Lincoln, Larkin, Muddiman) tõlgivad neid lauseid oma kommentaarides samuti ühe lausena. Huvitav oli lugeda ka 1997. aasta Eesti piiblitõlkekomisjoni materjalidest märkust: „Seda suurepärast lauset ei maksaks hakkida!“ Kuna tegemist oli rahvapiibliga, sai see (ilmselt parema loetavuse huvides) vastavalt punastele parandustele siiski neljaks hakitud.

3.3. Kommentaaride koostamise põhimõtted ja protsessi selgitus

Lisatud kommentaarid on keelelised, aga esitatud on ka tõlget mõjutanud teoloogilised nüansid. Kuna töö tõlkeosas on joonealustes märkustes peamiselt sõnasõnalised tõlked, on siia lisatud ka kõik tõlget puudutavad muud märkused. Lähenemine on toimunud enamasti suuremalt väiksemale, järjekorraks süntaks–morfoloogia–leksika, salmi piires vaadeldud sõnad on toodud nende esinemise järjekorras. Kirjeldatavad eestikeelsed keelendid on antud jutumärkides, sulgudes nende kreekakeelsed vasted algvormis, va juhtudel, kui need illustreerivad mingit spetsiifilist vormi.

Lausestuse puhul algas salmi vaatlemine LXX tsitaatidest, kui need esinesid, muudel juhtudel funktsionaalsõnadest (sidendid, partiklid, adverbid). Need on eesmärgist ja kontekstist sõltuvalt sageli mitmeti tõlgendatavad ning mängivad olulist rolli nii lauses kui pikemas lõigus, täites sageli mõtteprotsessi suunavat eesmärki ning mõjutades tähendust või seostades omavahel ka pikemaid lõike.

Morfoloogia valdkonnast on välja toodud grammatiliste vormide (ja nende variantide) selgitusi ja nende võimalikku mõju tähendusele ning tõlkevariandi kasuks otsustamisele. Nende kaudu on avatud ka erinevaid võimalusi lausete või lauseosade mõistmiseks. Kirjas on korduvaid motiive, mida selgitatakse nende esimesel esinemiskorral koos edasisele esinemisele vihjamisega, aga teksti koormamise vältimiseks jäetakse need hiljem välja toomata või tagasi viitamata (nt ἐν Χριστῷ, 1:3). Samuti torkas kirjas silma rikkalik ja erinevates funktsioonides genitiivi kasutus: sellega tuli arvestada tõlkes, aga üldiselt pole nende olukordade lähema kirjeldusega kommentaare koormatud.

[19] NA26, 6.

Sõnavara osas oli eesmärgiks anda lugejale võimalus tajuda kreeka keele nüansse võimalikult rikkalikult ning soovi korral valida endale sobivam tõlkevariant. Kuna selles on sõnade tähendusväli lai, sai sageli välja toodud ka sõnade erinevaid tähendusi. Selliseid laiendusi pole lisatud iga sõna juurde, vaid sinna, kus need tundusid vajalikud või lisaväärtust andvad. Kohati on selgitatud ka erinevast kultuuritaustast tingitud sõnavalikut. Olid mõned sõnad ja **metafoorid**, mille puhul sai selgituse otsimiseks pöördutud ka 4. sajandil tegutsenud kirikuisa Johannes Chrysostomose (Kuldsuu) poole, kellelt on säilinud jutlused Efesose kirja põhjal. Andrew Louth märgib, et eriti tema UT kommentaarid on suure väärtusega, kuna „erinevalt meist rääkis ta keelt, milles see oli kirjutatud" ning innustab meid tõsiselt võtma temapoolseid tundmatute sõnade selgitusi.[20]

Käesolevas kommentaariumis **ei leia kajastamist** paljudki huvitavad ja mahukad teemad. Nii pole töö formaadist lähtuvalt vaadeldud näiteks hüpoteese paralleelide kohta Kolossa kirjaga (kuigi tõlkeprotsessis on tutvutud kirjade võrdlusega) või võrreldud antud kirja teiste UT kirjadega, samuti puuduvad poolt- ja vastuväited diskuteerimaks kirja autorsuse teemal. Välja ei tooda võimalikke algkristlike hümnide katkeid või liturgilisi fraase ega analüüsita klassikalise kirja või retoorika võtteid – neid mainitakse juhul, kui mõjutavad tõlkeotsuseid või annavad sissevaate autori huvitavale võttele (ellips 2:1; lausekatkestus 2:1; 3:1; 5:33; samuti mitmes kohas välja toodud sidesõnatus, kiasm või sõna- ja tüvekordused). Kiri sisaldab huvitavaid ja mahukaid ning nii kirja kui ka kristluse seisukohalt väga olulisi teoloogilisi teemasid (Jumala ja Kristuse valitsus, päästmise ettemääratus, pimedus ja valgus, elu kristlasena jt) ja sissevaateid oma ajastusse (kosmoloogia, mittejuutidest kristlased jt), mida selle kommentaari eesmärk ega maht võimalda kahjuks lähemalt vaadelda.

[20] Louth 2004, 345.

4. Projekt: kirja sissejuhatus, struktuur, tõlge ja kommentaar

4.1. Kirja sissejuhatus

Kuna kirja lähem analüüs pole käeoleva töö fookuseks, antakse alljärgnevalt vaid põgus ülevaade kirja taustast: autorsuse küsimus, saajad, kirjutamise aeg ja koht.

Kriitilisemad vaated **Pauluse autorsuse** suhtes said laiemalt tuntuks alates 18. sajandi lõpust ning on jätkunud senini. Täna võib Pauluse autorsuse vastu tuua välja neli põhilist argumentide gruppi: (a) erinev teoloogia (eriti juba eshatoloogia presentne aspekt ja pääste, samuti ἐκκλησία kasutamine kõiki usklikke tähistavana, mitte vaid kohaliku kogukonna tasandil); (b) grammatika, sõnavara, süntaksi ja stiili poolest erinemine „autentsest" Paulusest; (c) Pauluse kolmeaastasele Efesoses viibimisele mittevastav impersonaalsus kirjas; (d) kirja mitteautentseks pidamine sarnasuse tõttu koloslastele kirjutatuga.[21] Kuigi kõikidele argumentidele on Pauluse autorsuse pooldajatel oma vastuargumendid ja on hulk teolooge, kelle meelest on autoriks Paulus, peavad kriitilised uurijad Efesose kirja Pauluse koolkonna produktsiooniks.[22]

Kirja **saajaks** on traditsiooniliselt peetud kogudust Efesoses, aga linna nime ei mainita vanimates käsikirjades ega patristilistes kommentaarides. Seetõttu peetakse võimalikuks, et tegemist oli üldkirjaga, mis oli mõeldud läänepoolsetele Väike-Aasia kogudustele, mille piirkondlikuks keskuseks oli Efesos. Nii võis olla, et varasemad koopiad ei sisaldanud adressaati, vaid neile oli jäetud ruum selle lisamiseks.[23] Peamisteks adressaatideks on mittejuutidest kristlased.[24]

Kirjutamise koha ja aja suhtes on traditsiooniline vaade, et selle kirjutas Paulus oma elu lõpuaastatel (aastatel 60–62) Rooma vangistuses. Tõsisemateks alternatiivideks kirjutamiskohale peetakse Kaisaread ja Efesost ennast.[25] Kui kirja autoriks on Pauluse õpilane, võib seda dateerida Pauluse surma järgsesse aega või teise põlvkonna Pauluse järgija puhul ka Jeruusalemma langemise järgsesse aega[26], mitte hilisemaks kui aastasse 90[27].

[21] Campbell 2023, 4–6.
[22] Naab 2016, 22–26.
[23] Campbell 2023, 11–13.
[24] Best 1998, 4.
[25] Campbell 2023, 16–18.
[26] Lincoln 1990, lxxxv.
[27] Best 1998, 19.

4.2. Efesose kirja struktuur

Kiri jaguneb selgelt kaheks osaks (peatükid 1–3 ja 4–6). Kuigi kirja pealkirjastatud lõikudeks jaotamine vajaks põhjalikumat teoloogilist kommentaari, on orienteerumise hõlbustamiseks siiski toodud võimalik jaotamine lõikudeks:

Tervitus	1:1–2
1. Jumala igavikuline plaan Kristuses	1:3–3:21
1.1. Õnnistus ja tänu	1:3–23
1.1.1. Õnnistus	1:3–14
1.1.2. Esimene palve	1:15–23
1.2. Juudid ja ülejäänud rahvad	2:1–3:13
1.2.1. Päästetud armu kaudu	2:1–10
1.2.2. Üks Kristuses	2:11–22
1.2.3. Paulus Kristusest kuulutajana	3:1–13
1.3. Palve ja ülistus	3:14–21
1.3.1. Teine palve	3:14–19
1.3.2. Doksoloogia	3:20–21
2. Elu Kristuses	4:1–6:20
2.1. Kristlik põhimõttekindlus	4:1–16
2.2. Kristlik eluviis	4:17–5:20
2.2.1. Vana ja uus inimene	4:17–24
2.2.2. Juhised üksteise-suheteks	4:25–5:5
2.2.3. Valguse lapsed	5:6–14
2.2.4. Arukuse ja ülistuse tee	5:15–20
2.3. Enese allutamine Kristuses	5:21–6:9
2.3.1. Naised ja mehed – Kristus ja kogudus	5:21–33
2.3.2. Lapsed ja vanemad	6:1–4
2.3.3. Orjad ja isandad	6:5–9
2.4. Vaimulik võitlus	6:10–20
2.4.1. Jumala sõjavarustus	6:10–17
2.4.2. Palvesoov	6:18–20
Lõpusõnad	6:21–24

4.3. Efesose kirja tõlge

Peatükk 1

1 Paulus, Kristuse Jeesuse apostel, Jumala tahtel [Efesoses] olevatele pühadele ja ustavatele Kristuses Jeesuses:
2 armu teile ja rahu Jumalalt, meie Isalt, ja Issandalt Jeesuselt Kristuselt.
3 Õnnistatav on meie Issanda Jeesuse Kristuse Jumal ja Isa, meid taevastes paikades kõige vaimuliku õnnistusega Õnnistanu Kristuses:
4 Ta on valinud meid Temas enne maailma loomist olema pühad ja laitmatud Tema ees armastuses,
5 olles meid ette määranud enesele lapsendamiseks Jeesuse Kristuse kaudu vastavalt enda tahte heasoovlikkusele,
6 ülistamaks Tema aulist armu, millega Ta osutas meile armu Armastatus,
7 kelles meil on lunastus Tema vere läbi, eksimuste andeksandmine vastavalt Tema rikkalikule armule,
8 mida Ta külluslikult on jaganud[28] meile kõige tarkuse ja mõistmisega,
9 olles meile teada andnud enda tahtmise saladuse vastavalt enda heasoovlikkusele, mida Ta Temas oli kavandanud
10 aegade täissaamise korraldamiseks – tuua Kristuse alla kokku kõik, asjad taevas ja asjad maa peal, Temas,
11 kelles ka saime pärisosa meie, kes olime ette määratud Tema kõiges toimiva plaani järgi, Tema tahte otsuse järgi,
12 et meie – Tema auülevuse ülistuseks – oleksime need, kes on enne lootnud Kristuses,
13 kelles ka teie, kuulnutena tõe sõna, teie pääste evangeeliumi, kelles ka uskunutena saite pitserdatud tõotuse Püha Vaimuga,
14 kes on meie pärandi tagatis omandi lunastamiseks, Tema auülevuse ülistuseks.
15 Seetõttu mina ka, olles kuulnud teie usust Issandasse Jeesusesse ja armastusest kõigi pühade vastu,
16 ei lõpeta tänamist teie eest, mainides[29] (teid) enda palvetes,

[28] Sõna-sõnalt verbina: „on meid üliküllastanud“.
[29] Sõna-sõnalt: „tehes mainimist“ või „tehes meenutamist“.

17 et meie Issanda Jeesuse Kristuse Jumal, auülevuse Isa, annaks teile tarkuse ja ilmutuse vaimu Tema tundmises,
18 [teie] valgustatud südamesilmi teie(poolseks) mõistmiseks, milline on Tema kutsumise lootus, milline Tema pärandi rikkalik auülevus pühade seas
19 ja milline Tema väe kõikeületav suursugusus meie suhtes, kes usume vastavalt Tema võimsa jõu toimimisele,
20 mis on toiminud Kristuses, olles äratanud Ta (üles) surnuist ja asetanud (istuma) enda paremale käele taevastes paikades –
21 kõrgele üle iga valitsuse ja võimu ja väe ja isanda ning üle iga nimetatava nime, mitte ainult sellel ajastul, vaid ka tulevasel –
22 ning *allutanud kõik Tema jalge alla* ja andnud Tema kõige üle peaks kirikule,
23 kes on Tema ihu, kõike kõiges Täitja täielikkus.

Peatükk 2

1 Ja teid …, surnud olnuid oma eksimustes ja pattudes,
2 milles te kunagi käisite[30] selle maailma ajastu järgi, õhuvalla valitseja järgi, vaimu järgi, kes praegu on toimiv allumatuse poegade seas,
3 kellede seas ka meie kõik elasime kunagi oma maise ihu himudes, tehes ihu ja meelte tahtmist[31], ning olime loomu poolest viha lapsed nagu ka ülejäänud,
4 aga halastuselt rikas olev Jumal enda hiigelsuure armastuse tõttu, millega ta meid armastas,
5 tegi meid, eksimustes surnud olnuid, elavaks koos Kristusega – armu kaudu olete te päästetud –
6 ning äratas meid koos üles ja seadis koos istuma taevasesse paika Kristuses Jeesuses,
7 et Ta võiks tulevatel ajastutel näidata enda armu ülevoolavat rikkust helduses meie vastu Kristuses Jeesuses.
8 Sest te olete päästetud armu kaudu usu läbi – see pole teist, see on Jumala and –,
9 mitte tegudest, et ükski ei kiitleks,
10 sest Tema tehtu oleme meie, loodud Kristuses Jeesuses heade tegude jaoks, mida Jumal on ette valmis seadnud, et me nendes käiksime.

[30] Tähenduses „elama“ (levinud heebrea väljend käitumise ja eluviisi kohta).
[31] Sõna-sõnalt: „tahtmisi”.

11 Seepärast pidage meeles, et kunagi olite te ihu poolest paganrahvad, kutsutud „eesnahaks“ nende poolt, kes ennast kutsuvad „ümberlõikamiseks“ – (mis on) ihus, kätega tehtud –,
12 et te olite sel ajal ilma Kristuseta, välja jäetud Iisraeli kodanikkonnast ja võõrad tõotuse lepingutele, te olite lootuseta[32] ja jumalatud (siin) maailmas.
13 Nüüd aga olete Kristuses Jeesuses teie, kunagi kaugel olnud, saanud lähedale Kristuse vere läbi.
14 Sest meie rahu on Tema, mõlemad üheks teinu ja eralduse vaheseina lõhkunu, vaenu enda ihus,
15 määrustest koosneva käskude Seaduse[33] tühistanu, selleks et Ta võiks luua eneses (need) kaks üheks uueks inimeseks, tehes rahu,
16 ja võiks ära lepitada mõlemad ühes ihus Jumalale läbi risti, olles surmanud vaenu selle abil.
17 Ja olles tulnud, kuulutas Ta rahu teile, kaugel olnutele, ja rahu lähedal olnutele,
18 sest Tema läbi on meil mõlemal ühes vaimus ligipääs[34] Isa juurde.
19 Nii ei ole te siis enam võõrad ega muulased, vaid te olete pühade kaaskodanikud ja Jumala kodakondsed,
20 ehitatud apostlite ja prohvetite alusele, nurgakiviks on Kristus Jeesus ise,
21 kelles kõik ehitis kokku ühendatuna kasvab pühaks kojaks Issandas,
22 kelles ka teid kokku ehitatakse Jumala eluasemeks Vaimus.

Peatükk 3

1 Seepärast mina, Paulus, Kristuse [Jeesuse] vang, teie, paganrahvaste heaks …
2 Te olete muidugi kuulnud mulle teie jaoks antud Jumala armu majapidamisest,
3 [et] ilmutuse kohaselt on mulle teada antud saladus – nagu ma lühidalt enne kirjutasin –,
4 mille kohaselt olete te lugedes suutelised mõistma minu arusaamist Kristuse saladusest,
5 mida teistes põlvedes ei ole teada antud inimeste poegadele – nagu nüüd on ilmutatud tema pühadele apostlitele ja prohvetitele Vaimus –,

[32] Sõna-sõnalt: „lootust mitteomavad”.
[33] Sõna-sõnalt: „käskude seadus määrustes“.
[34] Sõna-sõnalt: „omame me mõlemad ühes vaimus ligipääsu“.

6 et paganrahvad on kaaspärijad ja kaasihulised ja tõotuse kaasosalised Kristuses Jeesuses läbi evangeeliumi,
7 mille teener minust on saanud mulle antud Jumala armu kingi järgi Tema väe toimimise kohaselt.
8 Mulle, vähemale kui vähimale kõigi pühade seast, on antud see arm: kuulutada paganrahvastele Kristuse hoomamatut rikkust
9 ja valgustada [kõike], mis on aegade algusest varjatud olnud saladuse korraldus Jumalas, kõige Loojas,
10 selleks et nüüd saaks valitsustele ja võimudele taevastes paikades kiriku kaudu teada antud Jumala kõigekülgne tarkus
11 vastavalt igavikulisele eesmärgile, mille Ta on teinud teoks Kristuses Jeesuses, meie Issandas,
12 kelles meil on julgus ja ligipääs[35] usalduses läbi usu Temasse.
13 Seepärast palun ma (teil) mitte nõrkeda minu kannatuste tõttu[36] teie heaks – need[37] on teie au.
14 Sel põhjusel ma painutan põlvi Isa ees,
15 kellelt kõik sugu taevas ja maa peal saab endale nime,
16 et Ta annaks teile oma au külluslikkust mööda saada väeliselt tugevdatud Tema Vaimu läbi seesmises inimeses –
17 Kristus elamas läbi usu teie südametes –, armastuses juurdunuina ja kinnitatuina,
18 et te koos kõigi pühadega oleksite täiesti suutelised haarama, mis on laius ja pikkus ja kõrgus ja sügavus,
19 ja mõistma mõistmist ületavat Kristuse armastust, et teid täidetaks Jumala kogu täielikkuseni.
20 Aga Temale, kes on väeline üle kõige tegema lõpmatult rohkem sellest, mida me palume või mõtleme meis toimivat väge mööda,
21 Temale olgu au kirikus ja Kristuses Jeesuses ajastute ajastu kõikide sugupõlvedeni, aamen.

[35] Sõna-sõnalt: „kelles me omame julgust ja ligipääsu“.
[36] Sõna-sõnalt: „kannatustes“.
[37] Sõna-sõnalt: „mis“.

Peatükk 4

1 Seepärast keelitan teid mina, vang Issandas, käima väärilselt kutsumisele, millega te olete kutsutud,

2 kõige alandlikkuse ja tasadusega, pika meelega, taludes üksteist armastuses,

3 olles innukad hoidma Vaimu (loodud) ühtsust rahusideme abil.

4 Üks ihu ja üks Vaim – nagu teid ka kutsuti teie kutsumise ühes lootuses –,

5 üks Issand, üks usk, üks ristimine,

6 üks Jumal ja kõikide Isa, kes on kõikide üle ja kõikide kaudu ja kõikide sees.

7 Aga igaühele meist on antud armu Kristuse anni mõõtu mööda.

8 Seepärast öeldakse[38]: „*Olles läinud üles kõrgele, võttis ta vangi vange, andis inimestele ande*.“

9 Sest mis „läinud üles“ (muud) on kui mitte (see), et ta tuli ka alla maa madalamatesse [paikadesse]?

10 See allatulnu on ka ülesläinu, kõrgele üle kõigi taevaste, et Ta täidaks kõik.

11 Ja Ta andis mõnedele olla apostlid, mõnedele prohvetid, mõnedele evangelistid, mõnedele karjased ja õpetajad –

12 pühade ettevalmistamiseks teenimistöö jaoks, Kristuse ihu ülesehitamiseks –,

13 kuni me kõik jõuame välja usu ühtsuseni ja Jumala Poja tundmiseni, täiseani ja Kristuse täiuse küpsuse mõõduni,

14 et me poleks enam lapsikud, tormilainete visatavad ja igast õpetuse tuulest kantavad, inimeste manipuleerimise[39] all, kavaldamise all pettuse salasepitsuse suunas,

15 vaid rääkides tõtt armastuses, kasvagem kõiges Temasse, kes on pea – Kristus –,

16 kellest (lähtudes) kogu ihu, olles kokku ühendatud ja kokku liidetud iga toetava[40] sideme abil, vastavalt iga üksiku liikme mõõtu mööda toimimisele, põhjustab ihu kasvamist enese ehitamiseks armastuses.

17 Seepärast ma räägin seda ja veenan teid Issandas mitte käima enam nii, nagu ka uskmatud käivad oma mõtteviisi[41] tühisuses:

18 olles pimendatud (oma) mõistmises, võõrdunud Jumala (antud) elust neis oleva rumaluse tõttu, nende südame paadumise tõttu,

---

[38] Sõna-sõnalt: „Ta ütleb“ või „see ütleb“. (Samuti 5:14.)
[39] Sõna-sõnalt: „täringumängimine“.
[40] Sõna omab ka lisatähendust „varustama“.
[41] Tähenduses: „mõtteviisi”.

19 on nad tuimaks muutununa andnud endid üle lodevusele igasuguse kõlvatuse harrastamiseks küllastamatuses.
20 Teie aga ei õppinud niimoodi Kristust,
21 kui te tõepoolest kuulsite Teda ja teid õpetati Temas, nii nagu tõde on Jeesuses:
22 heita endilt seljast endise eluviisi poolest vana, end pettuse himude käes hävitav inimene
23 ning saada uueks tehtud oma meele vaimus
24 ja panna selga uus inimene, loodud Jumala järgi tõe õiguses ja pühaduses.
25 Seepärast, heitnud kõrvale valelikkuse, *rääkige tõtt igaüks oma ligimesega*, sest me oleme üksteise liikmed.
26 *Olge vihased ja ärge tehke pattu*: päike ärgu mingu looja teie viha ajal,
27 ja ärge andke maad[42] Kuradile.
28 Varastaja ärgu enam varastagu, vaid pigem nähku vaeva [oma] kätega head tehes, et ta võiks jagada puuduses olijatele.
29 Ärgu väljugu teie suust ükski halvamaiguline sõna, vaid ainult selline, mis on hea vajadusele vastavaks ülesehitamiseks, et see annaks armu kuuljatele.
30 Ja ärge kurvastage sügavalt Jumala Püha Vaimu, kellega te olete pitserdatud lunastuse päevaks.
31 Kõik kibestumus ja raev ja viha ja kisa ja laim olgu kõrvaldatud teist koos kõige pahatahtlikkusega.
32 [Aga] olge üksteise vastu helded, hellad, andes üksteisele andeks, nagu ka Jumal Kristuses on andeks andnud teile.

Peatükk 5

1 Olge siis Jumala matkijad nagu armastatud lapsed
2 ning käige armastuses, nagu ka Kristus armastas meid ja loovutas enese meie eest anniks ja ohvriks, Jumalale magusaks lõhnaks[43].
3 Aga kõlblusetus ja kõik ebapuhtus või himustamine olgu teie seas isegi nimetamata, nii nagu sünnis on pühadele,
4 ja häbitus, rumal jutt või kahemõtteline nali, mis ei sobi, vaid pigem olgu tänu.

[42] Sõna-sõnalt: „kohta“.
[43] Sõna-sõnalt: „magusa lõhna lõhnaks“.

5 Te teate ju seda, et ühelgi kõlblusetul ega ebapuhtal ega himustajal, kes on ebajumalakummardaja, ei ole pärandit[44] Kristuse ja Jumala kuningriigis.
6 Ärgu petku teid keegi tühjade sõnadega, sest selliste asjade pärast tuleb Jumala viha allumatuse poegade peale.
7 Seepärast ärge saage nende kaasosalisteks,
8 sest kunagi olite te pimedus, nüüd aga olete valgus Issandas. Nagu valguse lapsed käige –
9 valguse vili seisneb nimelt kõiges headuses ja õigluses ja tões –,
10 tehes kindlaks, mis on Issandale meelepärane,
11 ja ärge osalege pimeduse viljatutes tegudes, vaid pigem hoopis paljastage (need).
12 Tõepoolest, nende poolt salaja tehtavatest asjadest on häbiväärne isegi rääkida,
13 kõik paljastatav aga ilmutatakse valguse poolt,
14 sest kõik ilmutatav on valgus. Seepärast öeldakse:

„Ärka, magaja,
ja tõuse üles surnuist
ja kiirgab su üle Kristus.“

15 Niisiis, hinnake hoolikalt, kuidas te käite – mitte nagu arutud, vaid nagu arukad –
16 enda jaoks (innukalt) kokku ostes aega, sest päevad on kurjad.
17 Seepärast ärge olge mõtlematud, vaid mõistke, mis on Issanda tahtmine.
18 Ja ärge jääge joobnuks veinist, millest tuleb ohjeldamatus, vaid saage täidetud Vaimuga,
19 rääkides üksteisega psalmide ja hümnide ja vaimulike lauludega, oma südamega Issandale lauldes ja muusikat tehes,
20 tänades kõikseaeg kõige eest Jumalat ja Isa meie Issanda Jeesuse Kristuse nimel.
21 Allutage end üksteisele aukartuses Kristuse ees,
22 (teie,) naised, oma meestele nagu Issandale,
23 sest mees on naise pea, nii nagu ka Kristus on kiriku pea, Tema on ihu päästja;
24 aga nii, nagu kirik allutab ennast Kristusele, samuti ka teie, naised, (allutage endid) oma meestele kõigis asjus.
25 Mehed, armastage oma naisi, nagu ka Kristus on armastanud kirikut ja loovutanud ennast tema eest,

[44] Sõna-sõnalt: „…ükski kõlblusetu ega ebapuhas ega himustaja, …, ei oma pärandit…”.

26 selleks et võiks teda Sõna abil patust puhastades veepesemisega pühitseda,
27 et Ta võiks enda ette asetada aulisena kiriku, kellel ei ole plekki[45] ega kortsu ega midagi sellist, vaid et ta oleks püha ja süüta.
28 Samuti peavad [ka] mehed armastama oma naisi nagu iseenese ihu. Enda naist armastav armastab iseennast,
29 sest keegi pole kunagi põlanud iseenese ihu, vaid ta toidab ja katab teda, just nagu ka Kristus kirikut,
30 kuna Tema ihu liikmed oleme meie.
31 *Seepärast jätab mees [oma] isa ja [oma] ema ja saab ühte liidetud oma naisega ja saavad need kaks üheks ihuks*.
32 See saladus on suur, mina aga räägin Kristusest ja kirikust.
33 Igal juhul ka, teie, igaüks armastagu enda naist nii nagu iseennast, aga naine…, et ta austaks (oma) meest.

Peatükk 6

1 Lapsed, kuuletuge enda vanematele [Issandas], sest see on õige.
2 *Austa oma isa ja ema* – see on esimene tõotusega käsk –,
3 *et sul läheks hästi ja sa saad olema pikaealine maa peal*.
4 Isad, ärge ärritage enda lapsi vihale, vaid kasvatage neid üles Issanda treenimise ja manitsemisega.
5 Orjad, kuuletuge oma südame siiruses kartuse ja värinaga ihu poolest isandatele nagu Kristusele:
6 mitte silmakirjaks[46] nagu inimestele meelepärased olla püüdjad, vaid nagu Kristuse orjad, tehes Jumala tahet (kogu) hingest,
7 hea meelega kuuletudes nagu Issandale, mitte inimestele,
8 teades, et igaüks, kui ta teeks midagi head, seda(sama) saab tasuks Issandalt, nagu ori nii ka vaba.
9 Isandad, sedasama[47] tehke neile, lõpetades ähvardamise, teades, et nii nende kui ka teie Issand on taevas ja Talle ei ole omane erapoolikus.
10 Viimaks, saage tugevaks Issandas ja Tema jõu väes.

[45] Sõna-sõnalt: „plekki…. mitte omava“.
[46] Sõna-sõnalt: „silmaorjuse tõttu“.
[47] Sõna-sõnalt: „neidsamu asju“.

11 Pange selga Jumala (antav) sõjavarustus, et te suudaksite (kindlalt) seista[48] Kuradi riugaste vastu,
12 sest meie maadlemine ei ole mitte vere ja liha vastu, vaid võimkondade vastu, võimude vastu, selle pimeduse maailmavalitsejate vastu, kurjuse vaimsete jõudude vastu taevastes paikades.
13 Seepärast võtke kätte Jumala sõjavarustus, et te suudaksite vastu seista kurjal päeval ja kõigeks ettevalmistunutena (kindlalt) seista.
14 Seiske siis (kindlalt), olles vöötanud ennast tõega ja pannud endale ette õiguse rinnakilbi
15 ning sidunud jalga rahuevangeeliumi (vaimu)kindluse,
16 võtnud kõiges kätte usu kilbi, millega te suudate kõik Kurja süüdatud nooled kustutada,
17 ning pääste kiiver haarake ja Vaimu mõõk, mis on Jumala sõna;
18 kõige palve ja anumisega kõikseaeg Vaimus palvetades ning selleks ärkvel olles kõige visaduse ja anumisega kõigi pühade eest
19 ja minugi eest, et mulle antaks mu suu avamisel sõna, ilmutamaks vabalt evangeeliumi saladust,
20 mille heaks ma olen saadikuna ahelais[49], et ma neis võiksin vabalt kõneleda (nii), nagu mul tuleb rääkida.
21 Ja et ka teie teaksite minu asju, kuidas mul läheb, annab teile kõigest teada Tühhikos, armastatud vend ja ustav teener Issandas,
22 kelle ma saatsin teie juurde just selleks, et te saaksite teada meie kohta ja et ta võiks julgustada teie südameid.
23 Rahu vendadele ja armastust ühes usuga Jumalalt Isalt ja Issandalt Jeesuselt Kristuselt.
24 Arm olgu kõikidega, kes armastavad meie Issandat Jeesust Kristust hävinematuses.

[48] Sõna-sõnalt: „teie seista suutmiseks kuradi riugaste vastu“.
[49] Sõna-sõnalt: „ahelas“.

4.4. Efesose kirja tõlke kommentaar

Peatükk 1

1:2 Siia võiks lisada juurde mõeldava „olema"-verbi soovi väljendavas optatiivis („olgu"), aga kuna õnnistussoov sarnaneb eesti keeles kinnistunud öeldiseta sooviväljenditega[50], pole seda tehtud.

1:3 Kuna salmid 3–14 saavad moodustada kreekakeelses tekstis ühe ilusa tervikliku üksuse (vt lähemalt selgitust p 3.2 ja Lisa 1), on see siin tõlgitud üle lausena. Siiski raskendavad lause täpset mõistmist siin kasutatavad võimalikud kinnistunud liturgilised fraasid, erinevaid seosevõimalusi pakkuvad eessõnafraasid ja partitsiibid. Lisaks sümmeetriale lisavad lausele ühtsust veel mitmed kordused ja sarnasused: (a) salmides 6, 12, 14 „Tema auülevuse ülistuseks" (εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ; s 6 εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ); (b) salmides 5, 9 ja 11 fraasi „vastavalt enda tahte heasoovlikkusele" (κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ) variatsioonid; (c) salmides 7, 11 ja 13 lauseosa alustavad eessõnafraasid „kelles" (ἐν ᾧ). Lisaks laiendavad 3. salmi verbi „on valinud" (ἐξελέξατο) originaalis ka ilusti kokku kõlavad partitsiibid s 5 „olles meid ette määranud" (προορίσας) ja s 9 „ olles andnud meile teada" (γνωρίσας). Salmi 3 alustav verbaaladjektiiv εὐλογητὸς sarnaneb eestikeelsele passiivses tähenduses olevikulisele ja minevikulisele kesksõnale ja annab edasi võimalust midagi teha („õnnistatav" või „õnnistatud"), silma hakkab ka sama tüve kolmekordne esitamine salmis, mis on hea võte ülistuse alustamiseks. Korduse väljatoomiseks on kasutatud ka eestikeelset sõna harvem esinevas tähenduses – „kedagi väga tänama või kiitma[51]". Lähtuvalt ülistuse kirjeldavast põhjusest ja vormist on lisatav „olema"-verb siin indikatiivis, kuigi ka imperatiivi või optatiivi peetakse võimalikuks[52]. Fraas „meie Issanda Jeesuse Kristuse Jumal ja Isa" (ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ) on hea näide levinud praktikast, mille kohaselt kirjeldavad ühe artikliga tähistatud ja omavahel ühendava sidesõnaga seotud kaks samas käändes nimisõna või partitsiipi sama isikut. Kohta tähistav ümberütlus „taevastes paikades" (ἐν τοῖς ἐπουρανίοις) märgib kesksoo mitmuses substantiveeritud adjektiivina („taevane") üleloomulike asjade ja olendite asupaika[53] (ka 1:20). Fraas

[50] Erelt; Erelt; Ross 2020, 455.
[51] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/%C3%B5nnistama/1/est. Vaadatud 22.03.25.
[52] Larkin 2009, 5–6.
[53] BDAG, 342.2.b.α.א.

„Kristuses“ (ἐν Χριστῷ, ἐν ᾧ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) esineb kirjas üle 20 korra ning grammatiliselt võib see väljendada lokatiivset tähendust, osutades sfäärile või osaduslikule suhtele, või instrumentaalset tähendust, väljendades viisi, tegijat või vahendit. Semantiliselt võib siia lisada veel soterioloogilise ja pühitsusliku konteksti.[54]

1:4 Salmi alustavat sidendit καθὼς on nähtud tsitaati sissejuhatava sõnana („nagu (me tunnistame“)[55], Jumala ülistamise põhjuse esitamist alustavana („kuni sinnamaani, et“)[56], eelneva õnnistuse ja järgneva osaga harmoniseerumise argumenteerimist väljendavana („kooskõlas sellega, et“)[57], aga ka põhjusliku ja/või võrdleva sidendina, mille puhul põhjuslikkus ilmselt domineerib („kuna“, „et“)[58]. Vältimaks tõlkes lausetasandite probleemi ja sellest lähtuvalt kõrvallauset alustavat sidesõna, on tõlkes seda põhjuslikkust väljendatud s 3 lõppu asetatud kooloniga: nii võib καθὼς jääda tõlkimata. Fraasi lõpu „armastuses“ (ἐν ἀγάπῃ) on vaadeldav asetsevana nii selle salmi lõpus kui ka järgmise alguses (salmi lõpus on ka 4:2, 16) ning sõltuvana sellest, kas seda mõistetakse seotuna Jumala valiku teoga, valitute pühadusega või nende kombinatsiooniga (4), lapsendamiseks ettemääramisega (5), või armastuse nägemisega suhtes Jumalaga või inimestega, aga ka distantsist lähima verbi suhtes ning kirikuisade tõlgendustest[59]. LXX-s tähistab ἄμωμος veatut (ohvrilooma), moraalses tähenduses kõlab paremini „laitmatu“.

1:5 Harva väljaspool LXX-i ja UT-d ning nendega seotud kirjandust esinev εὐδοκία tähistab kontekstist sõltuvalt kas soosingut või kavatsust, Jumala puhul on tegemist Tema helde õnnistussooviga, mis on seotud jumaliku eesmärgiga. Nii võib selle tõlkeks olla ka „soosing“, „heatahtlikkus/heasoovlikkus“, „heameel“, „heakavatsuslikkus“. Salmi lõpufraasi genitiivi on võimalik näha ka omastavalisena, mida täiendab peasõna[60]: „enda heasoovliku tahte kohaselt“.

1:6 Siin esineb väga laia tähendusväljaga δόξα, mille üheks tähenduseks UT-s on majesteetlikkus Jumala absoluutse täiuslikkuse (1:17) ja päästva armu tähenduses (1:6, 12, 14, 18; 3:16) ning antud tõlkes on selle vasteks valitud „auülevus“ („ülev“ kui midagi argisest kõrgemal seisvat, austust ja imetlust äratavat ning pidulikult ja pühalikult

[54] Larkin 2009, 6–7.
[55] Barth 1974a, 79.
[56] Larkin 2009, 7.
[57] Abbott 1956, 6.
[58] Best 1998, 119.
[59] *Ibid*., 122–123.
[60] Barth 1974a, 81.

mõjuvat[61]), kuna viimased aastakümneid kasutatava sõna „kirkus“ (värvide, valguse sära, erksus; millegi selgus, klaar-olek[62]) seostub eelkõige nähtavaga ja valgusega ning tundub endas kandvat δόξα teist tähendust: heledust ja hiilgust. (Sarnases heleda sära ja valguse kiirgamise funktsioonis on ka VT „auhiilgus“.) Kui võtta appi sõna „kiirgama“ (heledalt, eredalt särama, eredat valgust levitama; aga ka energiat levitama; lisaks veel meeleolu tugevasti ilmutama või levitama), võiks „kirkuse“ ja „auhiilguse“ asemel kasutada ka sõna „aukiirgus“ (selles tähenduses sõna käesolevas kirjas ei esine, küll aga UT-s nt Ap 22:11, Lk 9:32.) „Au“ tähenduses esineb kirjas δόξα 3:19 ja 3:21 vastavalt inimeste ja Jumala kohta käivana. Sõna ülejäänud tähendusi (Jeesust, ingleid või kristlaste tulevast olukorda tähistavaid) kirjas ei esine. Kristluse sõnastikus on kolm eelpool toodud tähendust (au, auhiilgus ja kirkus) esitatud koos sünonüümsetena[63]. Genitiivis δόξα on siin tõlgendatav ka adjektiivsena („auline arm“), mida on siin kasutatud siduva asesõnaga ühendamise eesmärgil; kontekstuaalse kordusena oleks tõlkes siin hea variant ka „ülistamaks Tema armu auülevust“.

1:7 Siin ja edaspidi on possessiivses daativis asesõna ἐν ᾧ koos „omama“-verbiga ἔχω („kelles me omame“) tõlgitud eesti keelele omase omajalausena („kelles meil on“). Nii on inimesed saanud ja omavad „andeksandmist“ (ἄφεσις), mis teiselt poolt vaadatuna muutub „andekssaamiseks“. Kuna „arm“ on siin vaadeldav selgitavas või täiendavas genitiivis, võimaldab see tõlget „rikkalik arm“.

1:8 Eessõnafraasi „kõige tarkuse ja mõistmisega“ (ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει) on nähtud nii Jumala kui inimese kohta käivana[64].

1:9 Minevikuline *des*-vorm „olles … teada andnud“ (προέθετο) on seotud s 4 tegusõnaga „on valinud“ (ἐξελέξατο) ning on grammatiliselt paralleelne ja ka kokku kõlav s 5 *des*-vormiga „olles … ette määranud“ (προορίσας). Fraas „enda heasoovlikkust mööda“ (κατὰ τὴν εὐδοκίαν) täpsustab ilmselt salmi alguse partitsiipi, kuigi seda on vaadatud ka kui saladuse teatavaks tegemise põhjust või seostatud järgnevaga[65].

1:10 Kui Jeesus kuulutas (Mk 1:15), et „aeg“ on täis saanud (Πεπλήρωται ὁ καιρὸς,), tähendas see uue tähendusrikka aja (καιρός) algust. Mitmuslikult väljendab καιρός

[61] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/ülev/1/est. Vaadatud 3.03.25.
[62] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kirkus/1/est. Vaadatud 3.03.25.
[63] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/auhiilgus/1/est. Vaadatud 3.03.25.
[64] Best 1998, 132–133; Barth 1974a, 84–85.
[65] Larkin 2009, 11.

sündmustega täidetud ajaetappide jada.[66] Koos ajaväljendiga kasutades võib πλήρωμα tähistada lõpetamist, täissaamist. Infinitiiv ἀνακεφαλαιώσασθαι ühendab endas kaks tähendust – kokku võtma/põimima ning ühe juhtimise alla tooma[67] –, mis siin üheks sulavad („tuua Kristuse alla kokku“). Siin ja ka 3:9 (vt ka tähendus 3:2) on οἰκονομία majapidamise haldamise plaani, s.o maailma jaoks jumaliku plaani või korralduse tähenduses.[68]

1:11 Partikli „ka“ (καὶ) asukoht on tingitud salmide 7 ja 11 paralleelsusest ning rollist verbi rõhutamisel: „kelles me omame“ (ἐν ᾧ ἔχομεν) ja „kelles ka saime pärisosa“ (ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν). Verb ἐκληρώθημεν oli algselt liisuheitmise tähenduses, aga seoses maa pärisosaks saamisega LXX tekstides omandas see ka pärandi ja pärisosa saamise tähenduse[69]. Sõnade βουλή ja θέλημα tähenduse osas puudub üksmeel, aga on arvatud, et esimene sisaldab endas eesmärki, kaalutlust ja otsust ning teine soovist ajendatud tahet.

1:12 Sisu poolest on eelistatud partitsiibi nägemine öeldistäitena (siin esitatud kõrvallause abil „need, kes on enne lootnud“), mitte alusena, kuna viimasel juhul peaks eelnevalt jutuks olnud auülevuse ülistuseks ettemääramine kehtima ainult „enne lootnute“ (so juutide) kohta.

1:13 Kui esimene „kelles“ (ἐν ᾧ) väljendab osaduslikku suhet Kristusega, siis salmi teise poole algul olev ἐν ᾧ pakub grammatiliselt lisavõimalusi erinevate sõnadega sidumiseks: Kristusega („kellesse uskudes“), evangeeliumiga („millesse uskudes“). Tõlge rõhutab osadust Kristusega. Sõnavalikus „pitserdama“ või „pitseerima“ (σφραγίζω) mõjub viimane liiga kaasaegselt ning pigem politsei või valmiskomisjoni tegevusena.

1:14 Semiidi päritolu kreekeelne ἀρραβών tähistab LXX tekstides (Gn 38:17, 18, 20) panti, mis võla tasumisel tagastati; UT-s (veel 2Kr 1:22; 2:5) kasutakse seda garantii, tagatise tähenduses, mis on ühtlasi ka esimene osamakse.

1:15 Sõnade καί ja ἐγώ kokkusulamisel tekkinud „mina ka“ (κἀγώ) võib olla mõistetav kui üleminekusõna mina-vormile või tähistada Paulust lisaks teistele, samuti võib seda näha Pauluse autoriteedi rõhutamisena[70] või kuuluvana järgmise salmi partitsiipide juurde

[66] Abbott 1956, 18.
[67] Schaff 1956, 54–55.
[68] Muddiman 2006, 148, 159.
[69] Best 1998, 145.
[70] Larkin 2009, 18.

(„ma ka tänan ja meenutan“, „mul on veel midagi lisada“)[71]. Sageli on πίστις tõlgitud siin „ustavuseks“.

1:16 Traditsioonilisema „ei lakka“ (οὐ παύομαι) asendab siin „ei lõpeta“ esimese passiivse alatooni tõttu. Fraas μνείαν ποιούμενος või tähendada nii „tehes teie meenutamist“ kui ka „tehes mainimist“.

1:17 UT-s ainulaadne vormel „auülevuse isa“ (ὁ πατὴρ τῆς δόξης) pakub erinevaid mõistmisvõimalusi: genitiivis „au“ võib osutada selle päritolule või võimaldada näha seda omadussõnalisena („auline Isa“) või kristoloogilisena (Kristus kui Jumala au)[72], samuti fraasina „Isa, kellele kuulub au“[73]. Kreeka ἐπίγνωσις tähendab rohkem kui teadmist (γνῶσις), see on täielikum, sügavam, täpsem arusaamine[74]. „Tema tundmises“ (ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ) määratleb lähemalt sõnapaari „tarkuse ja ilmutuse“, kuigi seda on nähtud ka eesmärki väljendavana („Tema tundmiseks“). Mõnikord on seda seotud hoopis järgneva salmi algusega, nii et südame silmad on valgustatud Jumala tundmises[75].

1:18 Ühendis „Tema pärandi rikkalik auülevus“ (ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ) tuleks τῆς δόξης vaadata atributiivse genitiivina ning kuna osutatakse pärandile, on „Tema“ pigem allika kui omandi genitiiv. Kuna süda (καρδία) oli antiikautorite jaoks mitte ainult tunnete, vaid ka mõtlemise ja moraalse taju kese, viitavad „südame silmad” eelpool viidatud tunnetusele (vastandina „pimedaks jäänud südamele“, Rm 1:21)[76].

1:19 Kirjale omase väljendusrikkusega salmis on kokku kuhjatud neli väega seotud sõna, millest esimene asub teistest eraldi: „vägi“ (δύναμις). Eessõnafraasi „vastavalt Tema võimsa jõu toimimisele“ (κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ) on tervikuna võimalik võtta retoorilise intensiivistamisena, kus lisaks erinevas funktsioonis genitiividele mängivad olulist rolli erinevad väega seotud sõnad: „toimimine“ (ἐνέργεια) viitab teostatud jõule; „võim“ (κράτος) potentsiaalsele jõule; „jõud“ (ἰσχύς) võimekusele tõhusalt funktsioneerida[77]. Nii on „jõud“ „toimimise“ juurde kuuluv subjekti genitiiv (jõu toimimine) ning κράτος atributiivne genitiiv (võimas jõud)[78].

---

[71] Best 1998, 158.
[72] Muddiman 2006, 84.
[73] Abbott 1956, 27.
[74] *Ibid*., 28.
[75] Best 1998, 29.
[76] Abbott 1956, 29.
[77] Best 1998, 169; BDAG, 335, 484, 565.1.
[78] Larkin 2009, 23.

1:20 NA28-s algab siin uus lause, aga süntaksist lähtuvalt jätkatakse siin (NA25 lausestuse alusel) eelmist lauset kõrvallausega (vt töö p. 3.2).

1:21 „Ajastu“ võtab kokku aja ja ruumi dimensiooni (vt ka 2:2). Fraasiga „nimetatava nime“ (ὀνόματος ὀνομαζομένου) võib olla silmas peetud kõik muid nimesid, millega neid tuntakse[79].

1:22 Salmi esimese poole osalise Ps 8:6 tsitaadi „allutas kõik Tema jalge alla“ (πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ) väike erinevus LXX Ps 8:7 tekstist (πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ) võib olla tingitud levinud tekstivormist (Pauluse kasutab sama 1Kr 15:27). Kreekakeelses tekstis on salmi teises pooles sihitise rollis olev asesõna „Tema“ (αὐτὸν) asetatud rõhutamise eesmärgil verbi („andis“) ette, tõlkes ei ole võimalik seda järgida. Kirjas esineb ἐκκλησία kokku 9 korda ja selle kui üleilmse ja aegadeülese usklikke hõlmava üksuse tähenduse edasiandmiseks on siin ja edaspidi „kirik“ (vt selgitus töö p 2.3).

1:23 Siin esineb esmakordselt σῶμα (kokku 7 korda, veel 4:4, 12, 16; 5:23, 28), mis tähistab pea iga kord (va 5:28) Jeesuse „ihu“, so kirikut. Salmi teise poole tõlkeks on mitmeid võimalusi, kuna pole selge, millele viitab πλήρωμα (siin „täielikkus“) või mida see tähendab (sõna, vt ka 1:10, võib esineda nii aktiivses (täitja) kui passiivses (täidetu) tähenduses, aga tähistada ka protsessi (täitmine)); antud salmis lisab mitmeti tõlgendamise võimalust ka partitsiibi aluseks oleva verbi πληρόω tähendus (täitma, lõpule viima, kokku võtma) ning selle mõistmine mediaalses (tegevus suunatud tegijale endale) või passiivses tähenduses, aga ka partitsiibi artikkel („see, kes“ või „see, mis“). See teeb keeleliselt võimalikuks väga mitmed tõlkevariandid.

Peatükk 2

2:1 Süntaktiliselt keeruline lause (salmid 1–7) algab lausekatkestusega, siin pole alust ega öeldist. Oleviku partitsiip salmi teises pooles väljendab samaaegset tegevust lause öeldisega (salmis 5). Lisaks on siin tegemist anakoluudiga (lause lõpp pole kooskõlas algusega): salmi akusatiivis asesõna „teid“ (ὑμᾶς) on seotud 5. salmi verbiga, kuigi seal on mitmuse teine pööre asendunud esimesega – „meid“ (ἡμᾶς), kontekstist lähtudes tähistab „teie“ siin ilmselt pagankristlasi ning „meie“ kaasab ka juudid. Asesõna toomine

[79] Muddiman 2006, 90.

lõigu algusesse kannab ilmselt rõhutamise eesmärki[80]. Lauset alustav sidesõna „ja“ ([κ]αὶ) jätkab eelneva lõigu teemat. Tõlkevastete valikuvõimalused koos esitatud ning sageli ka sünonüümseks peetud kombinatsioonile „eksimused ja patud“ (τὰ παραπτώματα καὶ αἱ ἁμαρτίαι) sõltuvad tõlgendusest: vastavalt mõtlematult tehtud ja tahtlikud patud; patu algus mõtetes või juba teod; konkreetsed teod ja üldine termin[81]; ka Paulus kasutab neid sageli sünonüümidena (Rm 4:25; 5:15–21; 1Kr 15:3)[82]. Sageli esineb sõnapaari tõlkes kombinatsioon „üleastumised ja patud“, kuigi termin „üleastumine“ (παράβασις) on Paulusel seotud valdavalt Seadusest üleastumisega (Rm 2:23; 4:15; Gl 3:19) ning seetõttu käib enamasti juutide kohta (v.a Rm 5:14).[83] P1997 lisab selles tähenduses kasutades sõna „Seadusest (üleastumine)“. Eesti kristlikus kõnepruugis tundub „üleastumine“ selles kombinatsioonis kasutatuna olevat küll omandanud „väikse patu“ tähenduse, mis ei anna edasi sõna sisu.

2:2 Seitse korda esineb kirjas verb käitumist tähistav verb „käima“ (περιπατέω). Kreekakeelset sõna „αἰών“ (vt ka 1:21) on siin võimalik vaadata ajastu või ajavahemiku tähistajana, aga ka Aiooni kui jumala nimena[84] või hoopis saatanat tähistava tiitlina „Maailmaajastu“[85]. Sõnaühendis „selle maailma ajastu“ (ὁ αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου) võivad olla kokku võetud nii ajaline kui ruumiline mõõde.[86] Sõnaühendis „õhuvalla valitseja“ (ὁ ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος) on „ἐξουσία“ siin tõlgendatud kui valitsetav ala („õhk“ kui maast kõrgemal olev üleloomulike jõudude asukoht)[87], kuigi seda on võimalik vaadelda ka kui jõude, mille üle valitsetakse („õhujõudude valitseja).[88] Kaks korda (ka 5:6) esineb kirjas semiitlik fraas, mille otsetõlkeks on siin „allumatuse pojad“ (υἱοὶ τῆς ἀπειθείας) ja mille põhisõna kannab endas genitiivis sõna omadust. Siin võib „pojad“ tõlkida ka „lapsed“. „Allumatus“ on laiem mõiste kui „sõnakuulmatus“ ja sõna juur kannab endas usu ja usalduse ideed ning sellest lähtuvalt veenmist või veenda laskmist, kuulamist, kuuletumist. Piibli kontekstis on alati tegemist Jumalale mitteallumisega, sõnakuulmatusega[89].

[80] Larkin 2009, 27.
[81] Abbott 1956, 39.
[82] Barth 1974a, 212.
[83] *Ibid.*
[84] Lincoln 1990, 94.
[85] Barth 1974a, 214.
[86] Lincoln 1990, 95.
[87] BDAG, 312.6; Best 1998, 205.
[88] LN, 148.12.44.
[89] BDAG, 87.

2:3 Lauset alustava siduva asesõna tõlkeks on rõhutamise eesmärgil valitud harvem kasutatav mitmuslik vorm („kellede“). Siin esineb esmakordselt σάρξ (kokku 10 korda, veel 2:11, 14; 5:29, 30, 31; 6:5, 12), mis on seotud füüsilise ihuga, tähistades kõnekujundit, mille puhul „kõik ihuliikmed moodustavad patu poolt valitsetava terviku“[90]. Tõlkevasteks on valitud „(maine) ihu“ ja loobutud „liha“ kasutamisest. Grammatiliselt võiks „meelte“ (τῶν διανοιῶν) laiendada „soove“ või „liha“ („täites liha ja selle kavatsuste/mõtete soove“) juurde. Ilusa metonüümia moodustab eesti keeles kinnistunud sõnakasutus „viha“ (ὀργή) kui Jumala karistuse tulemus; siin pole ilmselt tegemist semiitliku kasutuse ja atributiivse genitiiviga, vaid pigem sihti väljendavaga.[91]

2:4 Tänu paranomaasia[92] kasutamisele esineb siin haruldane nn internse objekti akusatiiv, mille puhul on verbi objektiks verbiga samatüveline nimisõna (eesti keeles on see siin kaassõna tõttu omastavas käändes) – „armastuse tõttu, millega ta meid armastas“ (διὰ τὴν … ἀγάπην … ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς).[93]

2:5 (Vt ka lauseehitust puudutavat kommentaari 2:1). Esimese salmi konstruktsiooni kordamine viitab sellele, et autor tahab jõuda seal alustatud mõtteni.[94] Siin salmis asub öeldis, mis kuulub 1. salmi juurde ja salm ise kordab osaliselt esimest salmi: erinevad on vaid asesõna pöörded (s 1 „teid“ ja s 5 „meid’) ning vahetunud on kahe sõna järjekord. Sidend ’καὶ’ on siin ebatavaline ning võib olla s 1 korduse rõhutamiseks või lihtsalt fraaside ühendamiseks („ja“) või rõhutamiseks („isegi“). Siin ja järgmises salmis esineb esmakordselt συν-eesliite kordamise abil toimuv rõhuasetus (veel 2:21–22; 3:6; 4:16), nende edasiandmine eesti keeles on lihtsam nimisõna kui tegusõna abil. Positsioon verbi ees väljendab seotust Kristusega, mitte usklikel omavahel.[95] Kuigi sõnale „surnud“ oleks loomulik vastand „elus“ osutab „elav“ siin teadvustatud kogemusele. Vahendi daativ on siin edasi antud kaassõna abil „armu kaudu“ (χάριτί). Perifrastiline (ümber sõnastav) perfekt „olete päästetud“ (σεσῳσμένοι) väljendab siin seisundit.[96]

2:6 Sidendit „nii“ (καὶ) on võimalik näha siin täpsustavas funktsioonis, väljendit „tegi elavaks“ selgitavana; võimalik on ka tõlkimine ühendava sidesõnaga „ja“. „Kristuses

[90] BDAG, 813.2.c.a.
[91] Larkin 2009, 30.
[92] *Ibid*.
[93] Moule 1960, 32.
[94] Larkin 2009, 30.
[95] Lincoln 1990, 101.
[96] Best 1998, 217.

Jeesuses“ (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) väljendab siin (ja ka 2:7, 10, 13) inkorporatiivset liitu Kristusega. Asukohta märkiva „taevasesse paika“ (ἐν τοῖς ἐπουρανίοις) juurde vaata ka kommentaari 1:3.

2:7 Originaali eessõnafraasi „helduses“ (ἐν χρηστότητι) on võimalik tõlkida nii sfääri kui ka laadi väljendavana („heldelt“)[97]; nii võib see kuuluda peaverbi „võiks näidata“ (ἐνδείξηται) juurde, kuid seda on tõlgendatud ka armu kausaalselt või instrumentaalselt laiendavana[98].

2:8 Sõnavalik „and“ (δῶρον) kingituse tähenduses on tingitud soovist esile tuua „andma“-tüve rõhutamist (vt töös p 3.2.).

2:10 Asesõnad „Tema“ (αὐτοῦ) ja „nendes“ (ἐν αὐτοῖς) on rõhutamise eesmärgil toodud lauseosade algusesse. Kui räägitakse jumaliku kutsele vastavuses olevast kristlase uuest elust, kasutatakse verbi „käiksime/elaksime“ (περιπατεῖν) aoristi konjunktiivis (veel 4:1), väljendades sellega ingressiivset (tegevusalguslikku) ja eelmisele käitumisele vastandavat tähendust; õhutavas ja üleskutsuvas kontekstis kasutatakse olevikku (4:17; 5:2, 8).[99]

2:11 Käsk „pidage meeles“ (μνημονεύετε) ei puuduta siin vaid intellektuaalset meenutamist, vaid on ka üleskutse meeleparandusele, otsusele ja tänulikkusele (vt ka kommentaar 1:16)[100]. Passiivis koopulalaadne verb „kutsuma“ (λέγειν), mis on siin (halvustava) hüüdnime andmise tähenduses, on koos topeltnominatiiviga, mille puhul öeldistäite nominatiiv on tõlgitav saava käändega. Ümberlõikamata paganaid tähistava solvava metonüümi „eesnahk“ (ἀκροβυστία) vastukaaluks kutsuti ümberlõikamist halvustavalt „köndistamiseks“ (κατατομή) ja seda sõnamängu kasutas Paulus ka ümberlõikamist pooldavate juutidest vastaste suhtes (Fl 3:2)[101]. UT-s on „kätega tehtud“ (χειροποιήτου) sageli eitavas vormis esitatud (LXX-s ka ebajumalate iseloomustamiseks kasutatud omadus[102]), siin vastandub see kui inimlik pingutus ümbritsevas kontekstis kirjeldatud Jumala väele ja korduv „ihu“ (σάρξ) rõhutab seda veelgi.

2:12 Siin (ja ka 4:18) esineb veel 1. sajandiks kasutusest peaaegu kadunud eraldust markeeriv genitiiv: koos verbiga „eraldatud/välja jäetud“ (ἀπαλλοτριόω) ja koos

[97] Lincoln 1990, 110.
[98] Best 1998, 225.
[99] BDF 1961, 173 (§ 337.1).
[100] Barth 1974a, 254.
[101] Muddiman 2006, 117.
[102] Barth 1974a, 255.

adjektiiviga „võõras“ (ξένος).[103] Fraasi „lahus Kristusest“ (χωρὶς Χριστοῦ) võib siin mõista messiaanliku lootuse puudumise metonüümina, mida järgnevad fraasid täpsustavad („välja jäetud… võõrad …lootust mitteomavad ja jumalatud“).[104] Mitmetähenduslikku sõna, mille tõlkeks on siin valitud „kodanikkond“ (πολιτεία) kui sotsiaal-poliitiline üksus või kodanike kogum[105], on tõlgitud ka Iisraeli kui kogukonna privileege ja kohustusi kokkuvõtva sõnaga „kodakondsus“[106]. Omadussõna „jumalatud“ (ἄθεοι) võib tähendada nii ükskõiksust Jumala suhtes, mitteuskumist kui ka vagaduse puudumist, aga tõelise lootuse puudumisega seoses ka Jumala poolt hüljatust.[107]

2:13 „Nüüd aga“ (νυνὶ δὲ) on vastandava ajafraasina kontrastiks eelnevatele: „kunagi“ (ποτὲ, s 11) ja „sel ajal“ (τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, s 12). „Kristuses Jeesuses“ (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ), vt kommentaar 2:6. Kuigi salmi lõpuosa tegusõna võiks tõlkida ka „saanud“ või „loodud“, väljendab „toodud“ (ἐγενήθητε) passiivsust ning asukoha muutust[108] paremini.

2:14 Siin algav lause (14–16) sisaldab mitmetähenduslikkust, mida on tõlkes püütud säilitada ning mis omakorda mõjutab lauseehitust. Asesõna „mõlemad“ (ἀμφότερα) on siin ilmselt uue ühiku „üheks“ loomist tähistavatena kesksoost, aga salmides 16 ja 18 isiklikumalt inimgruppidega (juudid, paganad) seotult meessoost.[109] Ühendis „eraldatuse vahesein“ (ὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ) on genitiivi vaadeldud kui „sisalduse genitiivi“ (*genitive of content*)[110] – vahesein seisneb eraldatuses –, aga ka selgitava genitiivina – vahesein, st erald(at)us. Ootamatu sõnaühend ise pakub erinevaid tõlgendusvõimalusi, kuna „vahesein“ (μεσότοιχον) esineb kerget ja eemaldatavat seina või müüri tähistavana küll klassikalises kreeka keeles, aga UT-s vaid siin; siin kasutatud „eraldus“ (φραγμός) esineb UT-s kaks korda piirdeaia tähenduses (Mk 12:1; Lk 14:23) ja omab metafoorset tähendust „vahesein“ ning tuleneb verbist, mille tähenduseks on „peatama“, „takistama“, „piirama“. Nii on metafoori päritoluks pakutud Templi paganateõu madalat kivimüüri või Toora enda poolt pakutavat aeda Iisraeli ümber.[111] Salmi lõpufraasi „vaenu enda ihus“ (τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ) on nii süntaktiliselt kui teoloogiliselt võimalik vaadelda

[103] BDF 1961, 97–98 (§ 180.1; 182.3).
[104] Larkin 2009, 37.
[105] BDAG, 750.2.
[106] Best 1998, 241.
[107] Larkin 2009, 38.
[108] BDAG, 175.6.g.
[109] Muddiman 2006, 126.
[110] BDF 1961, 92 (§ 167).
[111] Muddiman 2006, 127.

nii eelneva vaheseina kui järgneva seaduse kohta käivana, nii nihutavad ka mõned tõlked selle osa 15. salmi algusesse.

2:15 Kolmas Kristust iseloomustav partitsiip „tühistanu“ (καταργήσας) võtab sisu poolest kokku kaks eelmist. Sõna-sõnalt tõlgituna kõlaks fraas „käskude seadust määrustes“ (τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν) ning selle eesmärk võib olla anda edasi seaduse piiravat olemust[112]. Genitiiv „käskude“ väljendab siin seaduse sisu. Sõnaühend „ἐν δόγμασιν“ võib tähendada käsu edasiandmise põhilist vormi – „määrustest koosnev“, aga võimalik on mõista seda ka kui „määrustega“ tühistamine, mis teoloogiliselt ei ole kooskõlas Jeesuse enda sõnadega (Mt 5:17). Eessõna „εἰς“ väljendab siin suunda ja tulemust. Kuigi oleviku partitsiibi abil väljendatud „tehes rahu“ on võimalik mõista nii teise eesmärgina seaduse tühistamiseks kui ka loomistegevuse vahendina, on see kontekstist lähtuvalt ilmselt pigem tulemuseks verbiga tähistatud tegevusele („et võiks luua uueks inimeseks“).[113] Seetõttu on see tagajärjemäärusena lahendatud des-konverbitarindiga[114].

2:16 Kahe eesliite (ἀπό ja κατά) kasutamine oli lihtverbi kasutamise vältimiseks levinud võte, mille tagajärjeks oli samatähenduslik, mõnikord natuke enam rõhutatud sõna, antud juhul lõpetamist rõhutav „võiks ära lepitada“ (ἀποκαταλλάσσω).[115] Eessõnaühend „ühes ihus“ (ἐν ἑνὶ σώματι) võiks olla mõistetav Jeesuse ihuna või kogudusena, aga kontekstuaalselt tõlgendatakse seda tavaliselt viimase variandina. Eesti keelele vähem omase rektsiooni – „Jumalale“ (τῷ θεῷ), mitte „Jumalaga“ – kasuks otsustamine on tingitud tähendusvarjundi erinevusest: esimene rõhutab viimist Jumalaga harmoonilisse suhtesse, teine pigem kahepoolset suhte taastamist. Viimase fraasi „ἐν αὐτῷ“ tõlkevariandid võivad olla „selle (st risti) abil“ või „eneses“: tõlge püüab kaheti mõistmist säilitada.

2:17 Osalisse LXX (Js 57:19) tsitaati „εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς“ on lisatud vahele „ὑμῖν“ (teile), mis teeb pöördumise isiklikuks ning kontekst avab lähedal ja kaugel olnute tähenduse. „Kuulutas rahu“ võib tõlkida ka „kuulutas evangeeliumi rahust“. Salmi teise poole kaks artiklit substantiveerivad neile järgnevad määrsõnad ja teevad vajalikuks olema-verbi tuletise lisamise.

[112] Lincoln 1990, 142.
[113] Larkin 2009, 41.
[114] Erelt, Metslang 2017, 375.
[115] Barth 1974a, 265.

2:18 Tegijamäärust väljendav kaassõnafraas „Tema läbi“ (δι’ αὐτοῦ) on viide Kristusele kui tegijale, kelle kaudu ligipääs saadakse, ning teine kaassõnafraas ἐν ἑνὶ πνεύματι pakub selleks tõlkest sõltuvalt vahendi („ühe vaimu kaudu“)[116] või viisi („ühes vaimus“). Kuna see võib tähistada nii Jumala kui inimeste vaimu, on see väikese algustähega.

2:19 „Nii … siis“ (Ἄρα οὖν’) on salmi alustav kombineeritud sidend, kus esimene osa väljendab järeldust, teine üleminekut. Sõnapaar „võõrad ja muulased“ koosneb peaaegu sünonüümidest (ja sageli neid nii ka vaadeldakse[117]), kus mõlemad sõnad tähendavad „võõraid“. Neist esimene (ξένος) tähistab kedagi, kelle suhtes tuleb kultuurinormidele kohaselt üles näidata külalislahkust, või võõrast rändajat, külalist ja põgenikku või lihtsalt võõrast üldisemalt.[118] Teine (πάροικος) tähistab kedagi võõrast, välismaalast, kes võib olla ka naaber[119], nö „muulane“. Omaaegse juutliku kasutuse järgi tähistas esimene oma kodumaal ja teine Iisraelis elavaid paganaid.[120] Sõnamängu tekitab „kaaskodanikud“ (συμπολῖται), kõrvutatuna s 12 terminiga „kodanikkond“ (πολιτεία). Kaaskodanik on kellegagi lähedalt seotud inimene, kellegagi koos, kellegi juhtimisel tegutsev inimene, kaaslane mingi idee järgimisel[121] ning Jumala majapidamise liikmed on ta „kodakondsed“ (οἰκεῖοι).

2:20 Salmi alustava partitsiibi tõlge „ehitatud“ (ἐποικοδομηθέντες) on tegevuse objekti väljendava *tu*-tuletise mitmuse nimetav („need, keda on ehitatud“). Ühendi järjekord „apostlite ja prohvetite“ (τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν) viitab sellele, et tegemist on UT prohvetitega (ka 3:5 ja 4:11) [122]. Ehitusliku terminina mõistetav omadussõna, mille otsetõlge oleks „kõige-kaugema-nurkmine“ (ἀκρογωνιαῖος), võib tähistada nurgakivi vundamendi nurgas või päiskivi võlvi tipus ning mõlemal variandil on pooldajaid. Salmi teise poole absoluutne genitiiv ning artikli puudumine asesõna ees annab mitu tõlkevõimalust[123]: „nurgakiviks on Kristus Jeesus ise“, „mille nurgakiviks on Kristus Jeesus“, „Kristuse Jeesuse enda olles nurgakiviks“. Eesti keeles absoluuttarindi kasutamine[124] võimaldab korrektset lausestruktuuri ja samas säilitab originaali asesõna

[116] Best 1998, 274–275.
[117] Larkin 2009, 44.
[118] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=ce%2Fnoi&la=greek#lexicon. Vaadatud 2.02.25.
[119] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=pa%2Froikoi&la=greek#lexicon. Vaadatud 2.02.25.
[120] Muddiman 2006, 138.
[121] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kaaskondlane/1/est. Vaadatud 21.02.25.
[122] Larkin 2009, 44.
[123] Barth 1974a, 271.
[124] Erelt, Metslang 2017, 829.

mitmeti mõistetavuse, nii et see võib jääda seotuks nii „aluse“ kui erinevalt tituleeritud kristlastega.

2:21 Siduv asesõna „kelles“ (ἐν ᾧ) kohta vt kommentaar 2:6. Siinset tõlkevarianti „kõik“ (πᾶσα) on kasutatud kirjas oleva mõttekorduse rõhutamiseks ning see markeerib kirikut kui tervikut, selle paralleelina on võimalik ka „iga“ kui individuaalset kristlast tähistav. Arhitektuurilise taustaga metafoor (vt ka 4:16) „kokku ühendama“, „kokku sobitama“ (συναρμολογέω) oli võte, mida kasutati millegi sobivateks täisnurkadeks lõikamise kohta, et nad sobituksid ehitisse.[125] Üldisemalt jumala teenimise paika või ehitist ning kitsamalt selle kõige pühamat osa tähistab „püha koda“ (ναός). „Issandas“ (ἐν κυρίῳ) võib grammatiliselt olla seotud nii kasvamise kui templiga.

2:22 Salmis esineb veel üks συν-liidet sisaldav ehitustermin: „kokku ehitama“ (συνοικοδομέω), mis väljendab erinevatest osadest või elementidest kokku ehitamist, nii et see moodustab terviku[126]. Siin ja ka eelmises salmis väljendab eessõna εἰς eesmärki, mitte tulemust (21: pühaks kojaks; 22: Jumala eluasemeks). Kui võtta selle salmi lõpufraasi „vaimus“ (ἐν πνεύματι) paralleelina eelmise salmi lõpuga „Issandas“ (ἐν κυρίῳ), võib see väljendada pigem vahendit, mille abil kristlased kokku ehitatakse, mitte ei laienda talle eelnevat fraasi.[127]

Peatükk 3

3:1 „Seetõttu“ (Τούτου χάριν) ei väljenda eesmärki (järgnev ei viita sellele), vaid põhjust. Seost nähakse nii kogu eelneva peatüki, aga ka selle lõpuosaga.[128] Seda peetakse katkenud lauseks, sest selle juurde mõtteliselt kuuluv tegusõna saab kirja alles salmis 14 – „painutan põlvi“ (κάμπτω). Kuigi mõned varased kommenteerijad lisavad „olema“-verbi nimetavas käändes aluse ja öeldistäite vahele („…mina, Paulus olen Kristuse vang…“)[129], jäetaksegi see lause tavaliselt poolikuks. NA28 lõpetab selle mõttekriipsuga ja seda võimaldaks lausekatkestuse tähistamiseks teha ka eesti keele ortograafiareeglid[130]; kuna aga Efesose kirjas esineb palju mõttekriipsude abil eraldatud kiile, on selguse

[125] Larkin 2009, 46.
[126] BDAG, 865.1.
[127] Larkin 2009, 46.
[128] *Ibid*., 48.
[129] Barth 1974a, 327.
[130] Erelt; Erelt; Ross 2020, 140.

huvides lausekatkestuste puhul eestikeelses tõlkes kasutatud mõttepunkte (ka 2:1 ja 5:33)[131].

3:2 Rõhutav sidendikombinatsioon εἴ γε salmi algul viitab ilmselt eeldusele, mitte kahtlusele, ja võimaldab erinevaid tõlkevariante: „kui tõesti", „kuna", „kindlasti", „muidugi", „eeldades", „kui vähemalt"; seda võib vaadata ka irooniana, kuna kuulajatele oli Pauluse missioon (mitte saladuse sisu) ilmselt tuttav.

3:3 Standardit ja põhjust väljendav eessõnafraas „vastavalt ilmutusele" (κατὰ ἀποκάλυψιν) on rõhutamise eesmärgil toodud lauses algusesse. Liitverb „enne kirjutasin" (προγράφω) on järjekorras juba kolmas aoristis verb – varem „olete kuulnud" (ἀκούω) ja „on teada antud" (γνωρίζω) – , mis annavad edasi Pauluse või lugejate varasemat tegevust.[132]

3:4 Oleviku partitsiip „lugedes" (ἀναγινώσκοντες) võib väljendada nii aega kui ka vahendit. Mõistmise sisu väljendav „arusaamine" (σύνεσις) on omakorda täpsustatud sageli eessõnaga ἔν: millest aru saadakse.

3:5 Salmis esineb kolmekordne vastandamine: „teistes põlvedes" – „nüüd"; „ei ole teada antud" – „on ilmutatud"; „inimeste poegadele" – „pühadele apostlitele ja prohvetitele". Fraas „teistes põlvedes" oli levinud väljend, tähistamaks mõtete „teistel aegadel".[133] Semiitliku fraasi „inimeste poegadele" (οἱ υἱοί τῶν ἀνθρώπων) kohta vaata selgitust 2:2). Omadussõna „pühad" (ἅγιος) on siin Jumalale pühitsetud inimeste tähenduses[134] ja eessõnafraas „Vaimus" (ἐν πνεύματι) väljendab vahendit.[135]

3:6 Kolm omadussõnalist öeldistäidet on siin tõlke parema kõla huvides asendatud nimisõnalistega. Kolme συν-eesliitega sõna retoorilise kasutamise eesmärgiks on ilmselt juutide ja paganate ühtsuse rõhutamine, kusjuures sõnade järjestust on põhjendatud erinevalt: tõusev gradatsioon (astendus, tähenduslik tõus)[136], oluliste sõnade kuhjamine[137] või esimese sõna selgitamine järgmiste abil.[138] Genitiivis „tõotuse" (τῆς ἐπαγγελίας) laiendab vaid enda ees olevat sõna, aga kohta ja vahendit väljendav salmi lõpufraas

[131] *Ibid*., 147.
[132] Larkin 2009, 50.
[133] BDAG, 169.3.b.
[134] BDAG, 9.1.β.א.
[135] Larkin 2009, 51.
[136] Barth 1974a, 338.
[137] Abbott 1956, 83.
[138] Larkin 2009, 52.

„Kristuses Jeesuses läbi evangeeliumi“ (ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου) on seotud kõigi kolme nimisõnaga eelnevas nimekirjas.

3:7 Meediumis aoristi kindla kõneviisi „minust on saanud“ (ἐγενήθην) annab edasi mitmetähendusliku verbi tegijakesksust. Grammatiliselt võib verbiga „antud“ olla seotud nii „arm“ kui „kink“, sest mõlemad on naissoost. „Kink“ (δωρεά) on samuti „andma“-tüvest, selle („and“) säilitamine tooks aga sisse lisatähenduse.

3:8 „Mulle“ (ἐμοί) on tunderõhuline asesõnana, mis on toodud rõhutamise eesmärgil lauses ettepoole. Kesk- ja ülivõrret liitev vorm „vähemale kui vähimale“ (ἐλαχιστότερος) võib omada tähendust „mitte üksnes vähim kõigist pühadest, aga ka sellest vähem“, aga juba UT ajal kasutati sageli keskvõrde vormi ülivõrde tähenduses („vähem kui vähim“) ning ülivõrde vorm kandis endas elatiivset, intensiivistavat tähendust („väga vähim“)[139]. Kristuse rikkust kirjeldatakse kui „hoomamatut“ (ἀνεξιχνίαστος), st midagi, mis pole mõistuse või tunnetega tajutav; kreekakeelset sõna lahti harutades tähendab see midagi, mida ei saa jälgi mööda minnes üles leida või mille tähenduseni niimoodi jõuda.

3:9 Salmi alguse sidend καὶ võib olla nii jätkavas („ja“) kui selgitavas („ja nii“) funktsioonis. Sõna οἰκονομία esineb kirjas kahes tähenduses: kui 3:2 tähistab see majandamist, haldamist, majapidamist, siis siin ja ka 1:10 majapidamise haldamise korraldust, s.o jumalikku plaani maailma jaoks.[140]

3:10 Kui passiivis konjunktiivi tegijana mõista Jumalat, oleks „ilmutatud“ sobivam valik; pidades selleks Paulust või kogudust, sobiks „teada antud“.

3:11 Eessõnafraasis „vastavalt igavikulisele eesmärgile“ (κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων), tähistab αἰών'i mitmuslik vorm igavikku ning atributiivne genitiiv on väljendatav omadussõnaga (igavikuline).

3:12 Kreekakeelses tekstis on „omama“-verbil sihitis, mis koosneb ühest artiklist ja kahest akusatiivis sõnast „julgus ja juurdepääs“ (τὴν παρρησίαν καὶ προσαγωγὴν) – seda on võimalik vaadelda hendiadüoinina, mille puhul väljendatakse ühte mõistet sidesõnaga ühendatud kahe nimisõna kaudu, nii et teine selgitab esimest (vt ka 4:11 ja 5:2): ligipääs selgitab edasi julgust (kuigi lihtsalt sõnapaarina võiks see väljendada hoiakut ja reaalsust).[141] Sõnaga „παρρησία“ (πᾶς „kõik“; ῥέω „rääkima“) tähistatakse nii sõnavabadust, avalikult välja ütlemist kui ka julgust ja kartmatust autoriteetide (nii

[139] Abbott 1956, 85.
[140] Muddiman 2006, 148, 159.
[141] Larkin 2009, 57.

inimeste kui Jumala) ees.[142] Selle demokraatliku eneseväljendamise õiguse ülekandmine suhtesse Jumalaga sai võimalikuks tänu Kristusele.[143] Eessõnafraas „usalduses“ (ἐν πεποιθήσει) laiendab ilmselt vahetult eelnevat „ligipääsu“. Salmi lõpu asesõna „Temasse“ (αὐτοῦ) on objekti genitiivis: kuigi Kristust usu objektina käsitledes on seda tavaliselt väljendatud eessõna „ἐν“ abil (Ef 1:15; Gl 3:26; Kl 1:4; 1Tm 3:13; 2Tm 3:15), siis salmi alguses asuva fraasi „kelles“ (ἐν ᾧ) tõttu on siin kasutatud teistsugust eessõna[144]; seda asesõna omandi genitiivina võttes, saaks tõlkeks olla „Tema ustavuse läbi“.

3:13 „Seepärast“ (διὸ) on siin järeldavas funktsioonis, mille eeldusena on võimalik näha lõike 3:1–12; 3:8–12 või ainult 3:12.[145] Kuna järgneval verbil „palun“ (αἰτοῦμαι) puudub sihitis ning infinitiivil „nõrkeda“ (ἐγκακεῖν) tegija, sõltub järgneva fraasi mõistmine tõlgendamisest: (a)„ma palun Jumalat, et te ei ….“, (b) „ma palun Jumalat, et ma ei …“ või (c) „ma palun teil mitte …“.[146] Sõnal „ἐγκακεῖν“[147] võivad olla erinevad tähendused: entusiasmi kaotama, pettuma, julgust kaotama, kartma, ebaõnnestuma, väsima, nõrkema. Sõnaga „kannatused“ (θλῖψις) tähistatakse UT-s sisemisi kiusatusi ja väliseid tagakiusamisi, julguse kaotamist kristlaste seas ja ka üldisi õudusi, mida Jumala poolt valitud peavad lõpuaegadel kannatama.[148]

3:14 „Sel põhjusel“ (Τούτου χάριν) on seostatud eestpalvega, mis algas salmis 1:15 ja viiakse peale kõrvalepõiget nüüd lõpule[149], aga ka salmis 3:1 alustatud mõtte jätkamisega ja ka vahetult eelnevast lõigust (3:2–13) olulise silmaspidamisega[150]. Kuna juutluses ja algkristluses palvetati pigem seistes, on siinset kreekakeelset fraasi „painutan põlvi“ (κάμπτω τὰ γόνατά μου) võimalik vaadata austuse ja alandlikkuse väljendusena.[151] Palve sisu väljendavad grammatiliselt ilusad paralleelvormid (vt kommentaarid s 16 ja 18 juures), mille puhul esimene väljendab Jumala ning teine kristlaste tegevust.

3:15 Siin tõlgitud „sugu“ (πατριὰ) võib tähistada „liini“, ühise isa järeltulijat, perekonda, suguvõsa, rahvast või rahvust, aga ka taevasi „gruppe“[152].

---

[142] BDAG, 694.3.b.
[143] Best 1998, 329.
[144] Larkin 2009, 57.
[145] *Ibid*., 57–58.
[146] Best 1998, 330.
[147] BDAG, 241–242.1, 2.
[148] Barth 1974a, 349.
[149] *Ibid*., 327.
[150] Lincoln 1990, 201.
[151] Barth 1974a, 377.
[152] Larkin 2009, 60–61.

3:16 Fraasis „au külluslikkust (rikkalikkust) mööda“ (κατὰ τὸ πλοῦτος τῆς δόξης) ei ole au siin ilmselt täiendavas („aulised rikkused“), vaid pigem selgitavas tähenduses („au rikkalikkus“ või „rikkalikkus, s.o au“), sest Paulus apelleerib sellele[153]. Huvitav on ka märkida, et „πλοῦτος“ on muidu meessoost sõna, aga Paulus kasutab seda kokku kaheksal korral (2Kr 8:2; Ef 1:7; 2:7; 3:8, 16; Fl 4:19; Kl 1:27; 2:2) nominatiivis ja akusatiivis kesksoos[154]. Viisi väljendavat daativi „väeliselt“ (δυνάμει) võiks vaadata ka instrumentaalsena „väega“, aga „Vaimu abil“ juba kannab seda funktsiooni. Salmi verbile „annaks“ (δῷ) järgneb kaks infinitiivitarindit: passiivne „saada tugevdatud“ (κραταιωθῆναι) ja salmis 17 „valitsema“ (κατοικῆσαι).

3:17 Salmi esimene pool on infiniitlause, mille ees puudub sidend ja mis ilmselt selgitab eelmise salmi infiniitset verbi „saada tugevdatud“ (κραταιωθῆναι)[155], mitte pole eelmise salmi „andma“-verbi sihitis ega eesmärk või mõtiskluse tulemus[156]. Infiniitverbi prefiksist lähtuvalt on tegija „Kristus“ akusatiivis (τὸν Χριστὸν). Salmi teise poole fraasi partitsiibid „juurdunud“ (ἐρριζωμένοι) ja „kinnitatud“ (τεθεμελιωμένοι) pole väga selgelt seotud ümbritsevaga, jättes seetõttu mitu tõlgendusvõimalust: (a) imperatiivne (seiske kindlalt armastuse juurtel ja alustel); (b) täiendava soovi esitamine; (c) lühike parentees; (d) adverbiaalselt või põhjuslikult järgmisele lausele aluse või asjaolude andmine. Nii võib seda vaadata ka üldiselt osalause piiri tähistava „ἵνα“ ette rõhutamise eesmärgil asetatuna, kuna nende mitmuse nominatiivi vormi ühildub järgmise salmi verbiga „oleksite…suutelised“ (ἐξισχύσητε).[157] Tõlgendusest sõltub ka „τεθεμελιωμένοι“ tõlkimine: „rajatud“ väljendaks võimalikku, mujalgi (4:16) esinevat metafooride segamist[158], „kinnitatud“ aga tugevdamist.[159]

3:18 Kahe eelneva salmi kauni paralleelina järgneb selle salmi verbile „oleksite suutelised“ (ἐξισχύσητε) kaks infinitiivitarindit: „aru saama“ (καταλαβέσθαι) ja salmis 19 „tundma õppima“ (γνῶναί). Ümbritsevaga nõrgalt seotud fraasi, mis väljendab inimese arusaamise objekti – „laius ja pikkus ja kõrgus ja sügavus“ – on tõlgendatud väga erinevalt: Jumala kuju, saladus, universum, taevane linn, Kristuse armastuse ulatus

[153] *Ibid*., 61.
[154] BDAG, 738.
[155] Barth 1974a, 370.
[156] Larkin 2009, 62.
[157] Larkin 2009, 62–63.
[158] Barth 1974a, 371.
[159] BDAG, 397.2.a.

(levinud variant alates Origenesest), mõne konkreetse voorusega sidumine jpm. Tarkuskirjanduse mõjul on aga võimalikuks tõlgenduseks ka Jumala mõistmise võimatus, mis on seotud ka järgneva salmiga.[160]

3:19 Siin on kirja ainus oksüümoron (mõista armastust, mis ületab mõistmise). Salmi keskel olev „et" (ἵνα) on seotud 14. salmi palvetamist väljendava verbiga ja alustab eelnevat lühidalt kokku võtvat kõrvallauset[161], lõppeesmärgi väljendamist[162]. Salmi lõpufraasi tõlgendamine on keeruline: ebaselge on millega kristlane täidetakse või mis tähendust eessõna peaks väljendama. „Täitma" on kultusega seotud sõna juba VT-s, näiteks kui preestri käed olid „täidetud" (Ex 28:41; 29:9), oli tal autoriteet täita püha kohust. Samuti omab see tähendust seoses Kristuse ja kogudusega ka käesolevas kirjas (1:23; 4:10). Eessõna „εἰς" abil antakse edasi eesmärki ja see näib edastavat pigem piiri kui olemust[163] (ka Mt 5:48); võimalus olla „täidetud Jumala kogu täielikkusega" mõjuks kohatult.

3:20 Nii eessõnafraasi „üle kõige" (ὑπὲρ πάντα) kui ka järgnevat fraasi „lõpmatult rohkem sellest" (ὑπερεκπερισσοῦ ὧν) on võimalik vaadata kui eraldi verbilaiendeid, mille puhul teine kordab detailsemalt esimese tähendust. Kõrvallause piiril on toimunud assimilatsioon: siduv asesõna „ὧν" on sihitis, mis on aga võtnud endale pealause lõpust ära jäänud genitiivis võrdlusaluse „τούτων" käände – eesti keeles on võimalik vaid pikem variant „sellest, mida".[164]

3:21 Peatüki lõpetab tunderõhuline väljend, mis liidab kokku kaks määratlemata aega tähistavat kujundlikku väljendit: mitmuslik „sugupõlv" (γενεά)[165] ja igaviku tähenduses „ajastu" (αἰών)[166].

Peatükk 4

4:1 „Seepärast" (οὖν) on kasutusel kokkuvõtliku sidendina. Siin võtab see kokku kogu eelneva kirja ning alustab mõtteliselt kirja teist poolt, nii et võiks tõlkida ka „kõige selle pärast". Rõhutamise eesmärgil eelneb „vääriliselt" „kutsumisele" ning kasutatakse ka

[160] Barth 1974a, 395–397.
[161] Best 1998, 347.
[162] Abbott 1956,101.
[163] Barth 1974a, 374.
[164] Larkin 2009, 65.
[165] BDAG, 169.3.b.
[166] BDAG, 28.1.b.

asesõna „mina“ (ἐγὼ). „Παρακαλῶ“ on Paulusele tüüpiline sõna, millega alustada eetika õpetamist (Rm 12:1; 1Kr 1:10; 2Kr 10:1; 1Tm 2:1).[167] „Παρακαλῶ“ tähenduseks võib olla ka „õhutama“ või „kannustama“; rangemaks tähenduseks on „(tungivalt) anuma“, „peale käima“[168], siin sai sünonüümina valitud „keelitama“.

4:2–3 Need salmid kirjeldavad, kuidas „käia vääriliselt“. Salmipaar moodustab kiasmi, mis sisaldab kahte „μετὰ“ abil moodustatud eessõnafraasi (2a, 2b) ning kahte verbiga „käima“ seotud partitsiibikonstruktsiooni (2c ja 3): esimesed neist tähistavad omadusi ja teised tegevust. Kiasm moodustab kaks paari sisu järgi: kõigepealt sisemiselt ja positiivselt suunatud („alandlikkuses ja tasaduses“… „olles üksmeele sideme abil innukad hoidma koos Vaimu (loodud, antud) ühtsust“) ja siis välised, mis on vastuseks negatiivsele („kannatlikkuses“ … „üksteist armastavalt taludes“)[169]. Imperatiivi asemel partitsiipide kasutamine oli juba esimesel sajandil laialt levinud võte[170] ja neid esineb ka Pauluse korpuses (Ef 3:17; Kl 3:9, 10, 13, 16j; Rm 12:9jj; 2Kr 8:24; Fl 1:29).

4:2 „Pika meelega“ (μακροθυμία) – sama tüve kasutatakse LXX-s nii substantiivi kui adjektiivina Jumala kannatlikkuse, pika meele väljendamiseks, sageli tõlgitud „pikaldane vihale“, sõna-sõnalt „pika vihaga“.

4:4–6 Sidesõna puudumine (asündeton) annab ümbritseva tekstiga mõtteliseks tervikuks sidumiseks erinevaid võimalusi (nt nominatiivis sõnade sidumine nominatiivis partitsiipidega; ühtsuse teemalt s 7–16 selgitustele üleminek; eelneva kolme värsi käskude jätkamine või hoopis nendes antud üleskutse jätkamine, mis loob alust ühtsusele üleskutsumiseks)[171], aga tõlget see ei mõjuta. Stiililt teeb asündetoni kasutamine keele elavamaks ja mõjusamaks ning verbide puudumine toob empaatiliselt esile pöördumise personaalsuse.[172]

4:4 „[K]utsumise ühes lootuses“ on siin tähenduses „lootuses, mis kaasneb kutsumisega“[173]. Ilusa kutsumisteemalise sümmeetria moodustavad kreeka keeles „τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε (s. 1)… ἐκλήθητε … τῆς κλήσεως (s. 4)“.

4:5 „Usk“ (πίστις) on siin mõeldud ilmselt usu sisu tähenduses.

---

[167] Larkin 2009, 67.
[168] Abbott 1956, 104–105.
[169] Larkin 2009, 67.
[170] Best 1998, 364.
[171] Larkin 2009, 70.
[172] Abbott 1956, 107–108.
[173] *Ibid*., 108.

4:7 Kreeka keeles kahest eraldi sõnast koosneva „igaühe“ rõhutamist annab edasi nii nende kombineerimine kui ka selle positsioon lauses.[174] Sõnavalik „anni“ püüab edastada andmise korduvat motiivi antud lõigus (veel s 8, 11).

4:8 Osalist tsitaati sisse juhatav „διὸ λέγει“ esineb veel 5:14. Tsiteeritud psalmiks peetakse Ps 68:19 (LXX Psalm 67:19), kuigi tsitaat erineb viimasest andide saaja poolest. „Kõrgele“ (εἰς ὕψος) on levinud eufemism taeva kohta.[175]

4:9 Metzgeril esineb nurksulgudes „μέρη“ (siin tõlgitud „paikades“), sest sellel on tugev toetus paljudes käsikirjades, kuigi puudub mõnes olulises ∏46 D* F G. Kuna erinevalt kreeka keelest ei saa eesti keeles adjektiivist artikli abil substantiivi moodustada, on siin see abistav sõna sisse jäetud. Näiteks LXX fraasides Ps 62:10 (P1997 63:10) ja Ps 138:15 (P1997 139:15) „μέρη“ puudub. Fraasi tõlkimiseks on pakutud erinevaid teoloogilisi seletusi, mille järgi „madalamate paikade“ all olevat autor mõelnud eufemismi Hadese kohta, maad ennast ning alla tulemise all inkarnatsiooni või nelipühipäeva[176].

4:10 Ka siin esineb kiasm: „läinud üles“… „tuli alla“ … „allatulnu“ … „ülesläinu“ (9–10). „Kõrgele“ on asukoha tähenduses, aga omab ka tähtsust väljendavat alatooni[177]. Fraas „kõrgele üle kõigi taevaste“ (ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν) kannab endas semiitlikku ideed rohkem kui ühest taevast.

4:11 Tõlkes on püütud säilitada tüve „andma“ (δίδωμι), vt ka s 7 ja 8. Eesti keeles tahab „mõni“ üldiselt ainsust; siin on laiaulatuslikuma nüansi edasiandmiseks kasutatud mitmust. Loetelu viimase sõna ees puuduv „mõned“ (τοὺς) laseb seda tõlgendada ka hendiadüoinina, mille puhul väljendatakse ühte mõistet sidesõnaga „ja“ (καὶ) ühendatud kahe nimisõna kaudu, nii et teine selgitab esimest: antud juhul võiks tulemuseks olla roll „karjane-õpetaja“. Sageli on seda siiski tõlgendatud kahe eraldi rollina.

4:12 Kolm eesmärki väljendavat eessõnafraasi („πρὸς“ ... „εἰς“ … „εἰς“) on omavahel rinnastavalt ühendatud ja see jätab erinevad variandid nii nende omavahelise seotuse kui ka tegijate kohta lauses. Nii on neid tõlgendatud paralleelsetena, aga ka viimaseid kui lähemaid eesmärke esimesele kui lõppsihile allutavatena. Paljude kommentaatorite hinnangul osutavad kõik kolm aga eri suunda: salmiga 11 on seotud „pühade

[174] Larkin 2009, 73.
[175] *Ibid*., 75.
[176] *Ibid*., 76.
[177] LN, 737.87.31.

ettevalmistamiseks“, sellega seotud „teenimistöö jaoks“ seletab lahti nende tegevust ning „Kristuse ihu (üles)ehitamise jaoks“ kirjeldab omakorda eelnevat eesmärki.[178]

4:13 Selles salmis väljendavad kolm eessõnafraasi („εἰς“ … „εἰς“ … „εἰς“) lõppeesmärki läbi üksteist täiendavate perspektiivide. „Usk“ esineb siin ilmselt uskumise sisu tähenduses. Pidades kontekstina silmas „uue inimese“ (2:15; 4:24) isiklikku, mitte kogukondlikku tasandit, on ka „täismehe“ all mõeldud ilmselt vaimset perspektiivi.[179] „Tundmine“ (ἐπίγνωσις) hõlmab endas nii teadmist ja tundmist kui ka isiklikust kogemusest lähtuvat tunnetust. Kuigi sõna „ἡλικίας“[180] kannab ka ihuliku pikkuse tähendust (ja osad tõlked eelistavad seda), vastandub see sõnaga „küpsus“ tõlgitult järgmise salmi „lastele“ ning ühildub eelneva sõnaga „täismehe“, järgneva „täiuse“ ning hilisema kasvamist väljendava pildiga (4:16).

4:14 Kuigi laste motiiv esineb nimisõnana kirjas ka otseses tähenduses (6:1, 4), kannab see mitmes kohas vaimse seisundi tähendust: Jumala lapsed (5:1), valguse lapsed (5:8), aga ka viha lapsed (2:3). Siin on kasutatud metafoorses tähenduses omadussõna (νήπιος: otsetähenduses mitterääkiv, imik), mille tähendusvarjundiks pole mitte lapselikkus (siiruse ja usalduse tähenduses), vaid mis koos eelneva sõnaga „enam“ (μηκέτι) tundub vihjavat pöördumiseelsele seisundile (2:3) ja mille sisu laiendavad järgnevad fraasid salmis.[181] Manipuleerimist ja kavaldamist võib siin vaadata kui võrdseid ja üldisi tegevusi, mitte viimast esimest täiendavana.[182]

4:15 Salmi algust (ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ) mõistetakse enamasti tõe rääkimisena, aga võimalik oleks ka „praktiseerides tõtt armastuses“, „järgides tõtt armastuses“ või „elades tões armastuses“[183], samuti võib tõde olla seotud evangeeliumi tõega[184]. Tõe järgimise lihtsus vastandub eelmise salmi petlikkusele.

4:16 Salm on täis kujundeid, mis püüavad kokku võtta senised teemad peatükis. Siin kohtuvad juba 2:21 kasutatud arhitektuurilise taustaga metafoor „kokku ühendatud“ (συναρμολογέω) ja füsioloogiline kujund „kokku liidetud“ (συμβιβάζω), mis sobib ihu

[178] Larkin 2009, 78–79.
[179] *Ibid*., 80.
[180] *Ibid*., 81.
[181] Muddiman 2006, 205.
[182] Larkin 2009, 82.
[183] Arnold 2010, 268–269.
[184] Lincoln 2014, 259.

kasvamise teemaga[185] ja mida kreeka kirjanduses kasutati sageli lepitamise kontekstis[186]. Nii võib esimene omada ka füüsilist ja teine mentaalset tähendusvarjundit. Sidesõna (καὶ) rolli partitsiipide vahel tõlgendatakse erinevalt: vertikaalset ja horisontaalset suhet eristavana[187]; sünonüümide esitajana, mille puhul teine on lisatud rõhutamise eesmärgil[188]; teist esimese selgitaja rolli asetavana[189]. Oluline sõna tõlkes säilitamiseks on „mõõt" (μέτρον), mis esineb selles peatükis juba kolmandat korda (ainsad kolm korda kogu kirjas), tähistades siin salmis igale liikmele mõeldud mõõtu; eelnevalt oli oma mõõt Kristuse annil (7) ja Kristuse küpsuse täiusel (13), milleni ideaalis peaks iga Kristlane kasvama. Vt veel salmi 4:29 kommentaari: „ülesehitamine" (οἰκοδομή).

4:17 Siin jätkab „seepärast" (οὖν) salmis 1 alustatut ja sealne „väärilselt kutsumisele" on asendatud sellele vastandlikuga.[190] „Veenan" aluseks oleva „μαρτύρομαι" algne tähendus on „ma kutsun tunnistajaks", siis ka „ma kinnitan" või „protesteerin", „väidan kategooriliselt"; see laiendab eelnevat „räägin"-verbi, lisades sellele rangust. Autoriteetsuse kinnituseks on lisatud veel „Issandas".[191] Sõnaga „tühisuses" (ματαιότης) on kokku võetud tühjus, jõudeolek, edevus, eesmärgitus, frustratsioon, kaduvus.

4:18 Salmis on taas liiga vähe sidendeid esimese kolme partitsiibi ja kahe eessõnafraasi peale, jättes tõlgenduseks erinevaid võimalusi: grammatika põhjal ei ole selge, kas mõistmatus on eraldi või koos südame paadumisega ja kas need on põhjuseks kõlvatuse tegudele või mõistuse pimedaks tegemisele või Jumala elust võõrdumisele või kõigile kolmele.[192] „Jumala elust" võib mõista nii Jumala antud elu[193] kui ka Jumala tundmises elatavat elu[194]. Tõlkes kasutatud „mõistmatus" (ἄγνοια) laiendab otsest tähendust „mitteteadmine", „rumalus", kuna piiblis on „teadmine" mõistetav laiemalt kui vaid intellektuaalses tähenduses, siis siin võib see olla ka võimetus mitte näha valgust või tundmisest keeldumine, Jumala ignoreerimine.[195]

---

[185] Larkin 2009, 83.
[186] Lincoln 2014, 262.
[187] Barth 1974b, 447.
[188] Lincoln 2014, 262.
[189] Larkin 2009, 83.
[190] Abbott 1956, 127–128.
[191] Barth 1974b, 499.
[192] *Ibid*., 500.
[193] Larkin 2009, 88.
[194] Barth 1974b, 502.
[195] *Ibid*., 500–501.

4:19 Kolme nimisõna tähendusvarjundeid võiks laiendada alljärgnevalt. „Kõlvatus“ (ἀσέλγεια) märgib kreeka keeles lõbujanu, iharust, roppust, himurlust, liiderlikkust; see vihjab seksuaalsusele rikutusele, aga ei ole sellega piiritletud; see sisaldab ka vägivaldsust ning piiride mittetunnistamist. „Ebapuhtus“ (ἀκαθαρσία) tähistab igasugust ebapuhtust nii seksuaalkäitumises kui religioosselt mõistetuna ebajumalateenimisega seotult ka kõnes ning söömis- ja joomisharjumustes. „Küllastamatus“ (πλεονεξία) väljendab mõõdukuse puudumist, liigset andumist himude rahuldamisele, täitmatust ning võib väljendada tühjust, jõudeolekut, edevust, eesmärgitust, frustratsiooni, kaduvust. Sisuliselt võib see laiendada viimast fraasi või luua atmosfääri kõigile pahelistele tegudele.[196]

4:20–21 Kreekakeelses tekstis on kolm üllatavat väljendusviisi: (a) et õpitakse inimest, mitte „asja“ on unikaalne tolleaegses kirjanduses; see võib tähendada kokkuvõtet sellest, mida tähendab olla kristlane ja aoristi kasutamine näib viitavat konkreetsele ajale (näiteks kristlaseks saamisele)[197]; (b) „kuulsite Teda“ on enam kui Kristusest või Kristuse kohta kuulmine; arvestades et Väike-Aasias polnud keegi Jeesust isiklikult kuulnud, on eelduseks Kristuse kõnelemine läbi temast kuulutajate (Lk 10:16); (c) „teid õpetati Temas“ võib tähendada nii õpetajat kui sisu, aga tõenäoliselt kogu vundamenti.[198] Kui varasemalt oli kirjas rõhk sõnal (1:13; 2:17, 20; 3:5, 6; 4:11), siis nendes salmides on see õppeprotsessil.[199]

4:21 Sidendi tõlge võib sõltuvalt kontekstist väljendada kahtlust või kindlat eeldust, siin on tegu viimasega ning „kui tõepoolest“ (εἴ γε) väljendab kindlat oletust toimunu kohta ning selgitab seda.[200]

4:22–24 Kreekakeelses tekstis kolmest infinitiivist („heita … seljast“, „saada uueks tehtud“ … „panna selga“) kaks on aoristis ja keskmine olevikus: see jätab erinevaid tõlgendusvõimalusi. Esimene võib väljendada otsustavat ühekordset tegevust ja kolmas maalib pildi resoluutsest lõplikust sammust. Keskmine annab edasi kestvat tegevust. Põhjust infinitiivi kasutamiseks imperatiivi asemel võiks selgitada erinevalt: (a) need on seotud s 21 sõnaga „õpetati“; (b) neid võib võrdsustada imperatiiviga ja tõlgendada käsuna; (c) infinitiivid on sõltuvad sõnast „tõde“ (s. 21) ja avavad seda.[201] Käesolevas

[196] *Ibid*., 503–504.
[197] Best 1998, 426.
[198] Barth 1974b, 530.
[199] *Ibid*., 504.
[200] Lincoln 2014, 173, 280.
[201] Barth 1974b, 505–506.

tõlkes selgitavad salmid 22–24 seda tõde, mis väljendub Jeesuse õpetuses. Üleskutsuvat, aga siiski käsuna mõjuvat tegevusjuhist võimaldab *da*-infinitiiv eesti keeles iseseisva predikaadi rollis[202] hästi edastada. Mitmuse 2. pööret ei võimalda infinitiiv edasi anda, aga see tuleb sama lause esimesest poolest selgelt välja. Need salmid moodustavad kauni antiteesi (mõtete vastandamise), mille keskmes on salm 23. Kuna eesti keeles ei saa omastavat käänet panna põhisõna taha, on allolev näide eesti keele seisukohalt grammatiliselt ebakorrektne, aga annab visuaalselt hästi edasi vastandeid selles järjekorras, nagu need esinevad kreekakeelses tekstis:

A heita endilt seljast endise eluviisi poolest
B vana (inimene)
C end hävitav
D himude käes
E pettuse
F ning saada uueks tehtud oma meele vaimus
A' ja panna selga
B' uus inimene
C' loodud
D' Jumala järgi õiguses ja pühaduses
E' tõe[203]

4:23 Verbis „saada uueks tehtud“ (ἀνανεοῦσθαι) tähistab ἀνα-eesliide kontekstist lähtuvalt täielikku uuenemist, mitte eelneva olukorra taastamist.[204]

4:24 Aorist („loodud“) annab siin edasi tegevuse kokkuvõtet, mitte minevikuhetke.[205] „Jumala järgi“ (κατὰ θεὸν) on kommentaarides tõlgendatud erinevalt, pidades silmas nii Jumala tahte[206] kui ka viisi[207] järgi loomist, samuti ka esimese loomislooga ühilduvat loomist Jumala näo järgi.[208] Uue inimese all mõistetakse uue loomuse järgi elavat indiviidi, kuigi seda on tõlgendatud ka korporatiivselt[209] või mõeldud selle all Kristust (ja vana all Aadamat)[210]. Nii võiks seda mõista kui juba heade tegude tegemiseks eelloodud inimest (2:10), keda vaid Jumal saab luua. Nii tõde kui pettust (s. 22) saab mõista neist lähtuvate tulemite allikatena.[211]

[202] Erelt; Metslang 2017, 787.
[203] Larkin 2009, 91.
[204] Barth 1974b, 507.
[205] Larkin 2009, 94.
[206] Abbott 1956, 138.
[207] Best 1998, 437.
[208] Lincoln 2014, 287.
[209] Larkin 2009, 94.
[210] Barth 1974b, 537–540.
[211] Lincoln 2014. 288.

4:25 Siin algav õhutav lõik (s 25–32) sisaldab kuute üleskutset, mis järgivad sarnast ülesehitust: keelule järgneb käsk ja põhjendus. Lõik algab nelja lühikese üleskutsega, millel vahel puuduvad sidendid. Põhjuseks võib vajadus järskude teemamuutuste järgi või on seda tehtud rõhutamise või pühalikkuse või retoorilise väärtuse lisamise eesmärgil. Sellele järgneb üldine hoiatus (s 30) ja kokkuvõttev õhutus vastastikuste suhete osas (s. 31–32). Lõigu sidusust on säilitatud teemade kordumise abil erinevates üleskutsetes: viha/raev (s 26 ὀργίζεσθε . . . παροργισμῷ; 31 ὀργὴ), hea (s 28 τὸ ἀγαθόν; s 29 ἀγαθὸς), arm (s 29 χάριν; s 32 χαριζόμενοι . . . ἐχαρίσατο).[212] Salmi 25 alustav „Seepärast" (Διὸ) tähistab järeldavat üleminekut üldiselt (17–19) ja leebelt manitsevalt (20–24) spetsiifiliste eetiliste rakendusteni selles lõigus.[213] Korduva verbi „heitnud kõrvale" (ἀποτίθημι) aoristi partitsiibi vorm väljendab lõpetatud tegevust: valelikkus on juba seljataga. On tugev paralleel pealause teise poole ning Sk 8:16 vahel, kus erinevus esineb vaid eessõnas ja sellest tulenevas käändes (NA28: μετὰ τοῦ; LXX: πρὸς τὸν). Lahku lähevad arvamused selle kohta, kas tegu on (võimalikku autoriteeti lisava) tsiteerimise või lihtsalt mõttelise seosega, kuna tsitaat pole täpne ja sellel puudub sissejuhatav vormel. Samuti oli see juba levimas pareneesina, mille allikaid olid nii juutluses kui hellenismis[214]. Motivatsiooni valest hoidumiseks aitab mõista Sakarja 8 kontekst ning mõtlemine liikmelisusele kristoloogiliselt, mitte ainult sotsiaalselt.[215]

4:26 Salmi esimene pool on ka LXX Ps 4:5 (P1997 Ps 4:4) algus, millele ei eelne taas tsitaadile viitavat vormelit ning seetõttu ei funktsioneeri see tsitaadina. Palju küsimusi tekitavat käsku „vihastage" on püütud mitmeti selgitada: tingimuslikuna (kui/kuigi sa oled vihane), iroonilise või kirikukorraldusliku käsuna, õiglase viha kujutamisena.[216] Päikeseloojang oli Deuteronoomiumis piiriks mitmele tegevusele (Dt 21:23; 24:13, 15). „Viha" (παροργισμῷ) esineb UT-s vaid siin, aga esineb LXX-s; selle aluseks olev verb esineb ka Rm 10:19; Ef 6:4; Kl 3:21. See tähistab ägedat ärritust, mis võib väljenduda nii teiste eest asjade varjamises kui ka leegitsevates pilkudes, kahjulikes sõnades, hoolimatutes tegudes; see on midagi vähem püsivat kui sügavalt juurdunud viha või vaenulikkus.[217]

[212] Larkin 2009, 95–96.
[213] *Ibid*., 97.
[214] Lincoln 2014, 300–301.
[215] Barth 1974b, 512–513.
[216] Larkin 2009, 98.
[217] Barth 1974b, 514.

4:27 See keeld annab motivatsiooni kahe eelmise täitmiseks. Otsetõlge „ja ärge andke kohta“ (μηδὲ δίδοτε τόπον) annaks edasi kirjas korduvat ruumilist motiivi (täitmine: 3:19; 4:10, 5:18).[218] Eestikeelne „maad andma“ kannab endas taandumise kõrval ka ruumi andmise tähendust. Eestikeelse sõna „kurat“ (διάβολος) alged on ilmselt samatüvelised sõnadega „kura“ ja/või „kuri“[219], kreeka substantiveerunud nimisõna tõlkevasteteks võiks olla „süüdistaja“, „laimaja“, „valetaja“, „häbistaja“ ning see võib tähistada inimest või taevavägede elanikku (2:2; 6:11–12). Heebrea päritolu sõna „saatan“ mittekasutamine autori poolt võib olla parema mõistetavuse huvides tema Väike-Aasia adressaatidele mõeldes.[220] Kuna esimese sajandi lugejate jaoks oli Kurat isik[221], on see antud tõlkes suure algustähega (vt ka kommentaar 4:27).

4:28 Salmi esimeses pooles on käsikirjades erinevusi nii „ἰδίαις“ (eesti k: oma) esinemise osas kui ka sellest tulenevalt sõnade järjekorra osas.[222] Imperatiivi 3. isiku kasutamine 2. asemel („tehku“, mitte „tee“) paneb ootuse ka kogukonnale. Varastamise vastandiks on teha häid tegusid (2:10; 6:8). Töötamise motiiviks on ühine heaolu[223].

4:29 Omadussõna „halvamaiguline“ (σαπρὸς, verbist σήπω – „roiskuma panema“) tähistab midagi, mis on mädanenud, roiskunud, riknenud või räpane, metafoorselt üldisemas tähenduses rumal või halb; siinses kontekstis on mõeldud ehk viimast, millel on kogukonda kahjustav mõju. Salmis 25 vastanduvad kõnes „tõde“ ja „valelikkus“, siin „hea“ ja „halb“, teiste vajadustega arvestamise mõte on ühine salmiga 28. Juba kolmandat korda selles peatükis (4:12, 16) kordub „ülesehitamine“ (οἰκοδομή) ja objektiks on kogukond, Kristuse ihu; 2:21 tähistatakse sama sõnaga kirikut ennast. Erinevalt on tõlgendatud genitiivset seost sõnade „vajadus“ (χρεία) ja „ülesehitamine“ (οἰκοδομή) vahel, näiteks: (a) vajaduse ülesehitamine – teiste ülesehitamine toimub siis, kui on selle järele vajadus[224]; (b) ülesehitamise vajadus – vajadus seisneb ülesehitamise puudumises[225]; (c) tegelik vajadus on see, mida peab mõjutama vestluse ülesehitava mõjuga[226].

---

[218] Arnold 2010, 302.
[219] https://arhiiv.eki.ee/dict/ety/index.cgi?Q=kurat&F=M&C06=et. Vaadatud 15.11.24.
[220] Best 1998, 450.
[221] Best 1998, 592.
[222] Metzger 1977, 605.
[223] Lincoln 2014, 304.
[224] Best 1998, 455.
[225] Barth 1974b, 519.
[226] Abbott 1956, 143.

4:30 Sidesõna „ja“ on vaadatud kui eelmise salmiga siduvat[227], aga levinumalt kui üldist hoiatust sissejuhatavat tõusvat sidendit, mis võtab kokku manitsused eelnevates salmides (25–29)[228]. Seotust sarnases sõnastuses kirjeldusega Js 63:10a on peetud mittejuutidest adressaate silmas pidades ebatõenäoliseks[229], aga ka lausa tüpoloogiliseks.[230] Ühe sõnana „kurvastama“ (λυπέω) ei annaks edasi emotsionaalset sügavust sõna kohta, mille põhitähendus on “tõsist mentaalset või emotsionaalset kannatust põhjustama“.[231] Kirjas tavapäraselt lühidalt väljendatud „Vaimu“ asemel on siin majesteetliku jumalikkuse rõhutamiseks „Jumala Püha Vaim“.[232] Eessõna „εἰς“ võimaldab tõlkida nii „lunastuspäevani“ kui „lunastuspäevaks“.

4:31 Pahesid on nähtud nii tõusva gradatsioonina eelmisest välja kasvavatena (varjatust avalikuni)[233] kui ka semantiliselt kattuvatena (siiski nii, esimesele järgnevad kaks paari).[234] „Kibestumust“ (πικρία) kirjeldas Aristoteles kui püsivat viha tekitavat suhtumist, mida on raske lepitada ja mis hoiab ärritust alal kaua[235]; see on kõva süda, mis hoiab endas minevikuvimma. Stoikud eristasid „raevu“ (θυμός) ja „viha” (ὀργή): neist esimene väljendab esialgset raevupuhangut, teine aga püsivamat näriva vaenulikkuse tunnet. „Kisa“ (κραυγή) võib mõista kui vaoshoituse puudusest tingitud vallanduvat karjumist;[236] see võib iseloomustada rahvamassi, kes püüab summutada kainet argumentatsiooni, aga seda tüve kasutatakse ka prohvetlikult kõnelemise intensiivse palve või valu väljendamiseks.[237] „Laim“ (βλασφημία) tuleneb omadussõnast, mida võiks tõlkida „kuulsusele/aule kahju tegema“ (βλάσφημος), ning tähistab üldisemalt igasugust laimamist, solvamist, teotamist, halvustamist, lugupidamatust, kirumist. Käsk „olgu kõrvaldatud“ (ἀρθήτω) on aoristi mediopassiivses imperatiivis. Selle raskesti mõistetava vormi heaks näiteks on Mt 6:10 („sinu tahtmine saagu täide viidud/sündinud/tehtud“). Kuigi mõnikord tõlgendatakse ka seda salmi jumaliku passiivse imperatiivina (mille

[227] Lincoln 2014, 306–307.
[228] Best 1998, 459–460.
[229] *Ibid*., 456.
[230] O’Brien 1999, 197.
[231] BDAG 535.1.
[232] Best 1998, 458.
[233] Barth 1974b, 521.
[234] Larkin 2009, 104.
[235] Barth 1974b, 521.
[236] Lincoln 2014, 308–309.
[237] Barth 1974b, 521.

puhul inimene vajab ka Jumala-poolset abi, näiteks 5:18b), võib siin tegu olla ka stilistilise variatsiooniga ning tegijaks on ikkagi inimene.[238]

4:32 „Aga“ vastandab selle salmi eelnevaga. Kuigi see sidend puudub mõnes varasemas käsikirjas, esineb see siiski paljudes, seetõttu võib selle puudumist pidada ekslikuks. „Olge“ (γίνομαι) tõlkeks võib olla ka „saage“ või „muutuge“ (vt tõlge 5:1). „Helde“ (χρηστός) oli levinud sõna hea inimese tähistamiseks[239], aga UT-s esineb see mitmes kohas just Jumalat iseloomustavana (Lk 6:35; 1Pt 2:3; nimisõnana ka Rm 2:4) ja 5:1 kutsub imiteerima Jumalat[240], seega on siin eelistatud „helde“, kuigi variant oleks ka „heatahtlik“. „Hell“ (εὔσπλαγχνος) oleks otsetõlkes „hea sisikonnaga“ või täpsemalt „heasisikondlik“: erinevalt kreeklaste jaoks vägivallaga seonduvast kohast, oli sisikond ja süda juutidele õrnuse ja kaastunde asupaigaks, aga sõna oli levinud hellasüdamlikkuse ja heasoovlikkuse tähenduses. Kaks korda esinevat verbi „armuline olema“ (χαρίζομαι) on kommentaarides sageli vaadeldud kitsamas tähenduses – „andeks andma“; siin on see otsetõlkes, kuna lisaks andestamisele aitab armulisus toime tulla ka teiste eelnevate üleskutsetega. Salmi teine pool on unikaalne Pauluse korpuses ning siin on võimalikuks peetud vihjet liturgilisele või katehheetilisele vormelile.[241]

Peatükk 5

5:1 Sõltuvavalt eelnevate ja järgnevate salmide omavahelise seose tõlgendamisest võib „siis“ (οὖν) alustada uut üleskutsuvat lõiku (5:1–5), võttes seekord positiivses võtmes (vastandina 4:17) kokku salmid 4:1–3.[242] Seda on vaadeldud ka eelmise salmi järeldusena[243], jätkamisena[244] või sillaks lähemas kontekstis[245]. Olla „matkija“ (μιμητής) oli levinud kontseptsioon, sõnaühendina „Jumala matkija“ on see siin ainus kogu Piiblis.[246]

5:2 Ka 4:32 esinev „nagu ka“ (καθὼς καὶ) on võrdlevas ja lisavas tähenduses; võimalikeks tähendusvarjunditeks on veel põhjus[247] ja võrdlus, võimalikuks on peetud ka tsitaati

[238] Lincoln 2014, 308.
[239] Best 1998, 456.
[240] Barth 1974b, 523.
[241] Barth 1974b, 521.
[242] Larkin 2009, 106.
[243] Lincoln 2014, 310.
[244] Abbott 1956, 146.
[245] Best 1998, 465.
[246] O’Brien 1999, 199.
[247] Best 1998, 464.

lunastushümnist.[248] Sõnaühendis salmi keskel – „and“ (προσφορά, harvaesinev) ja „ohver“ (θυσία, väga levinud) – võib teine pool esimest selgitada[249] või tegemist võib olla taas hendiadüoiniga[250] (vt 3:12; 4:11). „Magus lõhn“ (εἰς ὀσμὴν εὐωδίας) on heebreakeelse vormeli sõnasõnaline tõlge LXX-s, mis esineb umbes 40 korda viitega Jumala rõõmustamisele ohverdatava liha lõhnaga; selle tähenduseks nii VT-s kui ka selles salmis on Jumalale meelepärane olemine[251]. Sõnaühendis on tegu UT-s väga levinud semiitliku mõjuga, mille puhul genitiivis nimisõna annab edasi peasõna omadust ja võtab endale lauses omadussõna funktsiooni.

5:3 Siin sõnaga „kõlblusetus“ (πορνεία) märgitud sõna omas seksuaalkäitumisega seoses laia tähendusvälja, sealhulgas abieluvälised ja -eelsed suhted, homoseksuaalsus, prostitutsioon ja intsest.[252] Rahuldamatust väljendava sõna „himustamine“ (πλεονεξία), tähendusvarjundeid on toodud veel s 4:19 kommentaari juures, kus esineb peaaegu samasugune nimekiri. Sõna „ebapuhtus“ (ἀκαθαρσία) erinevad tähendused on toodud samuti s 4:19 juures, aga siinne kontekst suunab pigem seksuaalsele tähendusele. Teine ja kolmas sõna nimekirjas võivad olla esimest laiendavad või omaette. Mitmes UT kirjas on vooruste ja pahede nimekirjad pikemad, aga Efesose kirja autor armastab triaade (veel 1:18–19; 3:6; 4:2, 4, 5, 6, 13, 17–18, 19, 32; 5:3, 4, 5, 9, 19). Selle salmi kolmel nimisõnal on sama tüvi kolme omadussõnaga salmis 5.[253] „Nimetama“ (ὀνομάζω) esineb siin ebatavalises tähenduses (vrd 1:21; 3:15) ning tundub tõstvat esile elustiili kirjeldavaid tunnuseid.[254]

5:4 Jätkub nimekiri, mille tõlget võib avada alljärgnevalt. Eriti ühiskonnas, mis on orienteeritud au-häbi-väärtussüsteemile, on „häbitus“ (αἰσχρότης) tähenduslik, sest see viitab kõigele, mis on vastavalt moraali- või kultuuristandardile mitteaktsepteeritav või häbiväärne, sh ka roppus, nurjatus; selles kontekstis siis ilmselt mitte üldises, vaid häbitu kõne tähenduses. UT-s vaid siin esinev „rumal jutt“ (μωρολογία) on üheselt mõistetav. Kuigi nimekirja viimane sõna εὐτραπελία esineb antiikautoritel ka positiivses tähenduses ning tähendab ka rumalat või peent nalja, teravmeelsust, piiripealset vaimukust jms[255],

[248] Barth 1974b, 557.
[249] Larkin 2009, 107.
[250] Lincoln 2014, 312.
[251] Barth 1974b, 559.
[252] Best 1998, 472–473.
[253] *Ibid*., 472.
[254] Arnold 2010, 321.
[255] Lincoln 2014, 322–324.

annab „kahemõtteline nali“ negatiivset hinnangut ehk paremini edasi. Tänamist on nähtud kontrastina nii viimati esitatud kolmele kui ka kõigile kuuele tegevusele[256]; seda on (varasemalt) nähtud kontrasti mõttes liiga kitsana ning mõistetud armulise kõnena, aga nii Pauluse korpuse kui ka judeo-kristliku traditsiooni jaoks on Jumalale tänu avaldamine usu oluline osa (1:3–14, 15–23; 5:20)[257].

5:5 LXX-s leiduva hebraismi eeskujul on kombineeritud kaks kreekakeelset sünonüümset verbi üheks – „teadma“. See võib grammatiliselt olla nii indikatiiv (te teate seda) kui imperatiiv (teadke seda), sarnast sissejuhatavat vormelit (1Kr 6:9–10; 15:50; Gl 5:21) kasutatakse meeldetuletuse, mitte uue info puhul.[258] Siin korduvad salmis 3 esinevad sõnatüved. Kesksoo ainsuses olev siduv asesõna, mis ei ühildu eelnevate meessoost nominatiividega, võib olla osa selgitavast vormelist „mis on“ (ὅ ἐστιν) või väljendada pigem keskendumist pahele kui selle sooritajale; ainsus võib viidata seotusele viimase pahega nimekirjas kui kõigi kolmega.[259] Pärandi omamisest olevikus rääkimine võib olla seotud nii pärandi mõiste kahetähenduslikkusega (omand või omandiõigus)[260] kui protsessi, mitte aega tähistavana: ebamoraalsel ei ole pärandit tulevikus ega olevikus[261]. Verb „omama“ (ἔχω) ise on siin tugeva tähendusega ning seoses kirja eelnevalt esinemusega (1:7; 2:18; 3:12) kirjeldab andide põhjal (s 2) pühadele loodud omandit, seisundit, mitte üksnes andestuse võimalust. Sõnastus „Kristuse ja Jumala kuningriigis“ on unikaalne kogu Piiblis ja edastab kogu kirja tooni.[262]

5:6 Vastandina armu pakkuvatele sõnadele salmis 4:29 on siinsed „tühjad“ (κενός): see võib viidata nii sõnade sisule kui nende viljatule mõjule.[263] Kesksoost „selliste asjade pärast“ (διὰ ταῦτα) ei saa käia meessoost „sõnade“ kohta, vaid viitab salmis 5 toodud pattudele.[264] Eelnevalt ka s 2:2 esinev väljend „sõnakuulmatuse lapsed“ (τῆς ἀπειθείας) sisaldab semiidikeelte mõjul atributiivset genitiivi, mis tähistab sõnakuulmatusega seostuvaid inimesi.[265]

[256] Larkin 2009, 109.
[257] Lincoln 2014, 324.
[258] Barth 1974b, 563.
[259] Larkin 2009, 110.
[260] Abbott 1956, 151.
[261] O’Brien 1999, 205.
[262] Barth 1974b, 564.
[263] *Ibid*., 566.
[264] Abbott 1956, 152.
[265] Moule 1960, 174–175.

5:7 Grammatiliselt võib salmi mõista kaheti – võib keelata igasuguse seostatuse eksivate koguduseliikmetega või ainult nende tegude ja sõnadega, s 11 räägib aga pimeduse tegudega seostamisest ning vastutusest eksivate vendade suhtes.[266] „Nende“ all on mõistetud ka paganrahvaid[267], sõna „kaasosaline“ (συμμέτοχος) esineb UT-s veel salmis 3:6 kaasusklike kontekstis.

5:8 Sidend „kunagi … nüüd aga“ (ποτε . . . νῦν δὲ) vastandab endist aega praeguse olevikulise olukorraga.[268] Sarnaselt salmiga 5:6 on semiitlik mõju näha genitiiviühendis „valguse lapsed“ (τέκνα φωτὸς). Tavapärase sidendi puudumine salmi teises pooles ja selle algamine võrdlussidesõnaga teevad käskiva kõneviisi jõulisemaks.[269]

5:9 Selgitav partikkel „nimelt“ (γὰρ) ning teise ja kolmanda pöörde vaheldumine salmides 8–10 tõstavad esile 9. salmi pareneetilist eesmärki: selgitada veel põhjalikumalt, mis tähendab käia valguses.[270] „Valguse“ (τοῦ φωτὸς) on tegijat, mitte omandit väljendav genitiiv. Järjekordne kolmest omadusest koosnev nimekiri väljendab eelkõige Jumalat ennast kirjeldavaid väärtusi, mida see valgus kehastab. Sõnal „headus“ (ἀγαθωσύνη) ja sellega seotud omadussõnal on lai tähendusväli kuni Jumala helduseni VT-s; ka eelnevalt välja toodud heade tegude tegemise kontekst (2:10)[271] väljendab positiivset moraalset omadust, mis peab eriliselt silmas teiste heaolu. Samuti laia tähendusega „õiglust“ (δικαιοσύνη) võib siin tõlgendada iseloomuomadusena kui sirgeseljalist käitumist. Juba mitmendat korda esinev „tõde“ (ἀλήθεια) esineb salmis 4:25 kitsamas tähenduses vastandina valelikule, aga siin koos kahe teise omadusega võib tähistada kas ustavust ja siirust või midagi, mis pole valelik ega silmakirjalik, mis on kooskõlas uue inimesega.[272]

5:10 Partitsiip „tehes kindlaks“ (δοκιμάζοντες) on seotud käskivas kõneviisis verbiga salmis 8b ning võib tähendada nii ehtsust tõestavat kriitilist uurimist või sellise uurimise põhjal järelduse tegemist, tõestamist, kinnitamist.[273]

5:11 Vastandav ja täiendav partiklite ühend „vaid hoopis“ (δὲ καὶ) on rõhutava tähendusega[274] ning „pigem“ (μᾶλλον) rõhutab partikliühendi kontrasti, toob mängu

[266] Barth 1974b, 566–567.
[267] O’Brien 1999, 206.
[268] BDAG, 681.1.a.β. ג.
[269] Larkin 2009, 114.
[270] Best 1998, 489. 487
[271] O’Brien 1999, 207.
[272] Best 1998, 488–489.
[273] Larkin 2009, 115–116.
[274] BDAG, 213.5.a

alternatiivi ning alustab olulist uut faasi arutluskäigus.[275] Daativiga seotult väljendab esimene verb (συγκοινωνέω) osalemist, osaduses olemist. Teise lausepoole verb „paljastama“ (ἐλέγχω), mis esineb ka salmis 13, on laia tähendusväljaga: hoolikalt uurima, paljastama, päevavalgele tooma, süüdistama, süüdi mõistma, noomima, karistama[276]; kuna sihitist pole siin välja toodud, võib oletada pimeduse tegusid (s. 11) või nende tegijaid (s. 12). Enamasti on see tõlgitud „paljastama“, aga võimalik on ka „noomima“ või „manitsema“ („astuma vastu inimestele või nende mõtetele, sõnadele ja tegudele, eesmärgiga näidata neile, et nad eksivad mõnes kindlas mõttes“[277]).

5:12 Paljud kommentaatorid on üksmeelel, et salmid 12–14 ei ole rasked tõlkida, küll aga teoloogiliselt tõlgendada (seda pole püütud teha ka siin). Siin salmis hukkamõistmise vajadust rõhutavana tõlgitud partiklit „tõepoolest“ (γὰρ) on tõlgendatud ka kui käskimist põhjendavat ning „isegi“ (καὶ) on siin täiendavas ja intensiivistavas funktsioonis.[278] Keerulisem on seostada eessõnafraasi „nende poolt“ (ὑπ’ αὐτῶν) ning seda on vaadatud kui *constructio ad sensum*’it (morfoloogiline seotus on semantiline, mitte grammatiline): mitmuslik „nende“ viitab pimedusele (s11) ehk siis pimeduses olijatele.[279]

5:13 Grammatiliselt võib „valguse poolt“ olla seotud nii paljastamise kui ilmutamisega, aga selle ambivalentsuse säilitamine teeks tõlke kohmakaks („aga kõik paljastatav valguse poolt on ilmutatud“), seetõttu sai valik tehtud salmide 11–14 mõttearengu[280] põhjal.

5:14 Oleviku mediopassiivsed partitsiibid järjestikes salmides 12–14 väljendavad tegevuse kestust („tehtavast“, „paljastatav“, „ilmutatav“). Ka siin salmis esineb tsitaati sissejuhatav vormel „seepärast ta ütleb / Seepärast öeldakse“ (διὸ λέγει), mida on kasutatud ka 4:8 (veel Jk 4:6). See ei ole otsene tsitaat VT-st ning kuigi selle allikaks on mõnikord peetud salme VT-st, peetakse seda üldiselt katkendiks ristimishümnist. Selles on kaks imperatiivi vormi sünteetilises parallelismis ning kokkuvõtlik tõotus, kreeka keeles on read sarnase silpide arvuga ning kaks esimest on seotud ka lõppriimiga.[281]

[275] Best 1998, 492.
[276] BDAG, 278.1
[277] Best 1998, 493.
[278] Larkin 2009, 117–118.
[279] BDF 1961, 147.
[280] Lincoln 2014, 330–331.
[281] Larkin 2009, 120.

5:15 Kirjale iseloomulikult järgneb tsiteerimisele autori enda arutluskäigule üleminekut tähistav sidend, seekord on selleks „niisiis“ (οὖν). Siin jätkatakse s 11 teemat ning seitsmendat ja viimast korda (eelnevalt 2:2, 10; 4:1, 17; 5:2, 8) esineb siin eluviisi ja käitumise tähenduses juutlik ‘käima’ (περιπατέω).[282] „Hoolikalt“ (ἀκριβῶς) tähistab siin korralikult, täpselt või peale hoolikat läbikaalumist tehtut.

5:16 Mediaalse partitsiibi vorm „ἐξαγοραζόμενοι“ (esineb veel Kl 4:5) tuleneb verbist „ἐξαγοράζω“, mille põhitüvi on pärit turul kauplemise keelest ja ἐκ-prefiksit võib pidada põhitüve intensiivistavaks[283] ning mille tähendusteks on „ostma“, „kokku ostma“, „välja või tagasi ostma (lunastama)“, „midagi kasuks saama“, „aega juurde ostma“, „kedagi ära ostma“[284] ja selle tõlgendamiseks on pakutud erinevaid võimalusi ja selgitusi: „lunastama“ (saatanalt, kurjadelt inimestelt, enda eelnevatest pattudest, aja kaotusest ja vääriti kasutamisest; hind, vahendid ja viisid on seejuures määratlemata[285]), „enda jaoks aega kokku ostma“ ning metafoori tähenduseks peetakse ka „kasutada ära kõiki avanevaid võimalusi“.[286] Chrysostomose selgituse kohaselt pole aeg inimeste oma ja nad on praegu vaid võõrad, kes ei peaks otsima au, võimu ega kättemaksu ning taluma kõike ja seeläbi „lunastama aega“: loobuma kõigest, mida nõutakse (nagu rikas majaomanik on valmis röövijate ees andma enda elu päästmiseks suure summa raha, end lunastama), aga säilitama peamise, usu.[287] Targa ajakasutuse kontekstist lähtuvalt võiks tähendusvariandiks olla distsiplineeritus ning heade tegude tegemise võimaluste ärakasutamine.[288] Kuna ostmise motiiv pole Piibli kujundlikus kõnepruugis eesti keeles võõras (1Kr 6:20; 7:23; 2Pt 2:1, samuti mitmes tähendamissõnas ja Ilmutuse raamatus), jäi töösse otsetõlkeline versioon, mis loodetavasti kutsub aktiivselt kaasa mõtlema.

5:17 Verbi tõlkeks võiks olla nii „olge“ kui „saage“. Juba tarkusekirjanduses esinevat omadussõna „mõtlematu“ (ἄφρων) kasutasid Kreeka autorid inertsete objektide ning meeletute ja rumalate inimeste puhul[289]; see on inimene, kes ei mõtle ega kasuta talle antud mõistust[290] (Lk 11:40; 12:20; Rm 2:20; 1Kr 15:36; 2Kr 11:16; 12:6) ning on siin

[282] Barth 1974b, 577.
[283] O’Brien 1999, 214.
[284] BDAG, 303.
[285] Barth 1974b, 578.
[286] Larkin 2009, 122–123.
[287] Schaff 1956, 137.
[288] Best 1998, 502.
[289] Barth 1974b, 579.
[290] Best 1998, 502.

vastandatud mõistvale ja arutlevale inimesele, kes peaks püüdma mõista Issanda tahtmist ning mitte pöörduma tagasi tühiste eluviiside juurde (4:17–18).

5:18 Eelnevatele kontrastidele arutu-arukas (s 15) ja mõtlematus-mõistmine (s 17) järgneb veinist joobnud olemise vastandamine Vaimuga täidetusele. Eessõnafraasi „milles" (ἐν ᾧ) võiks vaadelda pigem tulemust väljendavalt terve esimese lausepoole, mitte sõna „veinist" juurde kuuluvana ja seda kirjeldavana.[291] Kõrvallause verb väljendab seisundi tekkimist, põhilause omad on mediopassiivsed ja eesti keeles hästi edasi antavad seisundipassiivina[292]. Järgnevad salmid moodustavad koos käesolevaga ühe lause (18–20, mõnel hinnangul ka 18–21), kus partitsiibid („rääkides", „lauldes", „muusikat tehes", „tänades", „allutage end") laiendavad 18. salmi teise poole käsku: „saage täidetud Vaimuga".

5:19 Algkristlikes kogudustes lauldi palju ning siin toodud kolme erinevat laululiiki on küll püütud selgitada, aga võiks öelda, et loetelu võtab pigem kokku kogu laulmise, kui püüab erinevaid laulmisviise eristada.[293] Eriarvamusi tekitab ka partitsiibi „ψάλλοντες" mõistmine: verbi on vaadeldud kui „ülistama", „ülistuslaule laulma", „meloodiat tekitama", „laulma", „(keelpillil) mängima". Ka τῇ καρδίᾳ tõlgendusvõimalusi on pakutud erinevaid: koht, kus toimub laulmine („südames"); viis, kuidas lauldakse („südamest"); vahend, millega ülistatakse („südamega").[294] Üks võimalus salmi tõlgendamiseks on selle pooli vaadata kahest erinevast perspektiivist, millest esimene oleks horisontaalne ja korporatiivne ning teine vertikaalne ja personaalne.[295]

5:20 Grammatiliselt võib ὑπὲρ πάντων olla nii kesksoost („kõige eest") kui meessoost („kõigi eest") ja kuigi seda kirja eestpalvete kontekstis on tõlgendatud ka inimeste eest tänamisena[296], on valdavaks tõlgenduseks kõikide asjade eest tänamine. „Kristuse nimel" on kasutatud ristimisel, tervendamisel, palvetamistel, kogunemistel, aga siin ainsana UT-s toimub sellise vormeliga tänamine.[297] „Kõikseaeg" (πάντοτε) on valitud kogu kirja läbiva sõna πᾶς esiletõstmiseks ja kauni eestikeelse sõna säilitamiseks.

[291] Larkin 2009, 124.
[292] Erelt; Erelt; Ross 2020, 403–404.
[293] Best 1998, 508.
[294] Larkin 2009, 126.
[295] O'Brien 1999, 221.
[296] Barth 1974b, 584–585.
[297] Best 1998, 511.

5:21 See üleminekusalm võib sisu poolest ja salmi alustava partitsiibi kaudu olla seotud eelneva lõiguga ning salmiga 18, aga see sobib sisu poolest ka kogu järgnevat lõiku sisse juhatama ning partitsiipi võib sel juhul tõlkida ka käsuna – teksti jagamisel lõikudeks on levinud mõlemad liigendusvariandid. Mediopassiivne partitsiip rõhutab enesekohasuse väljendajana siin just vabatahtlikku enese alistamist teistele. Φόβος tähistab nii hirmutavat asja või tegevust kui ka hirmutamise tagajärge hirmu, austamise jms näol. Motivatsioonina põhjust andvana tunduv „aukartuses Kristuse ees" (ἐν φόβῳ Χριστοῦ) on sellisel kujul ainus vormel UT-s[298]. Tõlkevaste on tingitud kogu kirja kontekstist. mis tundub toetavat rohkem Kristuse imetluse ja jumalakartusega seotud austamist kui kartmist.

5:22 Tõlkes kasutatud alustekst lähtub verbita variandist, mis esineb käsikirjas ∏46, B ja mõnel varasemal kirikuisal (Clemens, Hieronymos), valdavas osas käsikirjadest on uurijate hinnangul selguse huvides erinevatesse kohtadesse paigutatuna korratud eelmise salmi verbi[299] imperatiivi mitmuse 2. või 3. pöördes (vastavalt „allutage ennast" või „allutagu ennast"). Vokatiivi esiletõstmiseks on siin ütte suupäraseks kasutamiseks lisatud „teie".

5:23 Seni on kirjas olnud „peaks" Kristus (1:22; 4:15) kui valitseja ja autoriteet, nüüd on Kreeka-Rooma kultuuriruumis mehel autoriteet oma naise üle.[300] „Nagu" (ὡς) vaadatakse enamasti võrdlevalt, mõnikord aga ka sidendina põhjendavale fraasile[301], sest see annab aluse järgnevale argumentatsioonile. Erinevates kommentaarides on asesõna αὐτὸς salmi lõpus tõlgitud nii „tema" kui „(tema) ise" või „see, kes" ning „ka" (καὶ) mõistmist on laiendatud ka tunderõhu edastamise ja selgitamise suunas: eesti keeles annaks seda edasi „nii nagu".

5:24 Salmi teises pooles nõuab lisamist nii sihitis kui ka mõtteliselt korratav verb, sest alus on esimeses lausepooles ainsuslik, teises aga mitmuslik; lisaks muutub nii verbi tegumood kui pööre.

5:25 „Armastage" (ἀγαπάω) alustab enese allutamise (s 21) lahtiselgitamist meestele. Salmi teist poolt alustav „nagu" (καθὼς) on mõistetav põhjust või (pigem) võrdlust

[298] Barth 1974b, 608.
[299] Larkin 2009, 131.
[300] O'Brien 1999, 229.
[301] Barth 1974b, 613.

sissejuhatavalt[302], aga on vaadeldud ka kui võimaliku algkristliku hümni tsiteerimise alustajat[303].

5:26 Kolme otstarbelausega (26, 27a, 27b), mis algavad sidendiga ἵνα esitatakse põhjus, miks Jeesus koguduse eest suri.[304] Kuna teine ja kolmas sõltuvad esimesest, on need eesti keeles märgitud erinevate sidenditega („nii et"… „et"… „et"). Rõhutamise eesmärgil on ka eesti keeles võimalikult ette toodud „teda" (αὐτὴν). Kultuslik „pühitsema" tähendas VT-s moraalse puhtuse seisundi saavutamiseks eraldamist.[305] Fraaside järjekord tõlkes on tingitud ka puhastamise tõlgendamisest: kuna „sõna" pole UT-s seotud ristimisega, tekitab parema seose puhastamine sõna läbi, sest viimase all mõeldakse kirjas ja UT-s laiemalt jutlustatud evangeeliumi sõna.[306]

5:27 Rõhutamise eesmärgil on kirikut mitte lihtsalt adjektiivina, aga predikatiivselt laiendav „auline" (ἔνδοξος) enne artiklit ja nimisõna ning seda on säilitatud ka tõlkes. Salmi teises pooles oleks partitsiibi abil edasi antava kirikut laiendava fraasi otsetõlge „plekki ega kortsu ega midagi sellist omavana", aga sellest on kohane teha eesti keeles kogejalause[307], eriti kuna antud partitsiibifraas väljendab seisundit.[308] Jumala kavatsust kiriku moraalse ja vaimse ilu suhtes on väljendatud juba 1:4 – et see oleks Jumala armastava palge eest püha ja laitmatu.

5:28 Lähedust kirjeldavalt esineb salmides 25–33 kümme korda (selles salmis neli korda) enesekohane asesõna ἑαυτοῦ, mille tõlkevasteks on siin sageli valitud tugevama ja sihikindlama rõhuasetusega „iseenese".[309] Salmi esimese poole verbi „peavad" (ὀφείλουσιν) tähendusvälja kuuluvad ka „võlgu olema", „võlgnema", „olema kohustatud täitma sotsiaalseid ja moraalseid ootusi". Siin algab kahe erineva kreekakeelse sõna abil (s 28, 30 σῶμα; s 29, 30, 31 σάρξ) väljendatud ihu-teemaline arutelu, mille kulminatsiooniks on Gn 2:24 tsitaat salmis 31. Selles salmis kasutatud „ihu" (σῶμα) on tõlgendatud poeetilise kujundina, kus ihu kui osa tähendus kantakse üle tervikule kui inimesele (sünekdohh)[310], aga ka mehe füüsilise keha tähenduses.[311]

---

[302] Best 1998, 538.
[303] Barth 1974b, 622.
[304] Best 1998, 538.
[305] Lincoln 2014, 375.
[306] O'Brien 1999, 233.
[307] Erelt; Erelt; Ross 2020, 391.
[308] Larkin 2009, 136.
[309] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/iseenese/1/est. Vaadatud 16.12.24.
[310] Best 1998, 548.
[311] Lincoln 2014, 378.

5:29 Siinset „liha“ (σάρξ) on võimalik vaadelda sünekdohhina. Kuna ka see sõna esineb kirjas 8 korda, on seda lähemalt avatud salmi 2:3 kommentaaris. Sõnal μισέω on lai tähendusväli mittemeeldimisest põlguseni; eestikeelsele sõnale „vihkama“ on tänases läänelikus keelekasutuses lisandunud tundeline varjund, mis polnud alati omane semiitlikus au-häbi-kultuuris kasutatavale. Siinne „põlgama“ annab paremini edasi tähendust „ebasoosingus olema, suhteliselt vähe kellestki arvama, kellegi vastu häälestunud olema“[312]. Kontekstist lähtuvalt on γάρ („sest“) siin põhjendust alustava sidendina. Juba neljandat korda siin peatükis (5:1, 23, 25) kordub „nagu ka Kristus“ (καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς; s 23 ὡς καὶ ὁ Χριστὸς).

5:30 Rõhutamise eesmärgil on „liikmed“ (μέλη) toodud lauses ettepoole.

5:31 Kuigi siin pole kasutatud sissejuhatavat vormelit, on see salm (kahe väikse erinevusega) Gn 2:24 tsitaat LXX-st. Salmi alustav sidend „seepärast“ (ἀντὶ τούτου) võib olla seotud Gn tekstiga või juhatada sisse järeldust eelneva (lühema või pikema) lõigu põhjal.[313] Kuigi verbide puhul on tuleviku kasutamist vaadatud ka kui allegoorilist ettekuulutust Kristuse kohta või ta lihakssaamist või paruusiat, väljendavad need kontekstist tingituna siin ilmselt üldist põhimõtet.[314]

5:32 Öeldistäide „[s]uur“ (μέγα) on kreekakeelses tekstis rõhutamise eesmärgil verbist eespool ning sõnavalik võib olla tingitud mitte niivõrd soovist anda edasi saladuse tähenduse kirjeldust, kuivõrd väljendab levinud aklamatsioonivormeli keelt (vrd Ap 19:34b „Suur on efeslaste Artemis!“).[315] Rõhutamise eesmärgil kasutatav isikuline asesõna „mina“ (ἐγὼ) tähistab kolmes ülejäänud kohas kirjas (1:15; 3:1; 4:1) uue lõigu algust, aga siin markeerib ilmselt Pauluse isiklikku õpetust VT rakendamise osas.[316]

5:33 Sidendit „niisiis“ (πλὴν) kasutatakse sageli vastandava eesmärgiga („siiski, „aga“), siin nähakse seda eelnevat arutelu lõpetavana ja olulist rõhutavana[317] või üleminekuna kokkuvõtva manitsuse alustamisele[318]. Lause teises pooles esineb taas lausekatke, millele järgneb konstruktsioon ἵνα + konjunktiiv, mida mõnikord kasutatakse imperatiivsena ning käesoleval juhul oleks see seotud ka salmi esimeses pooles imperatiivi 3. pöördes oleva

[312] BDAG 2021, 578.
[313] O’Brien 1999, 236.
[314] Larkin 2009, 140.
[315] Barth 1974b, 644.
[316] Larkin 2009, 141.
[317] O’Brien 1999, 239.
[318] Larkin 2009, 142.

verbiga – „armastagu“ (ἀγαπάτω).[319] Antud salmist ongi selline tõlgendamine levinum. Siiski on võimalik näha seda ka konjunktiivina (esineb sarnases konstruktsioonis ka 1Kr 7:29 ja 2Kr 8:7).[320] Verbi „austagu“ (φοβῆται) tähendusväli on lai, kontekstist tulenevalt ei tähista see ilmselt hirmu ega aukartust[321], vaid pigem sügavat austust, mis kardab teist solvata[322]. Koos salmis 5:21 esineva nimisõnaga „aukartuses“ (ἐν φόβῳ) moodustavad φοβ-tüvelised sõnad kauni *inclusio*, raamistades lõigu.

Peatükk 6

6:1 Verb „kuuletuge“ (ὑπακούετε) on imperatiivis ning kordub samas vormis (aktiivi mitmuse 2. pöördes) seoses orjadega ka 5. salmis. (Vrd naistega seoses mediopassiivne „alistage ennast“ salmid 5:21, 24.) Osades käsikirjades puuduv eessõnafraas „Issandas“ (ἐν κυρίῳ) võib grammatiliselt kuuluda kokku nii verbi kui „vanematega“, siin seda vaadatud kui tegevust iseloomustavalt verbiga kokku kuuluvat (vrd 4:17; 6:10; 1:3 on ἐν Χριστῷ). Ühe variandina tõlgendatakse siin UT-s esinevat olulist sõna δίκαιος ühiskondlikult kokku lepitud normide täitmise tähenduses kui üldiselt „õiget“ tegu[323]. Järgneva VT tsitaadi kontekstis vaatlevad palju kommentaatorid seda aga kui olukorda, mis vastab Jumala kehtestatud „õiglasele“ jumalikule korrale[324] ning „õiglane“ on jumalakartlik inimene[325], kes vastab Jumala seadusele ja tahtele[326]; „õige“ kannab endas moraalse teo kuvandit[327].

6:2–3 Need salmid on Ex 20:12 tsitaat LXX-st. Välja on jäänud salmi lõpp „heal (maal), mille Issand, su Jumal sulle annab“: see teeb VT tekstis mõeldud Kaananimaast „maa“ üldises tähenduses[328]. Tõotust laiendav „esimene“ (πρώτη) tõlkevariandiks on pakutud ka „tähtsaim“ ning toodud on väga erinevaid teoloogilisi selgitusi. Tsitaadi konjunktiivist „sa oleksid pikaealine“ (μακροχρόνιος γένῃ) on saanud futuurumi „sa oled (=saad olema) pikaealine“ (ἔσῃ μακροχρόνιος). See võib väljendada suuremat kindlust tõotuse täitumise

[319] BDF 1961, 195.
[320] Barth 1974b, 648.
[321] Lincoln 2014, 384–85.
[322] BDAG: 944–945.2b
[323] Lincoln 2014, 403.
[324] Larkin 2009, 145.
[325] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õiglane/1/est. Vaadatud 25.12.24.
[326] Lepajõe 2000, 38.
[327] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õige/1/est. Vaadatud 25.12.24.
[328] Lincoln 2014, 405.

suhtes kui konjunktiiv[329] või mõnikord olla põhjustatud tarkusekirjanduse sarnaselt kasutatavast tulevikust, mis väljendab oodatavat teatud tingimuste täitumisel[330].

6:4 Verbi „ärge ärritage vihale“ (μὴ παροργίζετε) tõlkevõimalusteks võiks olla veel „ärge ajage raevu“, „ärge provotseerige“ ning Chrysostomos toob siin võimalike näidetena olukorrad, kus lapsed jäetakse ilma pärandist või öeldakse neist lahti või koheldakse kui orje[331]. Salmi teise poole „treenimise ja manitsemisega“ (ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ) on instrumentaalses tähenduses ning neid tegevusi peetakse suures osas kattuvaks, kuigi üksmeel puudub nende sõnade täpsete kasutusalade ning omavahelise seotuse kohta lauses. Küll aga peetakse neist esimest üldisemaks ja teist pigem verbaalseks, nii et „selle põhiidee on heakavatsuslik tõsidus, millega soovitakse mõjutada teise inimese meelt ja loomust nõu, manitsuse, hoiatuse, oludele vastava tõe rääkimise kaudu“.[332] „Issanda“ (κυρίου) väljendab pigem teda, kes läbi vanemate treenib, juhtivat põhimõtet, kuid seda on mõistetud ka kui tema kohta õpetamist või kui kedagi, kelle omadustele viidatakse.[333]

6:5 Sõnavalik „isandatele“ (κύριος) on huvitav, kuna see on mitmetähenduslikum kui oleks olnud sel ajal samas tähenduses kasutatud ja üheselt mõistetav δεσπότης; põhjuseks võis olla selle termini kasutamine juba eelkristlikes kodukordades.[334]

6:7 See salm laiendab s 6b partitsiibifraasi, võttes eessõnafraasiga „hea meelega“ (μετ’ εὐνοίας) teenimise viisi positiivselt kokku.[335] UT-s vaid siin esinevat sõna on vaadeldud nii kitsamalt („entusiastlik suhtumine, kirg”) kui ka laiemalt („hea tahe, kiindumus”).[336] UT-s esineb harva partitsiip koos ὡς-partikliga, mis annab edasi subjektiivset motivatsiooni. Käesoleva salmi partitsiip „kuuletudes“ (δουλεύοντες) koos ὡς-partikliga salmi esimeses pooles teeb võimalikuks ellipsi salmi lõpus.[337]

6:8 Perfekti partitsiip „teades“ (εἴδω) väljendab nii lõpetatust kui kestust, nii et nende kunagi saadud teadmine on ühtlasi ka motivatsiooniks. Ühendsidendit „nagu… nii“[338]

[329] Larkin 2009, 145.
[330] BDF 1961, 178 (§ 349.1).
[331] Schaff 1956, 153.
[332] Lincoln 2014, 407–408.
[333] Larkin 2009, 148.
[334] Best 1998, 572.
[335] *Ibid*., 574.
[336] Larkin 2009, 151.
[337] BDF, 219.425.3.4.
[338] *Ibid*., 230.444.1.

(εἴτε . . . εἴτε) on vaadeldud ka kui tingimuslikku rinnastavat sidendit „kas… või“[339]; igal juhul pakub see üleminekut järgneva salmi üleskutsele.

6:9 Juba kolmandat korda selle lühikeses lõigus esineb verb „tegema“ (ποιέω), eelnevalt s 6 ja 8. Tehakse „sedasama“ (τὰ αὐτὰ) ning see on verbist eespool paralleeli rõhutamise eesmärgil: see käib ilmselt tegevuse ja mitte suhtumise kohta, viidates hea tegemisele (s 8)[340]. Tavapäraselt esineb „ähvardamine“ (ἀπειλή) mitmuses, ainsuslikus kasutuses võib see tähendada ka „karistusega ähvardamist“[341]. Eessõna „παρά“ väljendab isikutega seoses midagi nendele omast.[342]

6:10 Lauset ja lõiku alustab mitmetähenduslik partiklile sarnanev genitiivis adverb[343] „[τ]οῦ λοιποῦ“, millest on erinevaid tekstivariante ja tõlgendusi: ajalises tähenduses (Kristuse tagasitulekuni) „allesjäänud ajaks“[344]; „edaspidi“, „nüüdsest“. „tulevikus“[345]; aga ka kergelt kokkuvõtlikku tooni omavas seoses „viimaks“, „ja nii“[346]. Ka verbi imperatiivne mediopassiivi vorm „ἐνδυναμοῦσθε“ jätab tõlgenduseks erinevaid variante: puhtalt passiivse „saage tugevdatud“ (ainult väljastpoolt antu mõjul)[347] või passiivse „saada tugevaks“ aktiivses tähenduses[348] või mediaalse enesekohase „laske ennast tugevaks teha“, „tugevdage ennast“, mis ühtlasi põhjustab tegevuse sooritamise kellegi teise poolt[349]. Lähtudes kontekstist „Issandas“ ning järgnevast enesepoolsest panustamisest sõjalisse varustamisse on siin tõlkeks valitud „saage tugevaks“. Taas annab verbi olevik edasi üldist ettekirjutust ning järgnevad aoristi imperatiivid ja partitsiibid loovad tausta.[350]

6:11 Sõjalises kasutuses tähistab termin „täisvarustus“ (πανοπλία: πᾶς + ὅπλον, so „kõik relvad“) sõduri täielikku varustust koos ründe- ja kaitserelvadega, aga see võib kirjeldada ka avalikkuse ette ilmuva naisterahva täielikku rõivastust.[351] Sageli välditakse aga sõnasõnalist tõlget ning tõlgendatakse seda Jumala poolt antava sõjavarustuse kvaliteedi

[339] BDAG, 278.6.o.β.
[340] Larkin 2009, 153.
[341] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=a%29peilh%2Fn&la=greek#lexicon. Vaadatud 2.01.25.
[342] BDAG, 673.4.
[343] Moule 1960, 160–161.
[344] Barth 1974b, 759.
[345] BDAG, 534.3.a.β.
[346] Best 1998, 589; Moule 1960, 161.
[347] Best 1998, 590; Lincoln 2014, 441.
[348] BDAG, 294.2.b.
[349] Larkin 2009, 156.
[350] *Ibid.*
[351] Barth 1974b, 761.

(„uhke“, „hiilgav“), mitte täieliku koguse tähenduses, põhjustena on toodud vaid osaline Jumala või jalaväelase varustuse loetelu, relvade eri põhjustel demonstreerimise komme (sh ka psühholoogilistel eesmärkidel) ning nende seostamine vaimsete mõistetega. Lisas on Piiblis ja sellest väljaspool tekste, mis seostavad selgelt relvad ning ilu, au või hirmu suurejoonelise avaliku demonstreerimise (Ül 4:4, Hs 27:10-14; 1Mak 3:3; 14:9 jt).[352] Aga eessõnaühendi (πρὸς + akusatiiv) ja infinitiivi kombinatsioonis võib see tähistada ka relvastuse komplekti mingi konkreetse eesmärgi jaoks.[353] Genitiivis „Jumala“ (τοῦ θεοῦ) kannab endas allika tähendust. „Kurat“ (vt kommentaar 4:27). Tõlkeks valitud militaartermin „riugas“ tähistab vaenlase eksitamise eesmärgil teostatavat sõjalise pettetegevuse võtet.[354]

6:12 Possessiivses daativis asesõna „meie“ (ἡμῖν) oleks võimalik väljendada omajalause abil „meil ei ole“), aga teiste vormide säilitamiseks on valitud omastava vorm „meie“. Sõna „võitlemine“ (πάλη) esialgne tähendus on „maadlemine“, mis omandas militaarses kasutuses juba varakult ka ülekantud tähenduse ja sobib siia konteksti. Kõnekujund „veri ja liha“ esineb tavaliselt vastupidises järjekorras ja tähistab inimest tema nõtruses ja kaduvuses.[355] Neli korda esinev eessõna „vastu“ (πρὸς) arvatakse olevat ühendis koos vaimse maailma nelja eri tüüpi kurjade vaimudega, mis ühiselt viitavat kõikidele vaimsetele jõududele (vt ka 1:21).[356] Kohta väljendav „taevastes paikades“ (ἐν τοῖς ἐπουρανίοις) on substantiveeritud adjektiiv („taevane“) kesksoo mitmuses, mis on perifraas taeva kohta, st „üleloomulike asjade ja olendite paik“: kuna taevaid on aga rohkem kui üks, saab see olla ka kurjade vaimude asupaigaks.[357] (Vt ka 1:3 „taevastes paikades“.)

6:13 „Seepärast“ (διὰ τοῦτο) alustab järgnevat põhjendust, mis tõukub eelnevast lausest. Mõnikord on ἀναλαμβάνω (siin „kätte võtma“) kasutatud ka sõjalise terminina, tähistamaks viimaseid vajalikke samme enne lahingu algust.[358] Ühendverbis „vastu seisma“ (ἀνθίστημι) on tõlkevaliku aluseks soov säilitada põhisõna tüve (vt 6:14). Aoristi kasutamine konjunktiivis kannab endas tegevuse terviklikkuse aspekti. Kuna pole

[352] *Ibid*., 793–795.
[353] Best 1998, 591.
[354] https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/riugas/1/est. Vaadatud 6.01.25.
[355] Lincoln 2014, 444.
[356] Larkin 2009, 158.
[357] BDAG, 342.1.b.α.א.
[358] Barth 1974, 765.

selgitatud, mida tähendab partitsiibi aluseks olevat verbi (κατεργάζομαι) sihitis „kõik“ (ἅπας), on verbi võimalik mõista mitmeti: võitmise tähenduses või UT-s valdavalt kasutatud ettevalmistuse tähenduses.[359]

6:14 Võitluse iseloomule juhib tähelepanu nelja salmi jooksul (11–14) kolm korda kordunud laia tähendusväljaga verb „seisma“ (ἵστημι) ja üks kord (13) „vastu seisma“ (ἀνθίστημι) – selle metafoorses kasutuses verbi tõlkevasted on tingitud soovist seda kordust esile tuua. Instrumentaalses daativis „tõde“ (ἀλήθεια) võib teoloogiast sõltuvalt tõlgendada objektiivselt (Jumala, evangeeliumi tõde)[360] või subjektiivselt (iseloomu ja/või moraaliga seotult)[361]. „Õiglus“ (δικαιοσύνη) esineb siin kirjas kolm korda ning alati koos „tõega“ (ἀλήθεια) – 4:24; 5:9; 6:14. Salmides 14–16 on neli aoristi partitsiipi pluurali nominatiivis, mille võimaliku sõnasõnalise tõlke liigse kohmakuse tõttu on kasutatud kõrvallauset.

6:15 Seda raskesti mõistetavat salmi tõlgendades on uurijad läinud eri teid. UT-s esineb vaid siin ἑτοιμασία – valmisolek (kuulutada evangeeliumi või meele valmisolek konfliktiks[362], enda lahkumiseks[363]), varustus (sandaalid, saapad),[364] vastupidavus (mida head jalanõud sõdurile pakuvad)[365]. Lisandub ka konteksti arvesse võtmine: siinne liikumatus on vastandlik tegevusele salmis Js 52:7, ümbritsevate salmide sõjaline terminoloogia keskendub üldiselt kaitsetegevusele ning ka mujal kirjas ei kutsuta üles misjonile[366]. Eessõnafraasina (ἐν ἑτοιμασίᾳ) on see vahendi tähenduses. Ka rahuevangeeliumi mainimist sõjalises kontekstis on nimetatud „ülevaks paradoksiks“ ja oksüümoroniks; nii võib see tähistada inimeste vooruslikku elu võitluses kurjade vaimude vastu, nii et võitlus Kuradi vastu toob kaasa rahu Jumalaga[367] või seda, et see pole võit inimeste üle sees- või väljaspool, vaid on Kristuse loodud ja toodud rahu (2:13–18), mis annab jõudu seista vastu deemonlikele rünnakutele[368], või paganatest adressaatide lepitamist Jumala ning juutidest usklikega[369].

---

[359] Best 1998, 597.
[360] *Ibid*., 1998, 599.
[361] Abbott 1956, 185.
[362] Schaff 1956, 167.
[363] *Ibid.*, 167.
[364] BDAG, 353.
[365] Barth 1974, 770–771, 799.
[366] Best 1998, 599–600.
[367] Schaff 1956, 167.
[368] Barth 1974b, 771.
[369] Best 1998, 600.

6:16 Kätte võtmise tegevust laiendavat asjaolumäärust „kõiges“ (ἐν πᾶσιν) või „kõige keskel“, „kõigis oludes“[370] on võimalik vaadata ka varustust laiendavana – „lisaks kõigele“[371], „kõige tähtsamana“. Teine substantiveerunud adjektiiv „Kurja“ (τοῦ πονηροῦ) annab eesti keeles suurtähelisena edasi isikut.

6:17 Kuigi UT-s kasutatakse valdavalt päästet tähistavat nimisõna σωτηρία, esineb neli korda, sh ka siin substantiveerunud adjektiiv σωτήριος, mis võib tähistada nii päästet kui päästjat. Siin võib sõnavalik tuleneda ka LXX mõjust (Js 59:17).[372] Selle salmi pääste ja Jumala sõna on samas semantilises väljas tõe ja õiguse (14) ning usuga (16)[373].

6:18 Käesoleva salmi sidusust rõhutavad kordused (neli korda πᾶς, kaks korda προσευχ-tüvi), π kasutuse abil tekitatud alliteratsioon (πάσης προσευχῆς . . . προσευχόμενοι . . . παντὶ . . . πνεύματι . . . πάσῃ προσκαρτερήσει . . . περὶ πάντων) ning kaks partitsiibifraasi[374]. NA28 alustab siin uut lauset ja seda jaotust järgides tuleks partitsiibid tõlkida imperatiivina. Teise võimalusena saab salme 18–20 vaadata eelmise lause jätkuna: pealause aoristi imperatiivis verb „seiske“ (στῆτε) on salmis 14, salmid 18–20 on eraldatud eelnevast semikooloniga ning siinseid oleviku partitsiibid annavad edasi pigem kestvat tegevust. Kuigi palvetamist on vaadeldud ka ühe relvana, võib see tähistada pigem võitluses vajalikku hoiakut ja kirjale sobilikku lõppu[375]. Eessõna διὰ instrumentaalset kasutust (kuigi on nähtud ka asjaolumääruslikuna[376]) saab eesti keeles edastada kaasaütleva käände abil. „Palvet“ (προσευχή) ja „anumist“ (δέησις) peetakse üldiselt sünonüümseteks, mõningal juhul tuuakse välja viimase suuremat spetsiifilisust; nende kombinatsiooni on võimalik näha ka järjekordse hendiadüoinina[377] (vt ka 3:12; 4:11; 5:2 ja selgitus 3:12). „Ärkvel olema“ (ἀγρυπνέω) esineb vaid neli korda UT-s ning oli sõnasõnalisena algselt pigem unetult olemise tähenduses, hiljem edastas ka teenija (mitte sõduri) suhtumist. (Vastandina sagedamini kasutatavale „valvel olemisele“ (γρηγορέω), mis kirjeldab pigem sõduri või teenija kohustust.)[378] Kuigi noomenina on „visadus“ (προσκαρτέρησις) *hapax legomena*, esineb selle aluseks olev verb προσκαρτερέω

[370] Moule 1960, 78.
[371] Abbott 1956, 186.
[372] BDAG, 876.
[373] Best 1998, 600.
[374] Larkin 2009, 163.
[375] Best 1998, 604–605.
[376] Moule 1960, 57.
[377] Best 1998, 605.
[378] Barth 1974b, 779.

korduvalt ja kannab endas jätkamise, püsimise ja vastupidamise tähendust, millele algne tüvi κράτος lisab ka jõu varjundi.

6:19 Tänu eelmise salmi üldisemale eessõnale περὶ ja siin esinevale konkreetsemale ὑπὲρ'ile, on algusfraasis võimalik ka rõhutav tõlge: „ja eriti minu eest …"[379]. Grammatiliselt pole selge, kas salmi teist poolt tuleks mõista eelneva või järgneva kontekstis, nii võib ἐν παρρησίᾳ tähistada nii julgelt (vangina) kui selgelt (saladust selgitades) kõnelemist, sõnas sisalduv vabaduse aspekt on mõistetav pigem väliselt kui sisemiselt[380] (vt ka kommentaar 3:12).

6:20 Salmi alustav kesksoost siduv asesõna „mille" (οὗ) võib soo tõttu olla seotud nii eelmise salmi saladuse kui evangeeliumiga või ka nendest moodustatud ühise mõistega (eelistatuim variant).

6:22 Artikkel τὰ muudab eessõnafraasi περὶ ἡμῶν akusatiivis sihitiseks, on siin tõlge „meie kohta" tingitud verbi rektsioonist.

6:23 Võimalik oleks kreekakeelsele nominatiivis alusele „rahu… armastus" (Εἰρήνη… ἀγάπη) lisada mõtteline öeldis, nt „Rahu saagu vendadele…", aga tõlkevalik nominatiivi mittekasutamiseks on stilistiline: „saagu" mõjub kohmakana ning kirja lõpule omane õnnistussoov sarnaneb eesti keeles kinnistunud öeldiseta sooviväljenditega[381].

6:24 Kuigi on võimalik ka kohmakam ja otsetõlge „olgu arm kõikide meie Issandat Jeesust Kristust armastavatega", on siin otsustatud kõrvallause kasuks, kuna see tekitab seose VT tõlkes sageli kasutatava fraasiga (Ex 20:6; Dt 5:10; Ps 97:10), mis kirjeldab inimesi, kes Jumalat kardavad ja teenivad ning tema käske peavad[382]; Kristust keskmesse paigutava kirja lõpus on ka armastuse objektiks Kristus. „Hävinematu" on mõeldud kokku võtma sõna kahte põhilist tähendust – surematu ja rikkumatu (puhas, rüvetamatu). Kirja viimase sõnana paneb see väärika punkti kogu kirja läbinud kõiksuse-teemale.

[379] *Ibid*.
[380] Best 1998, 607.
[381] Erelt; Erelt; Ross 2020, 455.
[382] Barth 1974b, 812.

5. Ülevaade lõpptulemustest ja kriitiline diskussioon

Töö tulemusel valmis akadeemiline tõlge koos lingvistilise kommentaariumiga ning nende juurde kuuluva kirja lühitutvustuse ja struktuuriga. Need saavad olla heaks abivahendiks Efesose kirja teksti lähemalt mõista soovivale lugejale. Praktilisele osale lisaks valmis teoreetilis-metodoloogiline raamistik koos tööprotsesside kirjeldusega. Selles lühidalt kirjeldatud erinevad tõlkestiilid ka -mudelid annavad ülevaate erinevatest lähenemisvõimalustest ja aitavad paigutada antud töö erinevate tõlkele lähenemise võimaluste abil taustsüsteemi. Kuna akadeemilisi piiblitõlkeid puudutavate teooriate ja terminoloogiaga on hakatud tegelema alles viimastel kümnenditel, võiks antud projekti teooriaosas tehtud töö olla abiks ka järgmistele uurijatele.

Vaadates tagasi **planeeritud ajale ja tööde järjekorrale**, võib tõdeda, et need õigustasid ennast. Juba esimese aasta sügisel alanud esimene tõlkering andis aimatava ülevaate eesootavast tööst ja oli ajaliselt vajalik jätkuva kreeka keele õppimise jaoks. Oluline osa ettevalmistusprotsessis oli ka teise semestri individuaalseminar, mille käigus oli võimalik lähemalt tutvuda erinevate Efesose kirja kommentaaride sissejuhatavate osadega, mis avasid kirja tausta ja raskuspunkte, ning tõlketeooriaid käsitlevate õpikute ja artiklitega, mis andsid orienteerumiseks vajaliku baasi.

Tehtud tööle **kriitilise pilguga** tagasi vaadates saab välja tuua mõned momendid. Esiteks, kuigi see oli suurepärane võimalus keeleõppeks, läheks töö kiiremini, kui kreeka keeles oleks juba alustades parem tase. Töö algfaasis oli ajamahukas just grammatikasse (eriti süntaksi osasse) süvenemine ja selle kaudu teksti mõistmine. Teiseks oli sageli keeruline tõmmata piiri lingvistiliste ja teoloogiliste kommentaaride vahele, on ju need tihti ka omavahel seotud. (Mitmeski mõttes oleks hea neid teha koos, aga nii ei mahuks see üliõpilastööde aja ega mahu piiridesse.) Kolmandaks oleks hea leida optimaalne kasutatavate kommentaaride ja sõnaraamatute arv: kui neid on palju annab see keerulistes tõlkemomentides rohkem võimalusi leida abistavat vihjet, aga samas kipub see uputama töösse, kui on soov otsida parimat lahendust ning seetõttu raske vastu panna kiusatusele jätkata kaevamist ka pärast seda, kui rahuldav lahendus on tegelikult leitud. Sellega kaasneb ka järgmine kriitikanool isiklikul lähenemisel tööprotsessi: suutmatus lasta lahti jätkuvast parima variandi otsingust ning pidevast täiustamisest on ajamahukas tegevus, mis kahandab efektiivsust.

Kokkuvõte

Käesolevaks magistriprojektiks on Uue Testamendi kirja – Pauluse kiri efeslastele – akadeemiline tõlge kreeka keelest eesti keelde ja seda selgitav lingvistiline kommentaar, samuti kirja struktuur ja tausta lühitutvustus . Projekti juurde kuulub ka seda selgitav teoreetilis-metoodiline raamistik ja tööprotsesside kirjeldus.

Töö **eesmärgiks** oli pakkuda ühe piibliraamatu tõlge, mis koos kommentaariumiga võiks olla soovijatele abiks teksti laiemal mõistmisel või isiklike tõlgete tegemisel ning pakkuda tehtud ettevalmistustöö näol tuge ka Eesti juubelitõlke töörühmale. Loodud keelelised kommentaarid aitavad mõista pikkade või muidu keeruliste lausete sisemisi ja kontekstuaalseid seoseid ning pakuvad arusaamist ka üksikute sõnade morfoloogiliste vormide ja võimalike tähenduste kohta. Tõlkes kasutatud uued või harva kasutatavad sõnad kannavad endas eesti keele sõnavara rikkuse edasikandmise eesmärki. Teoreetilisest osast võiks abi olla ka järgmiste sarnaste projektide tegijatele.

Meetodeid saab kokku võtta järgmiselt. Tõlkestiililt on tegemist sõnasõnalise, lähtekeelel põhineva tõlkega, millega püütakse võimalikult täpselt anda edasi ka sõnavorme ja lauseehitust. Kombineeritud tõlkemudelit võib nimetada filoloogilis-eksegeetilis-religioosseks, mille puhul filoloogia on analüüsivõimalusi pakkuv ja sõnarikkusi edastav vahend; eksegees aitab mõista teksti oma ajastu, autori ja lugejate kontekstis; religioon aitab mõista ja tõlgendada teksti uskumise sisu ja traditsiooni tasandil ning põimib endasse ka tõlkija alandliku suhtumise teksti. Kasutatavad tõlkepõhimõtted kattuvad piiblitõlkijate poolt üldtunnustatult kasutatavatega: parimad allikad, teaduslik tõlgendamine, arusaadav tekst ja märkustesse lisatav taustainfo.

Käesolev **töö sisaldab** alljärgnevaid peatükke. Sissejuhatuses on antud lühike ülevaade töö ülesehitusest, lähenemisest ja alustekstist ning sellele järgneb kasutatud lühendite loend. Esimeses peatükis on avatud valiku tagamaid isiklikus plaanis, toodud välja vajadus sellise töö järgi Eesti kontekstis, koos lähenemise lahtimõtestamisega, ning on sõnastatud töö eesmärk ja selle saavutamise vahendid. Teine peatükk tegeleb meetodiga, tuues välja tõlkestiili ja tõlkemudeli koos tõlgendusliku perspektiiviga, samuti kasutatud tõlkepõhimõtted ning kirjeldab tõlkeprotsessi üldiselt. Kolmas peatükk kirjeldab tööetappe: siin on põhjalik ajatabel ning selgitatud on tõlkimise ja

kommentaaride kirjutamise põhimõtteid ja protsessi. Selle järel esitatakse teoreetilis-metodoloogilise raamistuse kahe osa vahele paigutatud magistriprojekti praktiline osa: erinevatesse osadesse jaotatuna kirjeldatakse Efesose kirja tausta, esitatakse selle struktuur ning neile järgnevad tõlge ning kommentaar. Praktilisele osale järgneva raamistuse teise poole peatükid esitavad ülevaate lõpptulemustest koos kriitilise analüüsiga, kokkuvõtte, kasutatud allikate ja kirjanduse loetelu, ingliskeelse kokkuvõtte, lisad, annotatsiooni ning lihtlitsentsi.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

NA25 = *Novum Testamentum Graece.* 1963. *Cum apparatu critic curavit* Eberhard Nestle *novis curis elaboraverunt* Erwin Nestle *et* Kurt Aland. *Editio vicesima quinta*. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt.

NA26 = *Novum Testamentum Graece.* 1981. *Post* Eberhard Nestle *et* Erwin Nestle *communiter ediderunt* Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren. 26. Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung.

NA28 = *Novum Testamentum Graece.* 2014. *Post* Eberhard *et* Erwin Nestle *communiter ediderunt* Barbara *et* Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger. 28. revidierte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Sekundaarkirjandus

Abbott, Thomas K. 1956. *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians*. The International Critical Commentary. Edinburgh: T. & T. Clark.

Arnold, Clinton E. 2010. *Ephesians*. Zondervan Exegetical Commentary on The New Testament series, Vol. 10, edit. Arnold, C. L. Grand Rapids: Zondervan.

Barth, Markus. 1974a. *Ephesians: Introduction, Translation, and Commentary on Chapters 1–3*. Anchor Bible. Garden City, N.Y.: Doubleday.

Barth, Markus. 1974b. *Ephesians: Introduction, Translation, and Commentary on Chapters 4–6*. Anchor Bible. Garden City, N.Y.: Doubleday.

BDAG = Bauer, Walter; Danker, Frederick William; Arndt, William Frederick; Gingrich, Felix Wilbur. 2021. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (fourth edition). Edit. Danker, F. W. Chicago and London: University of Chicago Press.

BDF = Blass, F; Debrunner, A; transl. Funk, R. W. 1961. *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago: The University of Chicago Press.

Best, Ernest. 1998. *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians*. The International Critical Commentary on The Holy Scriptures of the Old and New Testaments. Edit. Emerton, J. A., Cranfield, C. E. B. Edinburgh: T&T Clark Ltd.

Campbell, Constantin R. 2023. *The Letter to the Ephesians*. The Pillar New Testament Commentary. Edit. Carson, D. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Erelt, Mati; Metslang, Helle (toim). 2017. *Eesti keele süntaks.* – Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina. 2020. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Joubert, S.J. 2002. „No culture shock? Addressing the Achilles heel of modern Bible translations“. *Acta Theologica*, Vol. 22 No. 1: Supplementum 2, 30–43.

Larkin, W. J. 2009. *Ephesians: A Handbook on the Greek Text*. Baylor handbook on the Greek New Testament. Waco: Baylor University Press.

Lepajõe, Marju. 2000. *Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts.

Lilleväli, Mati. 2000. *Piibli nimede leksikon*. Tallinn: Logos.

Lincoln, Andrew T. 2014. *Ephesians*. Word Biblical Commentary, Vol. 42, edit. Metzger, B. M. jt. Grand Rapids: Zondervan.

LN = Louw, Johannes P.; Nida, Eugene A. (editors). 1988. *Greek-English lexicon of the New Testament: based on semantic domains.* Vol. 1, Introduction & Domains. New York: United Bible Societies.

Louth, Andrew. 2004. „John Chrysostom and the Antiochene School to Theodoret of Cyrrhus“. *The Cambridge History of Early Christian Literature*, edit. by Young, F.; Ayres, L; Louth, A. Cambridge: Cambridge University Press, 342–352.

Metzger, Bruce M. 1977. *A textual commentary on the Greek New Testament: a companion volume to the United Bible Societies' Greek New Testament* (third edition). Stuttgart: United Bible Societies.

Moule, C. F. D. 1960. *An Idiom-Book of New Testament Greek*. London: The Syndics of the Cambridge University Press.

Muddiman, John. 2006. *The Epistle to the Ephesians*. Black's New Testament Commentaries, edit. Hooker, M. D. London; New York: Continuum.

Naab, Ergo. 2016. „Ühe ülendamisaklamatsiooni vorm ja sisu apostel Pauluse koolkonna

kõrgkristoloogias: perikoobi Ef 1:20–23 eksegeetiline ja religiooniloolline analüüs“. *Usuteaduslik Ajakiri* 70 (2), 26–49.

Naab, Ergo. 2018. „Piibli tõlkimisest ja tõlkedünaamikast“. *Kirik ja Teoloogia*, 16. veebruar 2018.

Naudé, Jacobus. A. 2002. „An overview of recent developments in translation studies with special reference to the implications for Bible translation“. *Acta Theologica*, Vol. 22 No. 1: Supplementum 2, 44–69.

Nida, Eugene A. 1964. *Towards a science of translation: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E. J. Brill.

Nida, Eugene A. 2005. „Bible translation“. Routledge Encyclopedia of Translation Studies, edit. Baker, M. Taylor & Francis e-Library.

Nõmmik, Urmas. 2013. „Piibel ja müüt, tõlge ja tõlgendus“. *Idakiri. Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat*, 19–33.

O'Brien, Peter T. 1999. *The Letter to the Ephesians*. The Pillar New Testament Commentary. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Pilli, Timoteos. 2024. *Esimene kiri tessalooniklastele: tõlge ja kommentaar* (bakalaureuseprojekt). Tartu: Usuteaduskond.

Roosimaa, Peeter. 2004. *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist*. Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis, 7. Tartu: Taru Ülikooli Kirjastus.

Schaff, Philip (edit.). 1956. *Saint Chrysostom: Homilies on Galatians, Ephesians, Philippians, Colossians, Thessalonians, Timothy, Titus, and Philemon*. A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Vol. XIII. Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company.

Vermeulen, Karolien; Hayes, Elisabeth R. 2022. *How We Read the Bible: A Guide to Scripture's Style and Meaning*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Williams, Alan. 2004. „New Approaches to the Problem of Translation in the Study of Religion“. *New Approaches to the Study of Religion, Vol. 2: Textual, Comparative, Sociological, and Cognitive Approaches.* Religion and Reason Series, Vol. 43, edit. Antes, P.; Geertz, A. W.; Warne, R. R. Abingdon: Walter de Gruyter GmbH, 13–44.

Williams, Alan. 2011. „Translation“. – *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, edit. Stausberg, M.; Engler, S. Abingdon: Routledge, 421–432.

Paul's Letter to Ephesians: translation and commentary

Summary

This master's project comprises an academic translation of a New Testament epistle — Paul's Letter to the Ephesians — from Greek into Estonian, accompanied by a linguistic commentary explaining the translation, as well as a brief introduction to the letter's structure and background. The project also includes a theoretical and methodological framework that underpins the translation, along with a description of the working process.

The goal of the work was to provide a translation of one biblical book which, together with the commentary, could assist those wishing to understand the text more broadly or to undertake personal translations. It also aims to support the Estonian Jubilee Bible translation team through the preparatory work undertaken. The linguistic notes created serve to clarify the internal and contextual relationships within long or otherwise complex sentences and shed light on the morphological forms and possible meanings of individual words. The use of new or rarely used vocabulary in the translation reflects the intention to enrich and carry forward the lexicon of the Estonian language. As the academic study of Bible translation theory and terminology has only gained momentum in recent decades, the theoretical section of this project may also serve as a resource for future researchers.

The methodology can be summarized as follows: the translation style is literal and source-language-based, aiming to reflect the word forms and sentence structures of the original text as precisely as possible. The combined translation model could be described as philological-exegetical-religious. In this model, philology provides the tools for analytical depth and lexical richness; exegesis helps to interpret the text within its original cultural, authorial, and reader contexts; and the religious component addresses the content of faith and tradition, reflecting also the translator's humble attitude toward the text. The translation principles align with those widely accepted among Bible translators: using the best available sources, scholarly interpretation, clarity of expression, and supplementary background information provided in notes.

This work contains the following chapters: the introduction provides a brief overview of the structure, approach, and source text, followed by a list of abbreviations

used. The first chapter explains the personal background of the topic selection, the need for such work in the Estonian context, the chosen approach, and the aims and means of the project. The second chapter discusses the methodology, including the translation style and model with its interpretive perspective, the translation principles applied, and a general overview of the translation process. The third chapter outlines the stages of the work, including a detailed time schedule and an explanation of the principles and process of translation and commentary writing. This is followed by the practical part of the master's project, placed between the two sections of the theoretical-methodological framework: it includes background information on the Letter to the Ephesians, an overview of its structure, followed by the translation and commentary. The final section of the framework presents an analysis of the results, a summary, a list of sources and literature used, an English summary, appendices, an annotation, and a Creative Commons license.

Lisa 1. NA28 (ja NA25) tekst NA25 lausepiiride ja kirjavahemärkidega

[3] Εὐλογητὸς (ἐστιν) ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ,
[4] καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ, ἐν ἀγάπῃ
[5] προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, [6] εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ,
[6b] ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ,
[7] ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸ πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ,
[8] ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει
[9] γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ,
[9b] ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ [10] εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν,
ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ,
τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐν αὐτῷ,
[11] ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ,
[12] εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ·
[13] ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν,
ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ,
[14] ὅ ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

Pöördelised verbivormid
Partitsiibid
Infinitiivid
Kristusega ühendust väljendav eessõnafraas (lauseosa algul)
Sarnases sõnastuses korduv fraas
Sarnases sõnastuses korduv fraas
ἐν Χριστῷ, ἐν αὐτῷ

Annotatsioon

Magistriprojekti raames valminud Efesose kirja tõlge koos keeleliste kommentaaridega võib sügavama uurimissoovi korral olla abiks isiklike tõlgete tegemisel või lihtsalt teksti laiemal mõistmisel. Kommentaarid aitavad mõista pikkade või keeruliste lausete sisemisi ja kontekstuaalseid seoseid ning pakuvad arusaamist ka üksikute sõnade morfoloogiliste vormide ja võimalike tähenduste kohta. Tõlkestiililt on tegemist sõnasõnalise, lähtekeelel põhineva tõlkega, millega püütakse võimalikult täpselt anda edasi ka sõnavorme ja lauseehitust. Kombineeritud tõlkemudelit võib nimetada filoloogilis-eksegeetilis-religioosseks, mille puhul filoloogia on analüüsivõimalusi pakkuv ja sõnarikkusi edastav vahend; eksegees aitab mõista teksti oma ajastu, autori ja lugejate kontekstis; religioon aitab mõista ja tõlgendada teksti uskumise sisu ja traditsiooni tasandil.

Märksõnad: piiblitõlked, piibliteoloogia, apostlite kirjad, vanakreeka keel, kommentaarid.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triin Leesmann ,
(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Pauluse kiri efeslastele: tõlge ja kommentaar ,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Ergo Naab ,
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Triin Leesmann
2.05.2025